

Viața economică a Țării Românești în epoca lui Constantin Brâncoveanu

ADINA BERCIU DRĂGHICESCU
DINICĂ CIOBOTEA

Epoca brâncovenească, care, cronologic, include domniile lui Șerban Cantacuzino, Constantin Brâncoveanu și Ștefan Cantacuzino, oferă istoricului posibilitatea de a descifra resortul progresului societății românești înainte de ceea ce istoricii, într-un consens metodologic, au atribuit secolului al XVIII-lea. Marile mutații („revoluții”) de după 1750 trebuiesc, considerăm noi, explicate prin acei factori de progres care au germinat la mijlocul secolului al XVII-lea și au câștigat forță la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea. Sau, cum susține Fr. Braudel, „Nous discernons à l'avance des événements importants, ceux qui surent des conséquences, à qui l'avenir finalement sera livré”.¹

Fluctuațiile sau curbele într-o evoluție ascendentă, s-au datorat conjuncturilor politico-militare, stărilor de dificultate în plan internațional, catastrofelor naturale, contribuției personalităților istorice etc. Într-o asemenea abordare metodologică a complexității de fenomene, epoca brâncovenească, prin realitățile ei economico-sociale, politice și culturale, confirmate de primele mărturii scrise statistice întocmite de sau din porunca domnului Constantin Brâncoveanu², a fost un moment de soliditate și de progres, și de considerabile influențe în tot spațiul românesc.

„Toată întinderea de pământ ce astăzi se numește Valahia este o parte din vechea Dacie, în care se cuprindeau provinciile, denumite de geografii de azi, Transilvania, Valahia și Moldova”. Astfel își începe Anton Maria del Chiaro lucrarea *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia*, apărută

¹ Fernand Braudel, *Ecrits sur l'histoire*, Paris, 1969, p. 124–125. În aceeași ordine de idei trebuie menționat V. A. Gidei, *Importanța și metoda istoriei economice a românilor*, în *Lui Titu Maiorescu. Omagiu*, București, 1900, p. 410–420.

² *Cronica de venituri și cheltuieli a Vistieriei de la Întaiul 7202–7212 (1694–1704)*, în „Revista istorică a Arhivelor României”, ed. C. D. Aricescu, București, 1873, VII + 750 p. (În continuare se va cita *Condica Vistieriei*). Vezi și Emil Virtosu *Folclul novel. Calendarul lui Constantin Vodă Brâncoveanu 1693–1704*, București, 1942, LVIII + 225 p.; Dinu C. Giurescu, *Anatefterul. Condica de porunci a lui Constantin Brâncoveanu*, în „Studii și materiale de istorie medie”, V, 1962, p. 353–503; Ion Radu Mircea, *Constantin Brâncoveanu. Încsemnări de taină*, în „Manuscriptum”, XVI (1985), nr. 4 (61), p. 7–33; N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. V, București, 1903, p. 337–375; Haralambie Chircă, *Veniturile Vistieriei lui Constantin Brâncoveanu după Condica Vistieriei* în „Studii și materiale de istorie medie”, I, 1966, p. 213–232.

la Veneția în 1718³, dimensionând clar, o parte a unui întreg, Țara Românească, condusă de domnitorul Constantin Brâncoveanu în indisolubilă relație istorică cu celelalte două țări românești.

Potrivit observațiilor „secretarului brâncovenesc”, Del Chiaro, cât și celor consemnate în scris de călătorii străini din secolul al XVII-lea, „pământul” Țării Românești era „tot ce poate fi mai fertil și mai desfătător”, cu o „vastă și delicioasă câmpie” între Dunăre și Târgoviște, cu „multe și foarte frumoase păduri”⁴, cu munți „veșnic verzi și acoperiți de brazi”, cu zăcămintele mari de sare, „mine de aur și argint și alte metale”⁵.

Populația Țării Românești în pragul secolului al XVIII-lea, după un calcul aproximativ, a fost între 750.000 și 1.200.000 de locuitori⁶. Prin urmare, țara era foarte bine populată, comparabilă cu situația demografică europeană, cu peste 3.000 de sate⁷, fapt care l-a determinat pe Chesarie Daponte să scrie că „în zilele” lui Constantin Brâncoveanu „Valahia era ticsită de oameni ca o rodie”⁸.

Fenomenul demografic specific secolului al XVII-lea a fost creșterea densității populației în zona câmpiei, ilustrată în primul rând de județele Ilfov și Vlașca. Fenomenul se verifică în special în timpul celor două lungi domnii ale lui Matei Basarab și Constantin Brâncoveanu și este probat și de aglomerarea de construcții impunătoare în această zonă, de cele mai multe ori cu aspect defensiv. De altfel, specialiștii apreciază că numărul și importanța ctitoriilor voievodale și boierești din câmpia Dunării ar putea fi explicate și printr-o reșezare a bazei economice a țării, prin extinderea economiei agricole de largă suprafață. Fenomenul acesta poate fi urmărit și după domniile lui Matei Basarab și Constantin Brâncoveanu, de-a lungul secolului al XVIII-lea.

Câmpia a devenit în secolul al XVII-lea „o adevărată inimă de forță a Țării Românești”⁹. Rostul ei se va amplifica în secolele XVIII–XIX, pe măsură ce statul, într-o procesualitate istorică specifică epocii moderne,

³ Anton Maria del Chiaro Fiorentino, *Revoluțiile Valahiei* (după textul reeditat de, N. Iorga), trad. S. Cris-Cristian, Iași 1929, p. 1–2.

⁴ *Ibidem*, p. 3.

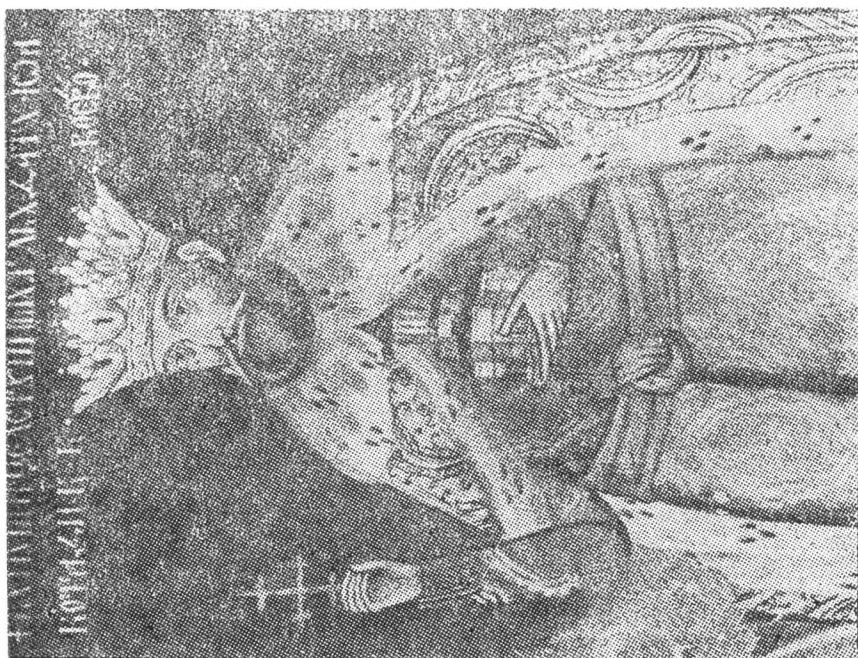
⁵ *Ibidem*, p. 8. Izvorul cel mai bogat în reprezentarea pădurilor Țării Românești în vremea domniei lui Constantin Brâncoveanu este harta stolnicului Constantin Cantacuzino din anul 1700. În acest document cartografic pădurile cuprind întreaga regiune muntoasă și subcarpatică, numeroase suprafețe mici neîntrerupte, dar și masive considerabile. Vezi Constantin C. Giurescu, *Harta stolnicului Constantin Cantacuzino*, în „Revista istorică română”, XII (1943), fasc. I, p. 1–27; idem, *Istoria pădurii românești din cele mai vechi timpuri până astăzi*, ed. II, București, 1976, p. 167–168.

⁶ Șerban Papacostea, *Populația Țării Românești în ajunul reformelor lui Constantin Mavrocordat. Un document inedit*, în „Studii. Revistă de istorie” XIX (1966), nr. 5, p. 929–939; idem *Oltenia sub stăpânirea austriacă (1718–1739)*, București, 1971, p. 50–51; Lia Lehr, *Factori determinanți în evoluția demografică a Țării Românești în secolul al XVII-lea*, în „Studii și materiale de istorie medie”, VII, 1974, p. 161–205.

⁷ Louis Roman, *Așezările rurale ale Țării Românești în secolele XVI–XIX*, în „Revista de istorie”, XXXI (1978), nr. 8, p. 1401–1402; idem, *Populația Țării Românești în secolele XIV–XV*, în „Revista de istorie”, XXXIX (1986), nr. 7 p. 670, 674, 678.

⁸ C. Erbiceanu, *Cronicarii greci care au scris despre români în epoca fanariotă*, București, 1888, p. 172.

⁹ Vasile Drăguț, *Monumentele de arhitectură considerate ca documente complexe ale istoriei patriei*, în „Academia Română. Memoriile Secției de științe istorice”, seria IV, tom. I 1975–1976), București, 1978, p. 17.

își etala tot mai mult capacitățile sale de a asigura viața, munca, creația și statuarea unor relații ferme cu vecinii.

Locuitorii țării aveau mai multe ocupații, totdeauna complementare, strâns legate de specificul fizico-geografic în care trăiau și de necesitatea împlinirii necesarului vieții. Producători și negustori, ei se încadrau unor tradiționale circuite comerciale zonale pe care nici economia modernă de azi nu le-a eliminat definitiv.

Factori importanți interni și externi au influențat dezvoltarea producției agricole a Țării Românești. Accentuarea continuu sporită a dominației otomane, începând cu deceniile 4–5 ale secolului al XVI-lea, reflectată și în canalizarea unor produse agricole spre Constantinopol și spre garnizoanele otomane de la Belgrad, Hotin, Camenița, Oceaov, sporirea cantităților de cereale cerute de Poartă, după ce aceasta își restrânsese aprovizionările din alte zone agricole mediteraneene, pe de o parte, practicile mercantile, pe de altă parte, au generat câteva fenomene economice noi¹⁰. Creșterea numerică a populației, asigurarea securității oamenilor și așezărilor din câmpie, sporirea cantităților de cereale impuse țării de aprovizionarea statelor vecine, aflate aproape în permanentă stare de război după 1683, au favorizat sporirea producției și implicit a suprafețelor cultivate. Pentru epoca brâncovenească, un izvor cartografic din anul 1707, prelucrat după harta stolnicului Constantin Cantacuzino, tipărită la Padova în anul 1700, inscrie pentru prima oară în asemenea documente, zonele mari cultivate¹¹. Harta nu a inclus însă loturile muncite mai cu seamă de țărani moșneni din Piemontul Getic și Subcarpați. Indicațiile hărții în acest sens par a suprapune, în cele mai multe cazuri, întinsele suprafețe cultivate domeniilor feudale (domnesc, boieresc, mănăstiresc), adică marilor unități agricole a căror producție era valorificată pe piață.

Solicitarea grânelor în Transilvania sau la export în Imperiul habsburgic sau în Imperiul otoman (sub forma monopolului) a avut consecințe importante în transformarea domeniilor feudale în întreprinderi producătoare de mărfuri, mai cu deosebire la sfârșitul secolului al XVII-lea și în prima jumătate a secolului al XVIII-lea¹². Găsim, de pildă, domeniile boieresci ale lui Hrizea vistier și ale rudelor lui livrând produsele agricole pentru zahareaua Cameniței. Pentru ca domnia să facă față repetatelor zaherele, din spirit de prevedere, oamenii săi cumpărau grâu de la producători (țărani, boieri, mănăstiri, sate domnești), la prețul pieței, și-l depozitau. Așa s-a întâmplat în 1711 când s-au trimis la Tutora 30.000 obroace de făină și 50.000 obroace de orz, sau în 1713 când pentru Hotin erau depozitate în Orașul de Floci 50.000 obroace de făină și orz¹³.

¹⁰ Adina Berciu Drăghicescu, Dinică Ciobotea, *Viața economică a Țării Românești în epoca lui Mircea cel Mare*, în *Marele Mircea Voievod*, București, 1987, p. 58.

¹¹ Ion Ciortan, *Contribuții la istoria cartografiei românești. O prelucrare a hărții stolnicului Constantin Cantacuzino din anul 1707, în Turgoviste, cetate a culturii românești*, partea I, *Studii și cercetări de bibliografie*, București, 1974, p. 256.

¹² Șerban Papacostea, *Contribuție la problema relațiilor agrare în Țara Românească în prima jumătate a secolului al XVIII-lea*, în „Studii și materiale de istorie medie”, III, 1959, p. 238; Ștefan Ionescu, Panait I. Panait, în *Turgoviste, cetate a culturii românești. Epoca*, București, 1969, p. 55; Florin Constantiniu, *Relațiile agrare din Țara Românească în secolul al XVIII-lea*, București, 1972, p. 90 și urm. Constantia C. Giurescu, *Probleme controversate în istoriografia română*, București, 1977, p. 48–50.

¹³ Radu Popescu Vornicul, *Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. critică de Constant Grecescu, București, 1963, p. 189, 190, 198, 200, 201.

Alte mențiuni documentare dovedesc că Țara Românească producea mari cantități de grâu în epoca brâncovenească. În 1696 domnul pregătea o zaharea de 100.000 chile la București și Târgoviște, iar în 1714, an secetos, patriarhul Hrisant Notara al Ierusalimului obținea de la Stefan Cantacuzino dreptul de a cumpăra din Țara Românească 2500 chile de Țarigrad etc. În 1719 Mihail Schendos, care trăise o perioadă de timp la București, scria că „Oltenia poate fi numită, pe drept cuvânt, grâнарul Daciei”¹⁴.

Grâul („făina” sau „pâinea”) constituia o grijă permanentă a domniei. Domnul, în funcție de recolte și de factori militari și politici, era preocupat să asigure consumul intern și comerțul de monopol. Comerțul liber cu grâu era aprobat numai de către domn și viza în special Moldova și Transilvania (Brașov, Sibiu, Caransebeș), dar și Imperiul otoman. În plus, cantități însemnate de grâu se eschivau de la monopol și erau vândute în Transilvania, chiar în condițiile când aici, în 1703, se preciza interzicerea importului de grâu și vin¹⁵.

Politica chibzuită privind comercializarea grâului și restricțiile după măsurile mercantiliste din Transilvania, din 1703, au ridicat prețurile, dar au și propulsat rolul domeniilor feudale în aprovizionarea pieții. Ca urmare, stăpânii marilor domenii domnitorul, boierii și mănăstirile, au asaltat stăpânirile moșnenești, încercând și reușind, totodată, prin diverse metode (cumpărări, zălogiri, silnicii) să-și mărească moșiile și numărul satelor aservite. Acest proces de deposedare a țăranilor stăpâni de moșie a cunoscut o sporire deosebită în timpul voievozilor Șerban Cantacuzino și Constantin Brâncoveanu, „atât la câmpie, cât și la deal”, acolo unde pătrunsese un element feudal sau negustoresc¹⁶. Extinderea suprafeței domeniilor s-a conjugat cu procesul acaparării de către stăpânii moșiilor a monopolului morilor, iazurilor, heleșteielor, precum și al vânzării vinului¹⁷.

Din punct de vedere social, aceste procese intervenite în stăpânirea fiuciară feudală au forțat multe sate moșnenești să-și vândă moșia fără însă ca țăranii să fie aserviți. Astfel, s-au înmulțit țăranii liberi, fără pământ categorie socială specifică secolului al XVII-lea și primei jumătăți a secolului al XVIII-lea¹⁸. Asupra acestora, stăpânii de moșii au sporit obligațiile de muncă.

Orientarea domeniilor spre piață se observă și din structura producției. Dintre plantele cultivate în epoca brâncovenească, după grâu, un rol

¹⁴ Șerban Papacoste, *Contribuție la problema relațiilor agrare...*, p. 240–242.

¹⁵ Ioan Moga, *Politica economică austriacă și comerțul Transilvaniei în secolul XVIII, în Scrieri istorice, 1926–1946*, ed. Mihail Dan și Aurel Răduțiu, Cluj, 1973, p. 143, și urm.

¹⁶ Ștefan Ionescu, Panait I. Panait, op. cit., p. 56. Procesul prin care vechile curți domeniiale se transformă în întreprinderi de rentă, cu alte cuvinte satele nu mai slujesc numai la întreținerea boierului, ci sunt nevoite să-i producă marfă”, începuse mai înainte. Vezi P. P. Panaitescu, *Dreptul de strămutare al țăranilor în Țările Române (până la mijlocul secolului al XVII-lea)*, în „Studii și materiale de istorie medie”, I, 1966, p. 81.

¹⁷ Haralambie Chirică, op. cit., p. 214.

¹⁸ A. V. Gâdei, *Contribuțiuni pentru istoria socială a țăranimii noastre și pentru istoria raporturilor economice dintre țărani și proprietari până la 1864*, București, 1904; V. Mihoarea, *Maîtres du sol et paysans dans les Principautés Roumaines au XVIII-ème siècle*, București; Florin Constantiniu, op. cit., p. 88–94.

important îl aveau meiul¹⁹, orzul, secara, inul și cânepa, tutunul și porumbul²⁰. Domnul Constantin Brâncoveanu strângea venituri importante în camera domniei după „vama tutunului”. Potrivit poruncilor domnești, vama tutunului, „care se vindea ȕeșbit”, era pomenită în majoritatea punctelor vamale, în special în cele de margine. Acest fapt presupune extinderea acestei plante, nesupusă monopolului otoman, și comercializarea ei nu numai în interiorul țării, dar și în afară, încă înainte de 1691²¹.

În 1705, însuși domnul, care reușise să-și organizeze controlul direct al întregii economii (sugestiv exprimat în formula „Și ispravnic însăși spusa domniei mele”), înțelegea că vama ce se percepea negustorilor de tutun turci, greci, sârbi, armeni, tătari, arbănași, transilvăneni, moldoveni, neguțatori de țară”, era un prerogativ ce nu permitea să fie atins de „niscare neguțatori turci sau veri cine din neguțatori silnici”²². Întreg beneficiul comerțului de tutun revenea domniei. Astfel, în anii 1710 / 1711, 1711 / 1712, 1712 / 1713, în tezaurul domniei au intrat, prin concesionarea tutunăritului („cumpărat de boierii cei mari”) 8500 taleri, 14,700 taleri, și respectiv, 12,500 taleri²³.

Țara Românească era recunoscută pe plan internațional pentru viile sale și pentru vinul ce exporta. În hărțile întocmite în primele decenii ale secolului al XVIII-lea cele mai importante podgorii erau la Rîbnic (Rîmnicu Sărat), Pitești, Târgoviște, Scăieni, Cernătești (Valea Călugărească), Nasieni, Bălteni, Sărata, Schei, Negovan, Greaca, Slatina și Caracal. Domnul Brâncoveanu stăpânea viile de la Lișcibara (Pitești), Săteni (azi comuna Aninoasa, județul Dâmbovița), Scăieni, Slatina, Dealul Căndeștilor din Slam Râmnic și pe cele de pe Valea lui Voivod (azi comuna Răzvad, lângă municipiul Târgoviște). Valorificarea vinului din viile domnești de la Târgoviște, București (Văcărești) și Hodivoaia se făcea în contul cămării domnești. Domnul avea deosebită grijă pentru ca toți stăpânii de vii să plătească către vistierie darea zisă vinărici (o vadră din 10 recoltate și un plocon în bani; vadra de Pitești introdusă de acest voievod reformator și în domeniul unităților de măsuri avea zece ocale).

În afară de familia domnului, numeroși boieri, negustori și mănăstiri își sporeau suprafețele cu vii prin cumpărare. Sub domnia lui Brâncoveanu viile abandonate de proprietari mai mult de 20 de ani nu mai puteau fi recu-

¹⁹ Del Chiaro, op. cit., p. 12. Suprafețele cu mei erau cam tot cât cele cu grâu. Meiul se semăna primăvara și se culegea în iulie.

²⁰ Ibidem, p. 12. Porumbul se semăna primăvara și se culegea în august. A fost introdus între culturi în timpul domniei lui Șerban Cantacuzino. Constantin C. Giurescu (*Probleme controversate*, p. 125) fixează începutul cultivării porumbului în Principate în prima jumătate a secolului al XVII-lea. Porumbul, ulterior, s-a impus ca o cultură de primă importanță, întrucât nu a fost expus monopolul otoman. Se pare că cel care a intuit viitorul acestei culturi a fost tot Constantin Brâncoveanu. Astfel, într-o glosă de pe *Evangelhia greco-română*, București, 1693, fila 118—119, care a aparținut bisericii Stoenestilor din Craiova, se află scris că: „În zilele lui Constantin Voievod au ieșit porumbul în Țara Românească; că mai nainte vreme n-au fost”.

²¹ Matei D. Vlad, *Istoria medie a României* (secolul al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea), București, 1979, p. 13, presupunea că tutunul era cultivat „numai pentru necesitățile interne ale țării, nu și pentru vânzarea în afară”. Altă presupunere a fost că „în prima jumătate a veacului al XVIII-lea, tutunul va deveni și obiect de export în Transilvania”. Vezi *Istoria României*, vol. III București, 1964, p. 44).

²² *Analefterul*, f. 27.

²³ *Catastihul*, f. 4, 6, 8, 11.

perate de către aceștia ca până acum. Ele erau fie vândute de proprietarul pământului, fie însușite de acestea ²⁴.

Vinurile („cele mai bune vinuri albe și roșii cu gust delicat și sănătos pentru stomac” ²⁵), fiind unul din principalele articole cu care se indetula Transilvania și, totodată, prohibite de Coran, au determinat o febrilă preocupare pentru dezvoltarea culturii de vie și creșterea continuă a prețului pogonului de vie în toată perioada domniei lui Constantin Brâncoveanu. Butoaiele cu vin făcute cadou de Brâncoveanu au ajuns până la Petersburg, Viena și Veneția.

Noile cerințe de piață au influențat și creșterea viteilor, ocupație devenită mult mai rentabilă. Monopolul de achiziție otoman avea în vedere în primul rând oile. Ca și în cazul grâului, pretențiile și cererile otomane de oi erau foarte numeroase. Numai în 1696, voievodul a trebuit să îndeplinească pentru otomani 20000 de oi, număr „ce nu iaste puțin lucru” și pentru care a rechiziționat și 1.000 de oi de la păstorii transilvăneni aflați cu oile în plaiurile muntene ²⁶. Cu toate acestea se găsea un surplus tot mai mare și pentru comerțul liber.

Vestiți erau și „caii de aici” . . . , căutați nu numai de ofițerii din Transilvania, ci și de negustorii din Polonia” ²⁷. Dar și în acest caz cererile otomane de cai, impresionante, însă explicabile pentru acea vreme de război prin numărul pretins, au făcut ca aceste animale să nu poată fi marfă suficientă pentru un comerț considerabil.

Vitele mari, atât de necesare transporturilor, au luat calea comerțului spre Transilvania, dar și spre Imperiul otoman și Europa Centrală ²⁸. Prin, cipalii furnizori erau marii feudali, în frunte cu domnul Preda Brâncoveanubunicul lui Constantin Brâncoveanu, ajunsese vestit pentru granițele țării sale pentru marile herghelii de cai, turme, de oi, vite, și porci, stupine etc. și pentru comerțul ce-l făcea în marile târguri ale Orientului și Europei Centrale. Se pare că în partea de vest a Țării Românești, peste Olt, boierii olteni au dat prioritate activității de creștere și comercializare a turmelor de vite, și porci, întrucât, în funcție de momentele prielnice interne și externe și de prețul pieței, documentele amintesc, și într-o epocă ulterioară, alți mari boieri „herghelegii” (în înțelesul de posesori de mari herghelii).

În balanța economică și comercială a țării mai trebuie adăugate alte trei mari bogății, albinele, peștele și vânatul, puse tot mai mult în valoare în această epocă. Albinăritul, ocupație străveche era caracterizat de Del Chiaro ca fiind „foarte răspândit” ²⁹. Mierea și ceara erau produse foarte mult comercializate de negustori. De altfel, în perioada imediat ulterioară epocii brâncovenești, când documentele sunt mai bogate în informații despre această ocupație, s-a ajuns ca unii crescători de albine, să aibă 3–4 pină la 6 prisăci, cu câte 500–1500 familii de albine, iar alții până la 5000 –

²⁴ Damaschin Mioc, *Les vignobles au moyen age en Valachie I. Les formes de la propriété viticole*, în „Revue Roumaine d'histoire”, VI, 1967, nr. 6, p. 968–999 și nota nr. 14.

²⁵ Del Chiaro, *op. cit.*, p. 4–5.

²⁶ N. Iorga, *Istoria comerțului românesc*, Epoca veche, ed. II, București, 1925, p. 299.

²⁷ Del Chiaro, *op. cit.*, p. 5.

²⁸ *Călători străini despre Țările Române*, vol. VI, București, 1976, p. 216; Bogdan Murgescu, *Impactul conjuncturii europene asupra comerțului în a doua jumătate a secolului al XVII-lea (II)*, în „Revista de istorie”, XLI (1988), p. 587–589.

²⁹ Del Chiaro, *op. cit.*, p. 4.

6000 de stupi și chiar mai mulți³⁰. În 1731, spre exemplu, în județul Vâlcea erau consemnați 56 de stupari (capi de familie care își făcuseră din albinărit ocupația de bază), repartizați cam în aceeași proporție în toate zonele acestei unități administrative (13 în plasa Muntelui, 17 în plasa Oltului, 9 în plasa Oltețului și 17 în plasa Cernei). Această largă răspândire a stuparilor, întâlnită și în statisticile din 1727 ale județelor Mehedinți și Gorj³¹, ne confirmă observațiile lui Del Chiaro. Dacă mai adăugăm și alte specializări ale unor săteni legate de albinărit, precum cele de „albinăriu” și „boștinăru”, ajungem la concluzia că producția de miere și ceară întrecea necesitățile locale și, prin urmare, intra în sfera mărfurilor foarte căutate nu numai de negustorii autohtoni, dar și de cei străini.

Fiecare boier avea pe moșia sa un iaz în care se practica o ihtio-cultură rudimentară; râurile Jiu, Olt, Ialomița, Prahova, Argeș și Buzău dădea „cantități de pește de mărimi neobișnuite, mai ales cega și morunul, din care se scot icrele”³²; mănăstirile se îmbelșugau cu peștele din bălțile limitrofe Dunării. Constantin Vodă Brâncoveanu, în întinsul său domeniu, includea balta Greaca, unde a instituit vamă domnească pentru pește³³. Așadar, pescuitul aducea mari foloase domnului, boierilor, mănăstirilor și negustorilor, care își valorificau peștele în orașe sau peste munți, în Transilvania.

Documentele menționează iazurile făcute de Constantin Brâncoveanu la Fântâna Tiganului și la Mogoșoaia. Alte iazuri mai vechi, dar care funcționau și în vremea aceea, existau la Buciumeni, Herăstrău (menționa este din 1701), la Tei, Buftea, București (heleșteul lui Șerban Vodă, realizat de Radu Șerban, 1602—1611), la hanul domnesc de la Nucet, la sud de Târgoviște (a durat până în 1786), la Frâsinet pe Mostiștea (1677)³⁴. Heleșteiele au stat în atenția domniei și ori de câte ori nu se respectau poruncile se intervenea. Spre exemplu, în 1711, Constantin Brâncoveanu a anulat stăpânirea pe care și-o asumaseră mai mulți boieri din Buzău asupra heleșteielor „de din sus” și „de din jos de oraș”, ambele amenajate prin „munca târgoveților”³⁵. La construirea iazurilor se folosea atât munca orășenilor, târgoveților pe teritoriul cărora se aflau acestea, dar nu de puține ori, în secolul al XVII-lea, apare semnificativ și meșteșugari specializați străini³⁶.

O altă bogăție valorificată din plin o constituiau animalele și păsările săbatice: mistreți, câprioare, cerbi, lupi, urși, râși, vulpi, șoimi etc., care se găseau „din abundență”³⁷.

³⁰ Gh. Bartoș, *Tehnica albinăritului în Țările Române în epoca feudală*, în „Terra nostra”, II, București, 1971, p. 225; Nicolae Nițu, *Aspecte ale albinăritului în Oltenia*, în „Arhivele Olteniei” serie nouă, IV, 1985, p. 261.

³¹ Arh. St. Sibiu, Ms. L 1—5, nr. 209, 210; Arh. St. Râmnicu Vâlcea colecția Microfilme, nr. inv. 2.

³² Del Chiaro, *op. cit.*, p. 7.

³³ *Anatefterul*, f. 28.

³⁴ Constantin C. Giurescu, *Contribuții la istoria științei și tehnicii românești în secolele XV—începutul secolului al XIX-lea* București, 1973, p. 181—182.

³⁵ Dimitrie Gh. Ionescu, *Lupta orășenilor din Buzău cu Episcopia (1550—1850)*, în „Studii și articole de istorie”, VIII, 1966, p. 91—92.

³⁶ N. Stoicescu, *Constructori ruși de iazuri în secolul al XVII-lea în Țara Românească și Moldova*, în „Studii și materiale de istorie medie”, III, 1959, p. 376—378.

³⁷ Del Chiaro, *op. cit.*, p. 5.

Epoca brâncovenească a constituit, și din punctul de vedere al dezvoltării producției meșteșugărești, un moment de vârf, într-un secol de lente prefaceri economico-sociale ascendente. În secolul al XVII-lea, numărul meșteșugurilor, este atestat documentar a crescut de două ori, ajungând la peste 80³⁸. Înmulțirea produselor meșteșugărești, diferențierea socio-profesională tot mai accentuată a meșteșugarilor, lărgirea pieței interne și înviorarea activităților comerciale au propulsat meșteșugurile de la sate, dar mai cu seamă la orașe.

Mulți istorici și cercetători au fost ispitiți să acorde mult spațiu tipografic „industrii casnice”³⁹, cea care a păstrat tradiția până în pragul sfârșimării, sale de către industria modernă. Dacă luăm fără rezerve informația lui Del Chiaro că în Țara Românească „era o adevărată fabrică de țesut în fiecare casă”⁴⁰, putem afirma că o asemenea situație a suplinit industria textilă ale cărei începuturi se plasează în secolul al XVIII-lea. Între produsele meșteșugărești fabricate în casă s-au remarcat cele care privesc îmbrăcăminte omului și a interioarelor caselor. Majoritatea producătorilor o formau femeile. Dar, în sate, la scurt timp după încheierea domniei lui Constantin Brâncoveanu, documentele surprind numeroase categorii de meșteșugari și, implicit, o creștere a producției și a numărului meșteșugurilor. Numai în județul Vâlcea, într-un izvor statistic din 1731, mulți locuitori aveau nume care se raportau la o trecută sau prezentă meserie, la ocupații comerciale sau agricole (deosebite de cele de cultivatori), abagiu, albinariu, argintar, bojinar, butar, boștinar, băcan, baciul, blidariu, boar, bărbiarul, bivolar, băiaș, boiangiu, broscar, brăgar, barosu, bocșau, crăitor, ciobotar, cioban, cizmar, cârciumar, ciocan, cărămizar, cojocar, căprar, curelar, chivăr, crucear, ciocănar, cimpoyer, cupeț, cobzar, căciular, casapul, dogar, devul, dârstar, făurar, fleșar, funăru, fluierător, grădinar, grămătic, hagi, jugănar, chiular, lăutar, legănariu, lăcrar, lăcătuș, majar, măcelar, meșteru, morar, meșteru de lemn, olar, olar brașovean, obrocar, ocnar (lucrează la Ocnă), ploscar, pușcaș, precupeț, purcăreț-purcar, păcurar, pietrari, plugar, pescaru, pieptenaru, păslar, rotar, rachiaru, rădvănar, sărarul, stegar, spătar, săpunar, stupar, stăvar, șovar, salahor, șalar, șindrilar, trăistar, tipograf, toboșar, tutunar, tabacul, tâmplar, torcător, trocan, untarul, vâtaf de porci, vraciu, văcar, vârzaru, vinător, viari, vătabi de oi, vizitiu, zidar, zugraf, zlătărel ș. a. Cei mai des enumerați meșteșugari și negustori sătești erau morarii (79), croitorii (65), meșterii (58), olarii (49), păcurarii (44), rotarii (33), ocnarii (25), stăvarii (23), ciobotarii-cizmarii (19), dogarii (16), cojocarii (15), untarii (15), zidarii (8) ș. a.⁴¹

În afară de categoriile de meșteșugari amintiți în satele județului Vâlcea, în restul țării documentele medievale mai consemnează și alte specializări. Cărbunarii, cei care obțineau mangalul folosit în industria extractivă, dar și alte categorii de „meșteri” de la orașe și sate, alcătuiau în secolul al

³⁸ Ștefan Olteanu, *Producția meșteșugărească din Moldova și Țara Românească în secolele XVI—XVIII*, în „Studii. Revistă de istorie”, XV (1959) nr. 5, p. 876.

³⁹ N. Iorga, *Istoria industriilor la români*, București, 1927, p. 3, și urm.

⁴⁰ Del Chiaro, *op. cit.*, p. 25.

⁴¹ Adina Berciu Drăghicescu, Dinică Ciobotea, *Structuri administrative, fiscale și socio-demografice în Oltenia la începutul secolului al XVIII-lea*, în *Analele Universității București*, istorie, XXXVII (1988), p. 94—95.

XVII-lea majoritatea populației satelor Cărbunești (din apropierea mănăstirii Crasna), Tântava (județul Ilfov) și Malul (județul Vâlcea)⁴².

Procesul de specializare a meșteșugarilor în așezările rurale s-a accentuat deosebit în ultima parte a secolului al XVII-lea⁴³. În prelucrarea metalelor au apărut, pe lângă cele trei categorii de meșteșugari menționate în secolele anterioare (fierarii = făurarii, căldărarii, rotarii), alte opt (legănarii, potcovarii, lăcătușii, lăcătarii, broscarii, scobarii, arcarii, săbiorii, relarii, cărbunarii).

Cei mai numeroși, dar și apreciați meșteșugari ai epocii brâncovenești, au fost constructorii; pietrarii, cărămidarii, vărarii-vârnicerii, zidarii, lemnaarii, șindrilarii ș. a. Aceasta s-a datorat faptului că în timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu s-a construit foarte mult. *Condica vistieriei, Anatefterul, Catastihul cămării domnești* și alte numeroase documente menționează că statul, domnia mănăstirilor, boierii au plătit sume de bani importante pentru constituirea și întreținerea curților domnești din Târgoviște și București sau a unor mari edificii laice și bisericești. Printre satele cele mai renumite în meșteșugurile „industrii construcțiilor”, amintim Albești și Igoiu (cu numeroși meșteri pietrari), Rădocinești, Scăueni, Dolofani (vârnicerii), Luciani („meșteri domnești de case”), Gureni-Gorj (șindrilarii), Jiblea-Călimănești ș. a.

Alte meșteșuguri sătești menționate de documente, unele pentru prima dată, erau: postăvarii (la 1685), abagii (la 1682), poturarii, zăbunarii, lopătarii, meșterii de iazuri, miedrarii, viorarii, lumânării, năvodarii, străchinerii, potcovarii, clopotarii, fusarii, bucătarii, fântânarii, sforarii sau păpușarii, guzlarii, miniaturistii, ceaprazarii, strungarii, cofarii⁴⁴.

Enumerarea numeroaselor ocupații ale locuitorilor satelor probează o anumită evoluție a producției și a meșteșugurilor la sfârșitul secolului al XVII-lea și creșterea diviziunii sociale a muncii. Aceste procese sociale și economice sunt elocvente pentru perioada de sfârșit a evului mediu care, la noi ca și în alte părți ale Europei, a excelat prin „încetineala vieții sale colective”⁴⁵.

În acest sens subliniem că, în județul Vâlcea, potrivit unei statistici din 1731, erau peste 600 de meșteșugari la o populație de circa 26.000 locuitori. De aici rezultă că, în medie, revenea un meșteșugar la 43 de locuitori, procentaj foarte apropiat de cel înregistrat pe plan european în secolul al XVII-lea (de un meșteșugar la 30—35 locuitori)⁴⁶. Această situație prefigurează viitoarele transformări revoluționare economice și sociale din secolul al XVIII-lea din societatea românească.

Desigur, ponderea era deținută de producția meșteșugărească de la orașe. Dar interconționându-se piața cu producția, satul devenise tot mai

⁴² Ștefan Olteanu, Constantin Șerban, *Meșteșugurile din Țara Românească și Moldova în evul mediu*, București, 1969, p. 128—129.

⁴³ *Ibidem*, p. 125.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 125—155; Constantin C. Giurescu, *Contribuții la istoria științei și tehnicii românești*, p. 103—104; Gh. Iordache, *Mărturii etno-lingvistice, despre vechimea meseriilor populare românești. Studiu cu privire specială la Oltenia*, Craiova, 1980.

⁴⁵ Jacques le Goff, *Civilizația occidentalului medieval*, București 1970, p. 44.

⁴⁶ John U. Nef, Apud Ferand Braudel, *Mediterrana și lumea mediteraneană în epoca lui Filip al II-lea*, București, 1985, p. 329—330. Vezi Adina Berciu Drăghicescu, Dinică Ciobotea, *op. cit.*, Nicolae Chipurici, *Mehedinți într-o inscripție de la începutul secolului al XVIII-lea*, în „Drobeta”, Muzeul Regiunii Porților de Fier, 1978, p. 136—153.

legat de oraș. La rândul său, orașul, la sfârșitul secolului al XVII-lea, s-a consolidat ca principal centru de producție, locul de desfășurare a unei bogate activități meșteșugărești și comerciale. Așa-ziii târgoveți sau orășeni („orășani”), pe care documentele îi menționează deosebit de neguțători, au reprezentat prin excelență elementul social producător de obiecte manufacturate (articole de îmbrăcăminte, încălțăminte, alimente, casnice, de construcție, de șodoabă, de apărare, unelte de muncă etc.).

Din cele peste 80 de meșteșuguri întâlnite documentar în orașe⁴⁷, meșteșugul prelucrării metalelor, se bucură de o considerație aparte, deși pondera cea mai mare o aveau meșteșugurile alimentare. În reședințele domnești, București și Târgoviște, comerțul cu fier, între anii 1700—1702, era dat de domn clucerului Ianachie („Iar nimeni din orășeni, sau den negustori, au den turci, au den boiari, au den slujitori, au ce măcar fel de om ar fi, să n-aibă voc aici, în București, nici în Târgoviște, să vânză sare, nici fier, fără numai fierarii”) ⁴⁸.

Documentele brâncovenești mai menționează căldărarii în aproape toate orașele țării (cei din București, în 1700, au primit sarcină de la Constantin Brâncoveanu să dreagă vasele care se stricau de la curtea domniei ⁴⁹, spoitorii, potcovarii, clopotarii, rotarii (în 1692, *Condica* specifică lucrările lor: „blehuirea și cercuirea cărălor”), arcarii, săbierii, tunarii (la curțile domnești din București, și Târgoviște), sârmarii, silitrarii din Focșani, caretașii, cocierii, legănarii, lăcătușii.

În domeniul producției de bunuri alimentare, principalele categorii de meșteșugari erau: morarii, brutarii sau pitarii, măcelarii (cei mai numeroși fiind în București (în 1739 — 40 scaune de carne) ⁵⁰, Târgoviște, Pitești, Câmpulung etc.), rachierii, berarii, (la Râmnicu-Sărat), brăgarii, vutcarii, cafegiii, plăcintarii, colivarii, meșterii de dulceți (cofetarii), bucătarii.

Urmează ca importanță și pondere constructorii: pietrarii, zidarii, cărămidarii, vărarii (vârnicerii), meșterii în lemn (lemnarii), teslarii, dulgherii, tâmplarii, podarii, șindrilarii, strungarii, dogarii, butnarii (brutarii), fusarii.

Din alte sectoare meșteșugărești enumerăm: tăbăcarii, cojocarii (blănarii), cizmarii, ciubotarii, șelarii, curelarii, săidăcarii, mestegiii, carafii, papugiii, pânzarii, postăvarii, abagerii (abagiii), pâslarii, dârstarii (piuarii), croitorii, zăbunarii, poturarii, chivăarii, ceaprazarii, rudarii, zlătarii, năsturarii, copcarii, zugravii, sculptorii, cearsonicarii, bărbierii, doftorii, săpunarii, băiașii, lumânăarii, olarii, fântânarii, funarii, sticlarii, plăpumarii, trăistarii, pieptănarii, tipografii.

Sfârșitul secolului al XVII-lea a marcat o etapă superioară în evoluția meșteșugurilor orășenești. Se accentuează, procesul de organizare al meșteșugarilor din aceeași categorie. Documentar, apar tot mai mulți conducători de asociații meșteșugărești, mai cu deosebire în capitala țării; vâtafii (vâtaf de săbieri) în anul 1678; vâtaf de pietrari, 1675; vâtafi de lemnari (în mai multe mahalale, la 1663 și 1698); vâtaf de butari, 1672; vâtaf de tabaci, 1657; vâtaf de șelari, 1654, 1682; vâtaf de zăbunari 1665; vâtaf de

⁴⁷ Ștefan Olteanu, Constantin Șerban, op. cit., p. 209.

⁴⁸ *Analefter*, t. 2.

⁴⁹ *Ibidem*, t. 60.

⁵⁰ C. Daponte, *Ephémérides daces*, II, Paris, 1880, p. 186.

butari în mahalalele centrale, 1687, 1698; vătaf de bărbieri, 1654; vătaf de tunari (sfârșitul secolului al XVII-lea) ș. a. Asemenea organizații, frății, au existat și în alte orașe: Buzău, Focșani, Târgoviște ș. a.

Tot acum, în Țara Românească apar asociațiile meșteșugărești mai complexe de tipul breslelor: breasla bărbierilor, 1668; breasla croitorilor, condusă de un staroste, 1671, breasla măcelarilor, 1675⁵¹ etc. La Craiova, reședința marelui ban, breslele apar menționate de documente în deceniul trei al secolului al XVIII-lea. În Arhivele sibiene se păstrează un document din 17 august 1735, intitulat „Poncturile care s-au dat lumânărilor și săpunarilor de aici din orașul Craiova”, în care se fac referiri la prețurile de desfacere obligatorii ale produselor, la procurarea materiei prime (seul) de la scaunele de măcelari, la dreptul calfelor de a deschide prăvălii numai după ce se înscriau la „țeh”, la starostele breslei („țeh meșter”) și la vama de seu din Craiova. De fapt, acesta este un veritabil statut de breaslă meșteșugărească care reglementează producția breslelor, drepturile și obligațiile meșteșugarilor și ale celorlalți membrii ai breslelor⁵². Referindu-se la stări de lucruri mai vechi, documentul atestă fără tăgadă, existența breslelor de la Craiova, încă din secolul al XVII-lea, în timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu.

De altfel, în timpul domniilor lui Șerban Cantacuzino și Constantin Brâncoveanu câțiva meșteșugari s-au apropiat de stadiul manufacturiei. Banul Mihai Cantacuzino menționa o manufactură de postav la Afumați, întemeiată de Șerban Cantacuzino⁵³. În anii de domnie ai lui Brâncoveanu existau, sub privilegiul și directa îndrumare a voievodului, o lumânărie în București⁵⁴, o fabrică de sticlă lângă Târgoviște⁵⁵, o tipografie mitropolitană și atelierele pentru construirea și repararea de vase pe Dunăre de la Giurgiu⁵⁶.

Creșterea numerică a meseriașilor, care, împreună cu negustorii propriu-ziși alcătuiau populația caracteristică a orașelor, este ilustrată în structura urbanistică de numele mahalalelor și de extinderea orașelor. În București, unul din cele mai mari centre urbane sud-est europene, existau mahalale ale Tăbăcarilor (menționată pentru prima dată în documente la 1652, în 1696 s-a mutat la mahalaua Oltenilor), Șelarilor (1664), Săpunarilor (1667), Zlătarilor (1689), mai întâi zisă Popa Manta (1677), Căldărarilor (1683), Măcelarilor (sau Scaunelor de carne, 1684), Oțetarilor (1695), Trâmbițașilor (1716). În afară de acestea, mai erau mahalale cu populație preponderentă meșteșugărească și negustorească: Sf. Gheorghe Vechi (1664), Sf. Gheorghe

⁵¹ *Condica...*, p. 313, 355, 365, 400, 416, 601, 672; Ștefan Olteanu și Constantin Șerban, *op. cit.*, p. 160—198.

⁵² Șerban Papacostea, *Cel mai vechi statut de breaslă meșteșugărească din Țara Românească*, în „Revista Arhivelor”, III, 1960, nr. 1, p. 217; Ștefan Olteanu, Constantin Șerban, *op. cit.*, Constantin Șerban, *Orașul Craiova la începutul secolului al XVIII-lea oglindit în documentele din Arhivele Statului din Sibiu*, în „Oltenia. Studii și comunicări”, Istorie, Craiova, 1974, p. 101—102.

⁵³ Matei D. Vlad, *op. cit.*, p. 21. Vezi și Ștefan Olteanu și Constantin Șerban, *op. cit.*, p. 178.

⁵⁴ N. Iorga, *Istoria industriilor la români*, București, 1927, p. 59—60; Ștefan Ionescu, Panait P. Panait, *op. cit.*, p. 91, o categorisesc ca manufactură. Aceasta era arendată de meșteșugari, precum Hagi Vasile, Mihul și Sterie. Cei 10 lucrători ai săi plăteau un bir special.

⁵⁵ Del Chiaro, *op. cit.*, p. 25—26. Sticla de aici, de culoare albastră, era, calitativ, superioară celei aduse din Polonia.

⁵⁶ Constantin C. Giurescu, *Construcții navale în Principatele Române în secolul al XVII-lea și al XVIII-lea*, în *Omagiu lui P. Constantinescu-Iași cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, București, 1965, p. 320—324.

Nou (1713), Negustorilor (1669) ș. a.⁵⁷ Capitala își formase deja o rețea stradală care număra zeci de străzi (ulițe), majoritatea purtând nume ce indică structura socio-profesională a locuitorilor, Ulița mare din susul zarafilor, Ulița mare din rândul șelarilor, Ulița mare între croitori, Ulița mare în rândul mărgelarilor, Ulița de la scaunele de carne, Ulița mare în rândul abațiilor, Ulița bărbierilor, Ulița boiangiilor.

Considerăm că epoca brâncovenească, epoca interferenței intereselor economice și comerciale ale meșteșugarilor și negustorilor de la orașe cu tendința boierilor și mănăstirilor de a-și crea prăvălii în „rând”⁵⁸ cu cele ale meșteșugarilor, a fost momentul cel mai fervent al creării de bresle, asociații menite să apere interesele membrilor lor. Tot în această epocă, pe un fond de acumulări latente anterioare, s-au creat și asociații negustorești (companii).

Această evoluție a producției meșteșugărești din perioada sfârșitului secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea a stimulat distanțarea tot mai mare dintre ea și agricultură, dintre ea și procesul de circulație al mărfurilor. Documentele atestă prezența tot mai mare a meșteșugarilor și negustorilor între „oamenii buni” (martori, hotarnici, grămăticii, judecători ș. a.).

Dirijarea mărfurilor orășenești spre gospodăriile sătești sau spre export s-a întrepătruns cu prezența produselor agroalimentare din sat pe piața permanentă a orașului. În timpul domniei lui Brâncoveanu acest proces de circulație a bunurilor dintre oraș și sat, racordat la un intens comerț de tranzit și extern, a lărgit piața internă la dimensiuni neantânzinate până atunci. Centrele de producție au fost dublate de importante grupări de negustori. Alături de aceștia, activitățile comerciale îi preocupă și pe țărani, boieri, dregători, reprezentanți ai mănăstirilor, ceea ce îndreptățește pe specialiști să afirme că în epoca aceasta „negustoria în Țările Române nu se făcea numai de profesioniști”⁵⁹.

Consensul spre comerț al producătorilor de mărfuri și bunuri a determinat diminuarea producției meșteșugărești de pe domeniile feudale, în special mănăstirești. Totodată se constată procesul de așezare al boierilor la orașe, cu precădere în reședințele domnești și la Craiova, „la acest loc cu semn de stăpânire”, de cumpărare de locuri de case și prăvălii de către boieri și mănăstiri în orașe. Această tendință socială s-a întrepătruns cu preocupările meșteșugărești și negustorilor de a-și asigura averea, realizând mici domenii prin cumpărări și vânzări de pământ.

La rândul lor, cerințele sporite ale pieței au determinat creșterea volumului de mărfuri. Lucrul acesta a fost sesizat indirect de Del Chiaro când aprecia că românii îmbrățișau cu succes orice lucrare tehnică: „Valahii sunt foarte meșteri, în orice meserie. Cât privește meseriile mecanice ei reușesc admirabil. Deprind ușor tot ce văd și nu e lucrare manuală pe care să n-o imite, fie de industrie turcă sau venețiană”. Înzestrați cu dibăcie aparte,

⁵⁷ Tereza Sinigalia, *Observații privind structura urbană a Bucureștilor la sfârșitul secolului al XVII-lea și în prima jumătate a secolului al XVIII-lea*, în „Revista muzeelor și monumentelor. Monumente istorice și de artă”, XVIII (1987) nr. 2, p. 35.

⁵⁸ „Rândurile” comerciale erau termenul prin care se desemnau prăvăliile unei anumite categorii de meșteșugari (Ștefan Olteanu și Constantin Șerban, op. cit., p. 217).

⁵⁹ Dumitru Z. Furnică, *Din istoria comerțului la români, Mai ales băcănia. Publicațiune de documente inedite, 1593–1855*, București, 1908, p. XII.

românii „izbutesc în orice meșteșug de proveniență italiană, nemțească, franceză etc., mai curând în cea turcească”.⁶⁰

Dominația otomană asupra Țărilor Române, instaurată către mijlocul secolului al XVI-lea, a determinat eforturi suplimentare din partea acestor state pentru apărarea și păstrarea suveranității a ființei lor statale. În mișcarea de idei și, totodată, în politica domnilor din secolul al XVII-lea s-a stăruit asupra prerogativelor suverane ale domniei, descinse dintr-o glorioasă dinastie autohtonă, pentru o activitate culturală de amploare și o politică economică antiimperială, dar, în același timp, receptivă la curentul mercantilist european.

În acest context, se înscriu preocupările domnilor privind exploatarea bogățiilor subsolului. Din scrierile unor străini care au trecut sau au activat în preajma domnilor aflăm că, pentru a nu se încuraja „apetitul” otomanilor de a transforma teritoriile românești în pašalâcuri, s-a renunțat la deschiderea unor mine de fier și aramă, precum avuseseră și alți domni în secolele XIV—XVI. Ideea este exprimată încă din timpul voievodului Petru Cercel de Francesco Sivori, care relatează că locuitorii Țării Românești „nu îndrăznesc” să exploateze minereurile bogate din subsol „de teamă că, o dată cheltuiala făcută și lucrul pornit”, turcii ar fi încercat să „le ia pentru ei”.⁶¹ O exprimare identică întâlnim la negustorul italian Bartolomeo Locadello care, în 1641, informa conducerea Veneției că Țara Românească „este bogată de la natură”, „are mine de aur, de aramă și de o anumită păcură neagră, care arde ca ceara; de acestea însă locuitorii nu se ating, pentru a nu da turcilor prilejul de vreo schimbare”.⁶² Ideea se regăsește la Paul de Alep⁶³, Dimitrie Cantemir⁶⁴ și Del Chiaro⁶⁵.

Dar marii domnitori, cum a fost și Constantin Brâncoveanu, care au etalat politica de independență și suveranitate a țării lor, n-au ezitat să re-deschidă vechile mine de fier și aramă, să exploateze și alte bogății ale subsolului. Constantin Brâncoveanu a investit bani (pe seama domniei în mina de aramă de la Baia de Aramă. Arama de aici, de foarte bună calitate în comparație cu cea din Asia Mică, era exportată de domnitor în tot sud-estul Europei. Cantitatea extrasă era apreciabilă. Un călător străin, în 1719, arăta că minele de la Baia de Aramă sunt „atât de bogate în cupru din cel mai bun, încât în cursul câtorva săptămâni s-au strâns 300 funți din topire. Aici stau deschise 30 și mai bine de guri de puțuri asemenea celor exploatare cu ajutorul unor roți și unor funii înolăcite pe scripeți”.⁶⁶

Documentele menționează alegerea firisoarelor de aur din nisipurile râurilor Olt, Lotru, Argeș și Dâmbovița de către țigani care, anual, dădeau domnitorului 15 ocale de aur (2 galbeni dramul)⁶⁷. De la Focșani, între 1698—1702, s-a extras silistră și s-au livrat arsenalului domnesc 5 tone de iarbă

⁶⁰ Del Chiaro, op. cit., p. 25, 26.

⁶¹ Ștefan Pascu, *Petru Cercel și Țara Românească la sfârșitul secolului al XVI-lea*, Cluj, 1944, p. 178.

⁶² *Călători străini...*, vol. V, p. 34.

⁶³ *Ibidem*, vol. VI, p. 202—203.

⁶⁴ Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, București, 1973, p. 103.

⁶⁵ Del Chiaro, op. cit., p. 8.

⁶⁶ Apud Nicolae Maghiar, Ștefan Olteanu, *Din istoria mineritului în România*, București, 1970, p. 157. Vezi și Tudor Nedelcea, op. cit., p. 153, Despre nivelul tehnic al extracției și reducerii aramei în cuptoare, vezi Paul de Alep, op. cit., p. 182—184.

⁶⁷ Del Chiaro, op. cit., p. 81; Nicolae Maghiar, Ștefan Olteanu, op. cit., p. 165—166.

de pușcă⁶⁸. Din zona Olteniei (pe lângă Cerneți și Baia de Fier) se extrăgea plumbul, iar din zona Buzăului și de lângă Târgoviște, sulf. Tot în zona Buzăului sunt menționate „pâcle, adică noroi care clocotește”⁶⁹.

Exploatarea fierului la Baia de Fier, pe seama domniei, începând cu Matei Basarab, a continuat în timpul domniilor Constantin Șerban, Mihnea al III-lea Radu și Gheorghe Ghica. Ca și Matei Basarab, Constantin Brâncoveanu a cumpărat satul Baia de Fier în 1691 și l-a făcut danie ctitoriei sale din Hurezi⁷⁰. Nu știm sigur dacă în timpul domniei lui exploatarea mine-reului de fier de aici a continuat. S-ar părea că da, deoarece Del Chiaro amintește de „mine de fier care să văd pe drumul ce duce de la București la Târgoviște”⁷¹. De altfel, vânzarea fierului (lamine) era monopol al domnului Brâncoveanu.

La sfârșitul secolului al XVII-lea, domnii Șerban Cantacuzino și Constantin Brâncoveanu au deschis noi ocne de sare, pe lângă cele care existau din secolele anterioare. Acum au funcționat Ocna Mare din Vâlcea⁷², Ocna Mică de lângă Târgoviște, Telega, Ghitioara (închisă între 1682—1696; redeschisă de Constantin Brâncoveanu pe seama domniei). Teișani (deschisă în 1682), în stăpânirea lui Matei Filipescu, mare agă), Slănic (deschisă în 1689 de Mihai spătarul, fratele lui Șerban Cantacuzino, pe moșia cumpărată de la moșnenii slăniceni în 1685), Săraru (deschisă de Brâncoveanu pe moșia sa aflată aproape de Ghitioara și Glodeni (în Prahova)⁷⁴.

Creșterea producției de sare a dus la scăderea prețului și, implicit, a veniturilor domnești. De aceea, chiar Brâncoveanu a luat măsuri de închidere a câtorva saline, între anii 1705—1712. Ghitioara, Săraru și Teișani. Iar în 9 decembrie 1697, Constantin Brâncoveanu cerea Porții respectarea dreptului Țării Românești de a desface sarea pe ambele maluri ale Dunării⁷⁵. Și prin aceste măsuri marele voievod Constantin Brâncoveanu etala un spirit economic deosebit, realizat și eficace, apreciat de contemporanii lui care scriau că „De aici și din oricare altă ramură de activitate, se poate deduce geniul incomparabil al principelui Constantin Brâncoveanu”⁷⁶.

Comerțul intern. Principalele drumuri din Țara Românească au fost frecventate pe direcția schimbului național (interromânesc), european, convergând către orașele Sibiu, Brașov, către vadurile Dunării și spre Marea

⁶⁸ Condice Vistieriei..., p. 672. Potasa caustică sub numele de potas. Vezi pentru aceasta, Constantin C. Giurescu, *Contribuții la istoria științei*..., p. 211—212.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 81.

⁷⁰ Eugenia Florescu, *Aspecte ale luptei țărănilor din satul Baia de Fier împotriva exploatarei feudale din secolul al XV-lea și până la secularizarea averilor mănăstirești*, în „Studii și articole de istorie”, VII, 1965, p. 97—98.

⁷¹ Del Chiaro, *op. cit.*, p. 8.

⁷² *Anatefterul*, p. 2.

⁷³ Descrierea minei, a muncii în mină, a celor patru feluri de sare extrasă etc. Vezi D. Zaharia, *Ocnele Mari într-o scrisoare din 1690*, în „Buridara, Studii și materiale”, Râmnicu Vâlcea, 1979, p. 57—62.

⁷⁴ Pe harta stolnicului Constantin Cantacuzino nu apar salinele de la Slănic și Săraru. Vezi Aurora Ilies, *Știri în legătură cu exploatarea sării în Țara Românească până în veacul al XVII-lea*, „Studii și materiale de istorie medie”, I, 1956, p. 161—162. Salina din Glodeni este consemnă de aceeași hartă. Vezi Constantin C. Giurescu, *Contribuții la istoria științei*..., p. 81.

⁷⁵ Mustafa Ali Mehmed, *Documente turcești privind istoria României*, vol. I, (1455—1774), București, 1976, p. 197—198.

⁷⁶ Del Chiaro, *op. cit.*, p. 4.

Neagră. Acest fapt l-a sesizat și Luigi Ferdinando Marssigli, cel ce a fost primit în 1691 de Constantin Brâncoveanu și a corespondat cu stolnicul Constantin Cantacuzino, și care, în harta întocmită de el pentru bazinul Dunării, a trasat marele drum care unea centrul Europei cu Orientul pe itinerariul Viena-Arad-Lipova-Deva-Sibiu, unde se ramifica. Un drum cobora prin Căineni către Cerneți, iar altul continua din Sibiu spre Brașov, prin Rucăr-Bran, Pitești-București-Giurgiu sau prin Târgu Ocna spre Brăila-Galați și Marea Neagră.

Condițiile fizico-geografice au fost acelea care, de-a lungul vremii, au făcut ca principalele drumuri comerciale să urmeze văile apelor curgătoare sau limita a două forme de relief⁷⁷. Drumul de sub podgorii, care unea teritoriile românești exterioare Carpaților, trecând prin Craiova, Slatina, Pitești, Buzău, Râmnicu Sărat, deci de la limita nordică a câmpiei, prin intersectare cu drumurile muntelui și piemontul a determinat existența mai multor centre de convergență: Tântăreni (locul de confluență al Gilortului și Motrul cu Jiul), Craiova (locul de întâlnire al drumului care „cobora de la Ocnele Mari”), drumul Bucureștilor sau muntenilor — drumul Mehedintilor, drumul muntelui, drumul Caracalului-Diiului (Vidinului), Slatina (punct nodal pe apa Oltului), Pitești (vechi centru de unde pornea drumurile mari ale țării către Târgoviște și București, Câmpulung și Brașov, Curtea de Argeș și Căineni, Slatina și Craiova) și București (capitala Țării Românești, cel mai de seamă nod rutier, locul unde se întâlneau șase drumuri mari).

Încă de la mijlocul secolului al XVI-lea, marile artere comerciale europene au avut de suferit în urma cuceririlor otomane (către centrul Europei) și a războaielor austro-otomane, dar și mutațiile economice europene, au determinat, chiar de la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea, o deplasare a căilor comerciale către nord, spre centrele mari din Germania, Polonia și Cehia. În aceeași ordine de idei, evidențiem că, în decursul secolelor XVII și XVIII, târgul cel mai de seamă din Europa Centrală, care a dominat relațiile comerciale cu Europa Răsăriteană și chiar cu Orientul, a fost cel din Leipzig. Efectele unei asemenea mutații s-au resimțit imediat în frecventarea drumurilor de tranzit, în tendința comerțului de a împinge „marfa turcească”, tot mai spre nord.

Celălalt mare drum, de-a lungul Dunării, era împresurat atât de numeroasele bălți de pe malul stâng, dar mai cu seamă de controlul turcesc asupra celor mai importante localități din nordul Dunării, așezate la vadurile prielnice și vis-à-vis de centrele de pe malul drept al fluviului.

Către sfârșitul secolului al XVII-lea, când expansiunea economică a Imperiului habsburgic se conturează vizibil, când acesta voia să deschidă „un nou drum spre răsărit manufacturilor ei”⁷⁸, — utilizarea cursului Dunării de la Calafat înspre amonte intră în planurile politice habsburgice. Cât de mult au reușit austrieicii să se infiltreze pe acest sector al Dunării și cât de important era pentru ei să domine malul stâng reiese chiar din scrierile otomane. În cronica lui Mehmed Fândiklîli Aga, scrisă pe la începutul veacului al XVIII-lea, cunoscută sub titlul de *Silahtar tarihi* (Cronica lui Silahtar) se relatează că în primăvara anului 1692 „cetatea Cladova” (Fet-

⁷⁷ Romulus Vulcănescu, *Drumuri și peșasuri străvechi*, București, 1974; Dinică Giobotea, *Drumurile comerciale din zona Olteniei (secolul al XVII-lea)*, în „Analele Universității din Craiova”, „Seria Științe sociale și economice”, XIV, 1984, p. 83, și urm.

⁷⁸ Gheron Netta, *Viitorul economic al Severinului*, București, 1921, p. 33.

hișlam) și târgul Orșova (Irșova) se aflau în mâinile dușmanului (adică ale austrieilor n. ns.) și că în afară de aceasta, pe mica insulă liniștită (Ada-Kale), ce se află la trecătoarea Orșova pe Dunăre, vreo 5000 de austriei, maghiari și haiduci au așezat în toate părțile tunuri și șarampoi" (palisade), împiedicând „trecerea vaselor de zaherea spre Belgrad”⁷⁹.

„Rețeaua căilor de comunicație a inclus, alături de drumurile străvechi, o densă țesătură de legături pe uscat și pe apă: șosele, șleauri, poteci, cărările de pe plaiurile munților. Dezvoltarea ei a fost accentuată de apariția unor noi târguri, de mutarea altora, strâns legată de vechile poduri de peste ape sau de cele noi, de punctele de vamă și schelă. Hrisoavele domnești, actele particulare amintesc diferite drumuri. Unele sunt străvechi, rămase de pe vremea romanilor, însă bine conservate și foarte folosite. O dovadă în acest sens o constituie relatările lui Paul de Alep din 1657 și cele, mult mai târzii, din anul 1890, ale lui August Pessiacov. Ele priveau drumul care venea de la Islaz, pe lângă Hotărani, ca fiind „cel mai bine conservat, căci puturăm merge cu trăsura pe dânsul mai mult de un kilometru, ca și pe un drum din ziua de azi”. Pentru locuitorii din acea parte, aceste drumuri erau cunoscute ca fiind de la Traian sau „drumurile de piatră”⁸⁰. Acest drum, paralel cu apa Oltului, este figurat pe hărțile întocmite după scrierile stolnicului Constantin Cantacuzino, în 1707 și 1718 la Veneția. (*Indice topografico del Principato di Valachia*). Și în această vreme drumul era cunoscut sub numele de „Drumul împăratului Traian”. El unea „locul unde a fost podul făcut de Traian”. Celei (podul a fost construit de împăratul Constantin cel Mare, n. ns.) cu Râbnic (Râmnicu Vâlcea).

În zona Carpaților Meridionali numeroase erau drumurile foarte vechi zise de plai. În preajma acestora, încă de la începutul secolului al XVI-lea și apoi în hărțile din secolul al XVIII-lea, erau consemnate oronimele Nedei⁸¹. Multe drumuri au luat denumirea localității mai importante din vecinătatea spre care duceau. Această categorie alcătuiește acele întinerare care se racordau la circuitul drumurilor mari.

Foarte adesea este repetat numele „drumului păstorilor”, mai vechi și foarte folosit, ceea ce ne determină să deducem că traseele erau bine cunoscute și erau statornic urmate. Credem că numărul mare al acestor drumuri se explică nu numai prin aceea că ele se datorau coborârii turmelor din munte către baltă (Dunărea), ci și prin caracterul lor strict zonal sau local, circumscriindu-se așezărilor sătești, răsfirate de-a lungul văilor de ape, fiind „legate în mod obișnuit de drumurile de acces ale acestor așezări spre izlaz, spre pășune, spre pădure, spre plaiul și stâna apropiată”⁸². Dar și numele „drumurilor sării” erau cele mai cunoscute. Documentele vremii și tradiția le consemnează sub acest aspect distinct chiar dacă ele urmau același traseu ca celelalte drumuri, cele ale olacului, ale oilor, ale lăușilor, ale untului, ale mierii, al Diulului, al Giurgiului sau al Brăilei.

⁷⁹ Mihail Guboglu, „Arhiva insulei Ada-Kale și importanța ei, în „Revista Arhivelor”, 1962, nr. 1, p. 119–120.

⁸⁰ *Călători străini...*, vol. VI, p. 218; August Pessiacov, *O excursie în Români, Craiova*, 1890, p. 4.

⁸¹ Ion Conca, *Plaiul și muntele în istoria Olteniei*, în Oltenia, Craiova, 1953, p. 73 și urm.

⁸² Romulus Vulcănescu, Paul Simionescu, *op. cit.*, p. 29.

Principalele drumuri ale sării din dreapta Oltului legau Ocna Mare de lângă Râmnicu Vâlcea, centrul foarte vechi de exploatare a sării, cu schelele de la Dunăre: Islaz, Corabia, Bechet, Calafat, Pristol, Cerneți, Orșova, sau cu pasul Vâlcănușului și potecile din Carpații Meridionali de pe la Novaci și Bahna ⁸³.

Drumurile sării din stânga Oltului legau Ocnele de la Ocna Mică, Telega, Ghitioara (Jitioara), Teișani, Slănic și Săraru cu vadurile dunărene Turnu, Zimnicea, Giurgiu, Oltenița, Lichirești, Orașul de Flori și Brăila. Peste munți, cărăuși de sare, cu poveri pe cai, treceau în Transilvania pe numeroase poteci ⁸⁴.

Cele mai multe drumuri erau fără o amenajare specială, foarte lungi și cu numeroase denivelări. În anotimpurile de toamnă și primăvară ele deveneau impracticabile. În asemenea cazuri se obișnuia să se urmeze trasee care ocoleau obstacolele. Drumurile mari erau, însă, prin grija domniei, cât de cât întreținute, în așa fel încât ele să fie accesibile transporturilor. Domniile lungi și pașnice au avut efecte pozitive și asupra stării drumurilor și frecventării lor. Dovada cea mai grăitoare în acest sens este grija permanentă a mai multor voievozi pentru a asigura securitatea, funcționalitatea și operativitatea pe drumurile publice. Cu ocazia reântoarcerii armatei otomane dinspre Transilvania în 1695, Constantin Brâncoveanu a trimis „pe Petre Obedeauu și Istodor căpitanul să deschidă drumurile, să facă poduri pe la ape mari și altele”, „să dregă drumul” ⁸⁵.

Pentru Evul Mediu, când transportul mărfurilor se efectua cu carul cu boi sau căruța cu cai, problema cea mai importantă rămânea realizarea mijloacelor de trecere peste ape. Intervențiile domniei pentru buna funcționare a acestora decurgea și din nevoia de a controla întreg teritoriul țării, de a orienta circulația mărfurilor către punctele de vamă. Matei Basarab, la 12 octombrie 1632, repunea în drepturile lor de plăieși pe niște cnezi din Jiblea. Spinul și Brădățeni, fugiți peste munți, cu condiția... „și să aibă a-și păzi podul de la Jiblea pe unde trec toate slugile domniei mele și familiile de la Ocna Mare” ⁸⁶. Antonie voievod, prin hrisovul din 17 decembrie 1669, întărea „satul Tihomirești ot sud Dolj ca să fie în pace de podvade, mertici, de conaci, de lucru domnesc, pentru că i-au iertat domnia mea de aceasta de toate numa să aibă a făcea de pază și de strejuială podului den apa Jiului de la vad de la Obedin de turci și de olăcari și de alte trebi ce vor fi ale domniei mele: și să păzească și de oamenii răi; iar de alalte de toate să fie în pace, precum scrie mai sus, așisderea și voi toate slugile domniei mele veri care cu ce slujbă veți umbla să aveți a lăsară satul Tihomirești în pace” ⁸⁷.

La 21 mai 1695, Constantin Brâncoveanu porunca egumenului de la Mănăstirea Motru să ție la podul de peste Jiu, de la Tântăreni, trei oameni „ca să poată fi de paza podului când vor trece cei ce vor umbla cu trebile

⁸³ Aurora Ilieș, *Drumurile și transportul sării în Țara Românească (secolele XV–XIX)*, în „Studii și materiale de istorie medie”, VII, 1974, p. 224–226.

⁸⁴ Ibidem, p. 226–228. Vezi și Constantin C. Giurescu, *Harta stolnicului Constantin Cantacuzino...*, p. 11.

⁸⁵ Radu Logofătu Greceanu, *Istoria domniei lui Constantin Basarab Brâncoveanu voievod*, ediție critică de Aurora Ilieș, București, 1970, p. 110.

⁸⁶ Aurelian Sacerdoțeanu, *Din arhiva mănăstirii Cozia*, în „Hrisovul”, VI, 1946, p. 72.

⁸⁷ Biblioteca Națională, colecții speciale, Documente istorice XCVIII / 2.

domnii mele în cai de olac''. Pentru această treabă cei trei erau scutiți de domnie „de bir slujitoresc și de bir mărunț de țară, de miere cu ceară, de găleată cu fân, de podvoadă, de mertic de conace, și de cai de olac, de zaharele, de car de oaste și de birul oștii, de ploconul hanului și al sultanului, de haraci, de vel seamă și de seama a doua și a treia, și de alalte de toate dajdiile și orânduicelile câte erau în țară”⁸⁸.

Din toate aceste documente, presărate de-a lungul secolului al XVII-lea, observăm că podurile⁸⁹, așezate la vadurile prielnice traversării, se găseau atât la întâlnirea drumurilor mari, cât și în punctele cheie ale unor zone strategice. Hărțile Țării Românești din vremea lui Constantin Brâncoveanu cuprind 23 de poduri⁹⁰ mari peste Jiu, Motru, Olt, Olteț, Dâmbovița, Ialomița, Argeș, Colentina, Neajlov, Prahova.

Pe lângă aceste poduri fixe mai existau și alte poduri umblătoare la Slatina, Râmnicu Vâlcea, la Posada, peste Dâmbovița, (în 1711), peste Ialomița, la Cornățel. În afară de faptul că ele contribuiau la asigurarea fluxului comercial, aduceau, totodată, și venituri importante prin taxele (brodina) ce se percepeau de „podari”. De aceea, a existat o adevărată concurență pentru stăpânirea podului. În anul 1665, boierul Gheorghe, din județul Mehedinți, a obținut hrisov domnesc pentru moșia din Obedin care cuprindea între altele... „venitul... den vadul podului, precum au ținut moșnenii” de aici⁹¹. Duca voievod scria, la 18 aprilie 1677, egumenului de la Tântăreni că s-a jeluît egumenul Gherasim de la Mănăstirea Gura Motrului, „zicând cum că nu vrei să lași podul să umble unde a umblat până acum, ci vrei să-l muți pe moșia mănăstirii; și zice că faceți val oamenilor de la mănăstire de nu pot să se odihnească de voi”. Voievodul a curmat această neînțelegeră poruncind egumenului de la Tântăreni să lase „podul să stea unde a stătut și până acum”⁹².

Mare importanță a acordat podurilor și domnul Constantin Brâncoveanu, care le considera insuficiente în țară. De aceea, la 28 aprilie 1701, când a judecat o pricină privind construirea unui pod umblător peste Olt la Bôgdănești, el a dat voie oamenilor mănăstirii Cozia „să facă nu un pod, ci și zece, numai să poată”⁹³.

Circulația mărfurilor și a oamenilor impunea existența unor locuri de popas, mai ales în întretărirea drumurilor, în preajma podurilor de la vadurile importante sau în apropierea târgurilor. Îndeobște, locul respectiv aducea venituri atât prin taxele ce se percepeau pentru adăpostirea călă-

⁸⁸ Arh. St. Craiova, colecția Manuscrise, nr. 6, f. 152.

⁸⁹ Podurile acestea, zise și „umblătoare”, au construit etapa intermediară între luntre și podul adevărat. Ele erau „de fapt o podișcă sprijinită de câteva luntre și apoi mișcată de la un mal la altul”. (Ion Ghinoiu, *Popasuri etnografice românești*, București, 1981, p. 62).

⁹⁰ Podurile în harta stolnicului Constantin Cantacuzino erau următoarele: 1. peste Motru la Strehaiă; 2. peste Jiu, la Tântăreni și Crețești; 4. peste Olteț la mănăstirea Crivina; 5. peste Olt la Căineni; 6. peste Argeș la Copăceni; 7. peste Râstoaca, la Florești; 8—9. peste Dâmbovița la mănăstirea Nucetul și la Plătărești; 10—12. peste Colentina la Bănești, Herăstrău și mănăstirea Plumbuita; 13—14. peste Neajlov la Clejani și Călugăreni; 15—19. peste Ialomița, la Văleni, Gherghița, Dridov, Slobozia; 20. peste gârla de la Brezoaia; 21. peste Prahova în dreptul Gherghiței; 22. peste Vânăta, lângă vărsarea în Dunăre; 23. peste Mostoștea, la Virești. Pentru acestea, vezi C. C. Giurescu, *Contribuții la istoria științei...*, p. 31—32.

⁹¹ Biblioteca Națională, colecții speciale, Documente istorice, NCVIII / 9.

⁹² Arh. St. Craiova, colecția Manuscrise, nr. 6, f. 152.

⁹³ Arh. St. Râmnicu Vâlcea, colecția Manuscrise, nr. 150, f. 28.

torilor, a vehiculelor și a mărfurilor pe timp de noapte sau pe vreme nefavorabilă, cât și prin posibilitățile ce se creau pentru valorificarea unor produse alimentare și băuturi.

Pentru mijlocul secolului al XVII-lea două informații ale unor călători străini surprind diferit această situație. În 1648, când Baksic se pregătea să viziteze pentru a doua oară Țara Românească, se echiipează cu diverse materiale de călătorie deoarece — scria el — avea să întâlnească locuri „lipsite de înlesnirea unor hanuri și case de găzduire și trebuie de multe ori să umblii prin tot satul c-a să aibi să găsești vreun bordei pentru găzduire, și acesta pe timp de iarnă, căci vara se poposește întotdeauna pe câmp; și pentru cai arareori se găsește vreun grajd, și de cele mai multe ori ei stau afară, fie că este ploaie sau zăpadă, sau orice fel de vreme”⁹⁴. Peste câțiva ani, însă, în 1657, un alt străin, suedezul Clas Brorsson Ralamb, observa o realitate total diferită de cea înfățișată de Baksic, anume că, peste tot întinsul Țării Românești, cârciumile erau foarte numeroase, mai ales de-a lungul drumurilor („la fiecare două mile... este câte o crăsmă mică, clădită din stuf și acoperită cu paie, unde sunt câteva butoaie cu vin și unde drumețul poate găsi câteva ceva de ale mâncării”) ⁹⁵. Aceste cârciumi, privite prin rolul lor triplu, de popas, de comercializare a unor bunuri din gospodăria localnicilor, dar și de tranzacții între negustori și locuitorii din zonă, constituiau o verigă importantă în cadrul unui comerț organizat și permanent. Ele vor persista ca o notă specifică comerțului de la noi până la începutul secolului al XX-lea.

În afara acestora, însă, existau în punctele de intersecție a mai multor drumuri, sau în orașe și târguri, case și hanuri unde staționau călătorii, negustorii și carele cu mărfuri. Un exemplu în acest sens este tocmeala din 28 martie 1698 între Mănăstirea Cozia și meșterii Oprea, Albul, Toma Moldea, Vâlcu din Voița pentru construirea unei case la podul „care umblă din sus de Căineni, ca să fie de odihnă călătorilor” ⁹⁶. În București, pe locul confiscat de la aga Constantin Bălăceanu (unde acum este Muzeul de Istorie Națională, Constantin Brâncoveanu a construit un mare han („Hanul Constantin Vodă”). Astfel, capitala țării era un mare centru comercial („cu tot felul de mărfuri, din toate țările lumii”), cu „hanuri minunate ocupate de negustori bogăți” ⁹⁷.

Între anii 1690—1700, în preajma marelui târg de la Craiova, egumenul Ioan al mănăstirii Hurezi, la porunca voievodului Constantin Brâncoveanu,

⁹⁴ *Călători străini...*, p. 253—254.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 612.

⁹⁶ Arh. St. Buc., colecția Manuscrise, nr. 209, f. 207—208 (... , pentru aceasta ne-am tocmit ca să facem case de ispravă cu chilie mică și altă chilie mare... cu toate ce-i trebuie, cu uși, cu lavițe, cu podini, podită bine precum se cade și cu șindrilă”).

⁹⁷ Charles de Peyssonnel, *Traité sur la commerce de la Mer Noire*, vol. II, Paris, 1787, p. 177; Del Chiaro, op. cit., p. 9. Despre marile hanuri construite de Șerban Vodă și Constantin Brâncoveanu. Vezi George Potra, *Hanurile bucureștene*, București, 1943; Idem, *Istoricul hanurilor bucureștene*, București, 1985; Ștefan Ionescu, *Bucureștii în vremea fanarioșilor*, Cluj-Napoca, 1974, p. 16—21; Constantin C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor*, ediția a 2-a revăzută și adăugită, București, 1979, p. 76. și urm.

a supravegheat construirea unui încăpător han (de mărimea caravanseraie lor) „pentru folosul neguțătorilor și al săracilor”⁹⁸.

Pe drumurile comerciale cei ce transportau mărfurile erau căraușii care umblau în grup de câte 10–12 transportând sare, băuturi, ceară, lână etc.⁹⁹

Transportul pe apă, mai cu deosebire pe Dunăre și Olt este tot mai mult menționat de izvoarele interne din secolul al XVII-lea. Ca mijloc de transport circulau pe Dunăre vasele construite la Nicopole, Vidin, Giurgiu, Căscioara, care satisfăceau mișcarea de mărfuri și problemele armate pe traseul către Belgrad și Tulcea. În Principatele Române, construcțiile navale (vase de Dunăre și Măre), care se realizau în șantierul de la Giurgiu, Galați și Căscioara aveau deja, în secolul al XVII-lea și la începutul secolului al XVIII-lea, o veche tradiție.¹⁰⁰ Pe Olt se foloseau niște luntre speciale numite „năvrăți”, utilizate la transportul sării de la Ocnele Mari. Într-un document, foarte interesant, din 23 martie 1662 se relatează pricina dintre Ion Judecu și Pătru Judecu cu Nedelco din Dăești, de când ultimul se pusese chezaș la cămărașul de la Ocna Mare ca primii să primească prețul pe luntrele (3 taleri pentru o luntre) ce urmau să le facă și nu le făcuseră.¹⁰¹

Prin urmare, luntrele respective erau construite de meșteri locali. Istoricul Constantin C. Giurescu, coroborând această informație cu o alta de la 23 ianuarie 1717, conținută într-un raport al căpitanului Fr. Schwantz către generalul Steinvile, a considerat că vasele ce se propuneau a fi construite „de către oamenii de aici, după modelul sau sistemul lor” nu erau altele decât năvrățile din secolul al XVII-lea.¹⁰²

În afara înfloririi economice de la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul celui următor s-au situat și realizările din domeniul construcțiilor navale. Construcțiile de vase în Țara Românească s-au înfăptuit încă în vremea lui Brâncoveanu. Există relatări sigure privind funcționarea șantierului naval de la Giurgiu, din anul 1694. Aici se construiau „șeice” sau

⁹⁸ N. Iorga, *Mănăstirea Hurezului*, București, 1912. Vezi și I. B. Georgescu, Hanul Mănăstirii Hurez din Craiova, în „Mitropolia Olteniei”, X, 1958, nr. 3–4, p. 239–247. Din acest edificiu se mai pot vedea doar zidurile (în ruine), care închideau o mare curte cu biserică. Spre apus și spre răsărit fiecare zid avea câte o poartă mare cu turnuri pătrate deasupra. O a treia poartă era în mijlocul curții, pe care o împărțea în două. Hanul avea, astfel, trei părți distincte: una, cu clădiri speciale, destinată domnului țării când venea la bălciul anual din Craiova; alta era compusă din magazine, camere boltite așezate circular pentru depozitarea mărfurilor negustorilor și o clădire mai înaltă (foisor), unde negustorii se adunau pentru tocmești; cea de a treia zonă a hanului o formau grajdurile și casele pentru oamenii săraci.

⁹⁹ Acești cărauși sunt frecvent menționați în documente din secolul al XVI-lea până în secolul al XIX-lea. Giovanni Botero, la 1596, remarcă că în Țara Românească „ocupăția de căpetenie a locuitorilor este căraușia”. *Călători străini...*, vol. IV, București, 1972, p. 575–576. Vezi și N. Iorga, *Correspondența lui Dimitrie Aman, negustor din Craiova (1794–1834)*, București, 1913, p. 169. Un registru de căraușie, cu plăți pentru căraușii veniți de la sudul Carpaților se găsește la Arh. St. Sibiu, fond Magistratul orașului și scaunului Sibiu, Acte adm., dosar 16 / 1722.

¹⁰⁰ Constantin C. Giurescu, *Construcții navale în Principatele Române...*, p. 317; idem, *Contribuții la istoria științei...*, p. 109–110. În Principatele Române, construcțiile navale (vase de Dunăre și mare), care se realizau în șantierul de la Giurgiu, Galați și Căscioara aveau deja, în secolul al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea, o veche tradiție.

¹⁰¹ Arh. St. Buc., colecția Manuscrise, nr. 209, f. 144, 146. Partea de moșie din Jibleana a celor doi meștesugari, rămasă până la urmă în posesia lui Nedelco, a fost vândută de fiul acestuia din urmă, Antonie, mănăstirii Cozia la 1 mai 1692.

¹⁰² Constantin C. Giurescu, *Construcții navale în Principatele Române...*, p. 319.

„șaițe” (un anumit fel de bărci) „caice” (luntre ușoare) și „ustuacicuri” (vas cu un echipaj de 8 oameni). În anul 1695, Visteria trimitea către Giurgiu suma de 3000 de taleri pentru construirea a 12 caice. Tot aici s-au efectuat și reparații. Spre exemplu, în anul 1694, Visteria acorda 1250 de taleri „pentru diresul a 5 șeici de la Cladova și de la Diiu și de la Necopoia și de la Ruștiucu și de la Tulcea”. Deci șantierul giurgiuvean deservea toate punctele de pe Dunăre, de la Portile de Fier, până la vărsarea în mare. În anul următor, suma era și mai mare, de 5000 de taleri pentru reparatul caicelor¹⁰³, cumpărarea lemnelor groase de corăbii (crivaci). Este menționat și „birul lemnelor de șeici”.

Banii necesari cumpărării materialelor (lemn,¹⁰⁴ scânduri, funii groase¹⁰⁵, lopeți și altele) și plăților meșterilor, echipajelor caicelor, personalului care administra șantierul naval de la Giurgiu erau dați tot din Visteria Țării Românești. În acest scop se strângeau anual de la boierii mari, dregători și negustori un bir special numit „birul șeicilor”. Condica menționează cu precizie suma birurilor pe fiecare an, rezultând clar că asigurarea financiară a funcționării șantierului din Giurgiu constituia o sarcină importantă a Visteriei brâncovenești.

Locul important deținut de orașe în ansamblul economiei medievale consta în antrenarea populației locale la desfacerea produselor meșteșugărești și a negustorilor locali în comerțul internațional. Una din cele mai de seamă funcții ale orașului, aceea de centru comercial — meșteșugăresc, a fost strâns legată de drumurile urmate de negustori și de marile târguri periodice. Aceste circumstanțe geografice, adăugate la alți factori, pe fondul creșterii demografice în tot secolul al XVII-lea, au grăbit evoluția unor așezări rurale către stadiul de oraș. La sfârșitul secolului al XVI-lea și în primele decenii ale secolului al XVII-lea, pentru prima dată, unele localități foarte vechi au dobândit titlul de „oraș”.

De altfel, principalele localități urbane erau cunoscute sub nume de *târg*, *schelă*, *oraș*, derivate din însăși modalitățile istorice în care au apărut și s-au dezvoltat. Denumirile reflectă faptul că, pe fondul unei evoluții ascendente, a existat o dezvoltare inegală a acestora. Diferența între oraș și târg¹⁰⁶ consta în faptul că primul era un centru cu multiple funcții economico-sociale, ceva mai populat, pe când cel de-al doilea era o așezare mai mică ce-și lega viața de schimbul comercial practicat de locuitorii mai multor sate grupate de regulă într-o microzonă fizico-geografică (uluc depresionar, vale de râu, malul unui râu mare, zonă de confluență a două forme de relief). Totuși, fiecare oraș avea un târg temporar și unul permanent numit bazar.¹⁰⁷

¹⁰³ Condica, p. 36, 91, 110.

¹⁰⁴ Ibidem, p. 13, și p. 78. În 1695 s-au dat 3200 taleri pentru cumpărarea lemnelor groase de corăbii (Crivaci); la p. 79, 179, 273, 368, este menționat „birul lemnelor de șeici”.

¹⁰⁵ Ibidem, p. 180. Sfoara se cumpăra mai ales de la Brașov.

¹⁰⁶ Valentin Al. Georgescu, *Le régime de la propriété dans les villes roumaines et leur organisation administrative aux XVIIe XVIIIe siècles — Valachie et Moldavie*, în „Studia Balcanica”, III (La ville balkanique, XVe—XIXe a.), Sofia, 1970, p. 64.

¹⁰⁷ Acesta din urmă a fost considerat simptomul apariției pieței permanente în perioada de sfârșit a secolului al XVI-lea, dezvoltat mai cu deosebire în secolul al XVII-lea, Vezi Constantin Șerban, *Contribuții cu privire la problema pieței interne a Țării Românești și Moldovei în timpul feudalismului dezvoltat (secolele XV—XVIII)* în „Studii, Revistă de istorie”, XVII, 1964, nr. 1, p. 37.

În Țara Românească, localitățile de pe malurile Dunării, cu puține excepții, nu au ajuns la o dezvoltare urbană apreciabilă, întrucât otomanii au reușit, ca, odată cu cucerirea teritoriilor sud dunărene, să impună deplasarea întregului comerț de pe Dunăre, pe malul drept al ei.

În zona de contact între câmpie și deal, dar și la întretăierea marilor drumuri dinspre nord spre sud cu cele de la vest la est s-au impus orașele Craiova, Slatina, Pitești, Ploiești, Gherghița. Alte orașe s-au dezvoltat în strânsă relație cu târgul săptămânal sau cu bâlciul anual: Târgu Jiu, Cărbunești (Târgul Gilortului sau Târgul Benghii), Caracal, Strehaia, Câmpulung etc.

Lista târgurilor și orașelor menționate în documente sau în notele de călătorie ale străinilor cuprindea zeci de localități: Brâncoveni, Baia de Aramă, Balș, Buzău, București, Brăila, Bucov, Calafat, Craiova, Cepturoaia, Cernăți, Coțofeni, Căineni, Curtea de Argeș, Câmpulung, Câmpina, Cornățel, Filiași, Orașul de Floci, Târgul Gilortului, Gherghița, Grădiștea, Giurgiu, Târgu Jiu, Slatina, Ocna Mare, Râmnicu Vâlcea, Strehaia, Segarcea, Tismana, Orșova, Târgșor, Urlați, Văleni, Ploiești, Râmnicu Sărat, Focșani, Obilești, Roșiorii de Vede, Odivoaia, Zimnicea.¹⁰⁸ O asemenea cifră explică o densitate mare a localităților târguri și orașe, anunțată încă din 1581, când se semnala existența a „21 de târguri mari negustorești” (*terra grossa de mercatto*).¹⁰⁹

În epoca domnului Brâncoveanu, peste un secol, deci, numeroase documente atestă existența a 32 de târguri și orașe. Pe harta stolnicului Constantin Cantacuzino sunt consemnate 23 de așezări urbane importante (*ville grosse*): Cerneți, Târgu Jiu, Craiova, Caracal, Brâncoveni, Râbnic (Râmnicu Vâlcea), Slatina, Ocnele Mari, Pitești, Argeș (Curtea de Argeș), Rusci (Roșiorii de Vede), Odivoaia, București, Câmpulung, Târgoviște, Orașul de Floci, Râbnic (Râmnicu Sărat), Focșani, Buzău, Gherghița, Câmpina, Ploiești și Bucov.¹¹⁰ Cele dintâi trei orașe ale țării erau, după cum le-a descris Del Chiaro, București, Târgoviște și Craiova, primele reședințe ale domniei, cel de-al treilea, „reședința banului, care e prima demnitate după domnitor”.¹¹¹

¹⁰⁸ Charles de Peyssonnel, *op. cit.*, vol. II, p. 263; *Raport istoric despre starea Țării Românești 1679–1688* (*Historice relatio de Statu Valachiae 1679–1688*), în „Magazin istoric pentru Dacia”, vol. V, București, 1847, p. 60–70; Târgul Strehaia (broșură fără titlu, f. a.); Del Chiaro, *op. cit.*, p. 10; Gh. Zagoriț, *Târguri și orașe între Buzău, Târgoviște și București*, București, 1915; Gh. G. Bezviconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, București, 1947, p. 81, Miron Costin, *Opere*, I, ediție critică îngrijită de P. P. Panaitescu, București, 1965, p. 237–238; *Călători străini...* vol. V, p. 207–208; ibidem, vol. VI, p. 187–223, 709; Constantin C. Giurescu, *Istoricul orașului Brăila din cele mai vechi timpuri până astăzi*, București, 1968; Ion Hurdubețiu, Flaminiiu Mirțu, N. Nicolaescu, Gh. Pirnuță, I. Stănculescu, *Câmpulung-Muscel, ieri și azi*, Cimpulung Muscel, 1974; *Istoria Craiovei*, Craiova, 1977; Vasile Petrișor, Lelius Mândroi, Calafat, *Trepte de istorie*, Craiova, 1977; *Îndrumător în Arhivele Centrale*, vol. I, partea I, București, 1981, p. 181 (mutarea Târgului Strehaia la Cerneți în 1708); Nicolae Bănică-Ologu, *Structura habitatului citadin în Râmnicu medieval*, în „Buridara. Studii și materiale”, „Râmnicu Vâlcea, IV, 1982, ș. a.

¹⁰⁹ *Călători străini...*, vol. III, București, 1971, p. 14; Vezi și Lia Lehr, *Despre dezvoltarea economică a orașelor din Țara Românească în anii 1501–1650*, în *Studii și referate privind istoria României*, partea I, București, 1954, p. 664.

¹¹⁰ Constantin C. Giurescu, *Harta stolnicului Constantin Cantacuzino*, ..., p. 28.

¹¹¹ Del Chiaro, *op. cit.*, p. 310.

Bucureștii erau în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, „un oras atît de frumos și de populat, încît este un fel de grădină de rai”¹¹². Alți călători l-au văzut ca pe „un oraș întins și împrăștiat, de o factură foarte specială”,¹¹³ cu o întindere foarte mare, dar cu o populație în jur de 50.000 de locuitori, întrucît „casele sunt răzlețe și depărtate una de alta, avînd fiecare casă curtea ei cu bucătărie și grajd „și deosebit, grădina ei cu diferiți pomi”¹¹⁴ sau „foarte mari și foarte bogate”.

În 1708, ieromonahul Ipolit Vișenski, călătorind prin Țara Românească descrie astfel orașul reședință: orașul București capitala muntenească e foarte mare, palate frumoase, mitropolia e sus pe deal și clopotnița înaltă de piatră e pe deal. Multe piețe cu barace, iar fiecare limbă vinde deoparte; multe curți, înconjurate cu zid; turcii și creștinii târguiesc împreună; ulițele peste tot sunt pavate. Unde sunt palatele domnești, acolo este un mic castel. De aceea, se ține acest oraș bogat, căci în el acuma domnește emblema împărătească a lui Constantin¹¹⁵. Capitala era cel mai important centru comercial, meșteșugăresc, administrativ și cultural al țării. El s-a dezvoltat concentric în jurul Curții Domnești. Documentele pomenesc numele a 38 de mahalale în intervalul anilor 1633—1718, din care 19 apar menționate pentru prima oară între 1687—1716.¹¹⁶

Orașul Târgoviște a prosperat mult prin ridicarea lui din nou de către Constantin Brâncoveanu la rangul de cea de-a doua reședință domnească. Vechea reședință domnească de aici, dărămată în 1659 din porunca Porții, a fost restaurată prin grija domnitorului Constantin Brâncoveanu. Cronică logofătului Radu Greceanu precizează că în al patrulea an de domnie, când Brâncoveanu a venit în Târgoviște (1692), „pus-au de a curățat casele domnești din Târgoviște și s-au apucat a le drege, ispravnic făcînd pre Mihail Cantacuzino vel spătar”.¹¹⁷ Lucrările au durat 7 ani și cheltuielile s-au făcut dintr-un bir special care se mai percepea și în 1702¹¹⁸. S-au refăcut casele domnești, biserica domnească și s-a construit un foișor de piatră și cărămidă, alte case ale celor apropiați domnului, un grajd. Străinii care au vizitat orașul Târgoviște ne-au lăsat relatări interesante. Astfel, arheologul și epigrafistul englez Edmund Chishull remarcă, în 1702, poziția strategică a orașului, respectiv depărtarea sa de turci și găsea palatul de aici al domnului asemănător cu cel din București și amîndouă asemănătoare „caselor celor mai luminați creștini”.¹¹⁹ După moartea tragică a voievodului, curtea domnească din Târgoviște a fost părăsită, ajungînd ulterior în stare de ruină.¹²⁰

Craiova, locul de scaun al Băniei Olteniei, în secolul al XVII-lea ajunsese orașul care influența, din punct de vedere al comerțului, o zonă foarte întinsă, ce am putea să o apreciem la întreaga regiune unde marele ban își exercita atribuțiile administrative, politice, militare și judecătorești. În

¹¹² *Călători străini...*, vol. VI, p. 709.

¹¹³ Del Chiaro *op. cit.*, p. 7.

¹¹⁴ Apud Constantin C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor*, p. 76.

¹¹⁵ Gh. G. Bezriconi, *op. cit.*, p. 85—86.

¹¹⁶ Tereza Sinigalia, *op. cit.*, p. 35.

¹¹⁷ Radu Greceanu, *Istoria domniei lui Constantin Brâncoveanu voievod...*, p. 85.

¹¹⁸ *Condica*, p. 46.

¹¹⁹ Edmund Chishull, *Călătorie prin Țara Românească (1702)*, traducere din engleză de Caterina Piteșteanu, extras din „Buletinul Societății Regale de Geografie”, (1922) XII, București, 1923, p. 20.

¹²⁰ Nicolae Stoicescu, Cristian Moisescu, *Târgoviștea și monumentele sale*, București, 1976.

anul 1640, misionarul catolic Baksič a remarcat că la Craiova alergau „fel de fel de oameni din satele și pământurile vecine și negustori de tot neamul, ca să cumpere dobitoace și să le ducă la Constantinopol”.¹²¹

Stadiul semiagrar în care se aflau orașele, în tot cursul secolului al XVII-lea și în secolul următor, se poate evidenția prin aceea că mahalalele, aglomerațiile umane apărute succesiv pe parcursul secolelor XVI–XVIII, s-au păstrat, până în secolul al XIX-lea, complet izolat una de alta, prin terenuri de cultură, vii sau chiar locuri virane. Procesul de sinochism a fost lent și legat mai mult de activitățile comerciale și meșteșugărești. Mahalalele cele mai vechi au apărut în teritoriul rural din jurul orașului, de unde acestea își dobândeau produsele necesare alimentării pieței sale. Pentru acest teritoriu în documente s-a folosit termenul de *hotar* sau de *moșie*, iar istoricii l-au numit „în domeniul târgului sau orașului”.

Extinderea vechilor orașe a fost un proces continuu. Vechiul Râmnic, zis „din Deal”, spre exemplu, s-a întins peste „orașul din vale” (care s-a născut prin contopirea satelor Ulița și Licura), peste Țigănie, Cetățuia și Priba, încât ocolul ocinei orașenești a ajuns în hotar cu Bujoreni și cu Oltenii.¹²² Într-un asemenea târcol, „destul de întins”, orașenii făceau agricultură, contribuind la alimentarea pieței cu produsele alimentare necesare. Orașul Râmnicu Vâlcea a dominat, după cum se exprimă chiar documentele, Ocna Mare și Râureni, integrându-se în rețeaua marilor orașe, ale epocii: Sibiu, Câmpulung, Brașov, Târgoviște, Curtea de Argeș, Pitești.

Moșia domnească a orașului Slatina se întindea până la Strehareț, Clocociov și peste Olt, la Slatina, până la Pârliți, Zorleasca și Turia la est. Slatina¹²³, prin târgul său „de țară” cu dată fixă la 23 aprilie și cu durată de două săptămâni, a dominat până către zilele noastre, rețeaua de târguri din zonă (Corbu, Dobrotești, Optași, Câmpu Mare, Drăgănești, Potcoava, Stolnici), integrându-se modest în rețeaua mai vastă a orașelor înconjurătoare (Pitești, Râmnicu Vâlcea, Drăgășani, Caracal).

O linie descendentă în evoluția lor urbană au cunoscut localitățile Târgșor, Gherghița, Câmpina și Orașul de Floci.¹²⁴ În schimb, Ploieștii asced tot mai mult către dimensiunile unui oraș, raza sa de influențare economică suprapunându-se și peste vestitele orașe din secolele anterioare, Târgșor și Gherghița, sau peste târgușorul de la Urlați.¹²⁵ După anul 1700, potrivit mărturiilor unui călător străin, orașul Buzău era încă în situația de „stat”, fără întărituri.

Procesul de întindere teritorială și, concomitent, de creștere demografică, a fost strâns legat de concentrarea unor importante forțe productive. A fost epoca când în viața orașelor se impun pe primul plan activitățile meș-

¹²¹ *Călători străini...*, vol. V, p. 207.

¹²² Aurelian Sacerdoțeanu, *Originea și condițiile social-economice ale dezvoltării vechiului oraș Râmnicu Vâlcea*, în „Buridava. Studii și materiale”, Râmnicu Vâlcea”, III, 1972.

¹²³ *Procesul de urbanizare în România, Zona Slatina-Olt* (sub redacția Miron Constantinescu. H. H. Stahl), București, 1970.

¹²⁴ George Potra, N. Simache, *Contribuții la istoricul orașelor Ploiești și Târgșor, 1632–1857*, Ploiești, I. a. p. 8. Gh. Zagoriț, *op. cit.*, p. 29–32; Nicolae Stoicescu, Radu Lungu, *Din trecutul unui vechi oraș devenit sat-Gherghița (La 550 ani de la prima mențiune documentară)*, în „Revista de istorie”, tom. XXXIV (1981), nr. 12.; Aurelian Sacerdoțeanu, *Începuturile orașului Gherghița*, în *Fiile din trecutul istoric al județului Prahova*, Ploiești, 1971, p. 31 și urm.

¹²⁵ G. Potra, N. Simache, *op. cit.*, p. 8.

teșugărești și comerciale. În orașe, structura socială cuprindea meșteșugari, negustori, zarafi, militari, clerici, mari boieri și agricultori.

În secolul al XVII-lea s-a produs o mutație în mentalitatea și activitatea boierilor impusă de necesitatea valorificării produselor de pe domeniile lor și de apropiere de piețele de desfacere a mărfurilor din import. Tot mai mulți boieri își cumpără case și terenuri în orașe sau în capitală. Fenomenul a luat o dezvoltare mai mare în secolul următor.¹²⁶

În tot veacul al XVII-lea, ca de altfel și mai înainte și după, se întâlnește în expresia documentelor de cancelarie sau în formulele de adevărire a actelor cuvântul „orășeni”, prin care se desemnau locuitorii orașelor. Poziția lor socială era dintre cele privilegiate. Prin examinarea informațiilor de epocă, nu se poate face o evaluare cantitativă a categoriilor sociale orășenești și a profesiei acestora. Numeroase documente s-au întocmit „denaintea a mulți neguțători și denaintea orășenilor”.

Circulația mare de bani și de mărfuri în târguri a dus la îmbogățirea negustorilor și meseriașilor. Numeroși au fost acei negustori, care, dispunând de bani obișnuți de pe urma negoțului, au cumpărat moșii, părți de sate, vaduri de moară, case și prăvălii.

În epoca brâncovenească, germenii înnoirilor în toate domeniile economico-sociale s-au făcut sesizabili și în procesul urbanizării, atât în extinderile teritoriale ale orașelor, cât și în conturarea mahalalelor, a străzilor, a pieței (bazarul și bolțile), a locului târgului și al bălciului, al centrului (pâr-călăbiei) etc.

Printr-o politică economică chibzuită, fixarea de taxe moderate, organizare vamală, controlată direct de puterea centrală, Constantin Brâncoveanu a reușit să impulsioneze comerțul extern și intern, contribuind astfel la prosperitatea orașelor cu târguri, la ridicarea acestora la rang de centre comerciale recunoscute pe plan internațional (București, Târgoviște, Craiova, Caracal, Câmpulung, Pitești, Focșani, Brăila, Giurgiu). Dreptul de schelă acordat orașelor cu târg (vezi vămile interne n. ns.) a asigurat libertatea și securitatea comerțului de tranzit dar, în același timp, și materia primă necesară meșteșugarilor locali. Totodată, concurența produselor de import de către produsele de artizanat locale a stimulat atât producția, cât și calitatea produselor, a impus organizarea meseriașilor și negustorilor. Dinamica economico-socială din orașele Țării Românești a fost sesizată de călătorii străini,¹²⁷ care remarcă numeroasele lucrări de construcție ce schimbau „pe zi ce trece” înfățișarea acestora.

Dar elementul hotărâtor al dezvoltării vieții meșteșugărești rezidă în lărgirea pieței interne, în legarea gospodăriei feudale și țărănești de producția orășenească. Mărfurile realizate în centrele urbane capătă o largă difuziune, în același timp în care produsele satești iau drumul orașului sau

¹²⁶ „Până în secolul al XVI-lea a remarcat P. P. Panaitescu — putem spune că boierimea nu era legată de târguri; ea își avea curțile sale pe moșii și nu era nevoită să se folosească de târguri decât doar în mică măsură pentru vânzarea produselor de pe moșii sau pentru cumpărăturile de mărfuri aduse de peste graniță”. Vezi Valeria Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu, *Viața feudală în Țara Românească și Moldova, (sec. XIV—XVII)*, București, 1957, p. 421.

¹²⁷ *Călători străini...*, vol. VI, p. 716; vol. VIII, p. 197.

al comerțului extern. „Această simbioză stă la baza transformărilor economice și sociale pe care le înregistrează domnia lui Constantin Brâncoveanu”.¹²⁸

Secolul al XVII-lea nu a marcat modificări esențiale în structura sistemului vamal al Țării Românești comparativ cu veacurile precedente. Domnii au instituit câteva taxe vamale noi; au alcătuit câteva tarife vamale pentru punctele de vamă dinspre Transilvania, iar de la mijlocul secolului au introdus obiceiul arendării vămilor de la margine.¹²⁹ Vămile de la margine au fost împărțite de domnie cu marile mănăstiri. În secolul al XVIII-lea, venitul unor asemenea vămi a fost dăruit integral unor mănăstiri, precum cel de la Focșani (mănăstirii Sf. Ioan), de la Câmpina (mănăstirii Hurezi), de la Vâlcău (mănăstirii Tismana) și de la Cerneți (mănăstirilor Strehaia și Hurezi)¹³⁰.

Constantin Brâncoveanu a fixat cuantumul taxei vamale pentru vitele cumpărate în vederea comercializării (oluchac), pentru vânzarea mărfurilor cu cotul (cotărât), pentru aceia „ce port maza de pește sărat” prin târguri și prin sate (măjărit), și chiar asupra vânzării săpunului. Unii istorici consideră că acestea ar fi mai curând dări pe profesie decât vămi, precum le numesc documentele. În orice caz, ele trebuiau să fie respectate și de către negustorii străini, cu excepția celor veniți cu firmane turcești sau care obțineau cărți domnești de scutire.¹³¹

De pe urma vămilor domnia obținea importante venituri. Dacă la sfârșitul secolului al XVI-lea erau apreciate de Franco Sivori la 60.000 scuzi pe an, acestea erau mai mari decât venitul adus de ocnele din țară (40.000 de scuzi pe an). Ulterior ele au scăzut, încât după anul 1759 s-au situat permanent pe locul trei după oierit și ocne.¹³²

Politica vamală a voievozilor avea în vedere și fixarea taxelor la punctele de vamă, dirijarea negustorilor către târguri pe drumurile prestabilite, asigurarea unor activități comerciale necesare dezvoltării și înfloririi anumitor localități, atragerea negustorilor străini, realizarea de alianțe și relații de colaborare cu vecinii. În acest din urmă scop, domnii Țării Românești au acordat numeroase scutiri de taxe vamale. În 1682, Șerban Cantacuzino a acordat scutire de oluchac și de vamă pentru 30 de vaci și oi ale prietenului

¹²⁸ Ștefan Ionescu, Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 84. Asemenea relații între puterea centrală și drepturile orașelor, între prerogativele administrației și activitățile meșteșugărești și comerciale sau între piața locală și negustorii europeni au fost considerate factori care au „împiedicat orașele medievale din Țara Românească și Moldova, să cunoască o ascensiune înfloritoare ca în multe țări europene” (Constantin Șerban, *Târgurile și orașele medievale românești*, în *Studii și cercetări economice I–II*, 1968, p. 162). Epoca Brâncoveanu a probat însă procese ireversibile pozitive în ascendența orașelor și târgurilor.

¹²⁹ Referiri privind sistemul vamal din secolul al XVII-lea, în Țara Românească la: Alexandru V. Vasilescu, *Vămile Olteniei supt austrieci*, în „Arhivele Olteniei”, VII, 1928, p. 15; Lia Lehr, *Comerțul Țării Românești și Moldovei în a doua jumătate a secolului al XVII-lea*, în „Studii”, XXI, 1968, nr. 1, Paul Cernovodeanu, *Comerțul Țărilor Române în secolul al XVII-lea*, în „Revista de istorie”, XXXIII, 1980, nr. 8; Dinică Ciobotă, *Vămile din Oltenia în secolul al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea*, în „Arhivele Olteniei”, Serie nouă, 1984, nr. 3.

¹³⁰ Constantin Șerban, *Sistemul vamal al Țării Românești în secolul al XVIII-lea*, în „Studii și articole de istorie”, III, 1961, p. 122.

¹³¹ Lia Lehr, *Comerțul Țării Românești și Moldovei...*, p. 36.

¹³² *Călători străini...*, vol. III, p. 14; Constantin Șerban, *Sistemul vamal al Țării Românești...*, p. 122.

său Petar Ianăș¹³³. Negustorilor sibieni („oamenii dumisale prietenului domnii mele județului de la Sibii”), Constantin Brâncoveanu le-a acordat liberă trecere („fără de vamă că așa iaste porunca domniei mcale”) către bălțile de la Dunăre „ca să cumpere pește morun”¹³⁴. La 22 ianuarie 1692, același Petar Ianăș a obținut de la voievodul Țării Românești dreptul de a arenda pe timp de un an vama de la Căineni (partea domnească), „împreună cu cele 12 sate ale școlii și cu judecata lor, să aibă a lua vamă de la tot omul cini ce fel de bucate sau de marfă ar trece prin scală. Din toate să le ia vamă după obicei”¹³⁵.

În vremea lui Constantin Brâncoveanu se lua vamă atât pentru orașele și locurile unde se făcea comerț, cât și pentru activitatea „de negustorie”, cu excepția produselor destinate domniei sau expediate de aceasta și a celor din poruncă domnească. Se lua vamă „de la tot omul”, „orice fel de bucate ar vinde”, de la toți „care trec cu marfă sau cu vite”¹³⁶. Aceste măsuri nu se aplicau „boierilor mazili”, „boierilor aleși”, mănăstirilor sau oamenilor domnului sau se aplicau diferite de la un punct de vamă la altul.

Vămile interne de la vaduri și poduri, pe unele moșii boierești și mănăstirești din târguri sau la margine de oraș continuau a fi foarte numeroase, stânjenind atât comerțul cu mărfuri indigene, cât și pe cel de tranzit. Conform *Anatefterului*, în care „se arată între sine obiceiurile Țării Românești” din anul 1695, („den zilele prea luminatului Io Constandin Băsărabă vocvod”), cele mai importante erau la Râmnic, Buzău, Gherghița, București, Roșiorii de Vede, Zimnicea (Zimnicele), Târgoviște, Pitești, Slatina, Câmpina, Văleni, Focșani, Hodivoaia (Odivoia), Greaca, Caracal, Craiova și Strehaia.

O categorie numeroasă de vămi interne era cea a brudinelor, taxe impuse pentru trecerea podurilor și vadurilor râurilor. De fapt, din cele 23 de poduri importante, din lemn, consemnate de harta stolnicului, Constantin Cantacuzino, reprezintă tot atâtea puncte de vamă.¹³⁷

Prin aceste puncte de vamă puteau trece nestingheriți cei scutiți de domni. La 14 octombrie 1665, Mănăstirii Cozia i se reconfirma, prin hrisov domnesc, dreptul de a avea două care „cu sare și cu altă marfă” scutite de vamă „în toate târgurile de la Severin până la Brăila pân toate vadurile, încă nici la vămi printre munți”.¹³⁸

Veniturile unor vămi interne au fost dăruite, parțial sau integral, unor mănăstiri sau boieri. Mănăstirea Jitianu primea, la 6 aprilie 1679, dreptul de a încasa venitul rezultat prin taxele percepute la podul de peste Jiu din dreptul satului Iamnic¹³⁹. În 1699, Constantin Brâncoveanu dădea Mănăstirii Brâncoveni vama de la orașul Slatina.¹⁴⁰ O altă mănăstire, Hurezi, a primit de la ctitorul ei și vama de la Craiova, pe care o arenda. Prin hrisov, această cedare domnească a fost confirmată de Ștefan Cantacuzino la 8 noiembrie 1715. O parte din „banii din venitul bălciului care se face

¹³³ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. V, 1, p. 126.

¹³⁴ Arh. St. Sibiu, Fond Brukenthal, nr. 213, f. 10.

¹³⁵ Lia Lehr, *Comerțul Țării Românești și Moldovei...*, f. 10, p. 39–40.

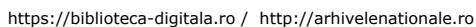
¹³⁶ *Anatefterul...*, p. 2–3, 70.

¹³⁷ Constantin C. Giurescu, *Harta stolnicului Constantin Cantacuzino...*, p. 12–13.

¹³⁸ Arh. St. Buc., colecția Manuscrise, nr. 723, f. 441.

¹³⁹ *Ibidem*.

¹⁴⁰ *Îndrumător în Arhivele Centrale*, vol. I, partea I, București, 1971, p. 60.

la scaunul Craiovei", „care venit iaste al cămării domnești pentru vânzarea vămii de la acel oraș și scaun", se dădea Mănăstirii Dintr-un Lemn.¹⁴¹

Vămile de margine au rămas tot cele vechi, adică Târgu Jiu, Căineni, Rucăr-Drăgoslavele, la principalele trecători din Carpații Meridionali; Calafat („vama Diului"), Bistreț, Cerneți, Grojdidob („Grojdivrob"), Orehova, Islaz, Turnu, Giurgiu („Giurgiov"); Oltenița, Ciocănești, Lichirești, Orașul de Floci la vadurile de la Dunăre.¹⁴² La 2 aprilie 1690, Constantin Brâncoveanu întărea Mănăstirii Bistrița, între altele, venitul de la Balta Albă și gârla Celciului, „tot prin două", „din vama caselor, din pârpar, și din toate vânătorile, din doi bani un ban"¹⁴³. Același domn, mare chivernisitor de țară, scria, la 14 ianuarie 1695, vameșilor de la Bistreț și Măceș că au fost pârâți de egumenul Varlaam al Mănăstirii Arnota că opresc „ce ar fi partea mănăstirii din vamă din balta Măceșului", poruncindu-le „să dea partea mănăstirii ca și până acum".¹⁴⁴

Vama de la Vâlcău fusese dată Mănăstirii Tismana, care, încă de la 26 martie 1570, putea vămii orice, inclusiv marfa turcească, adică cea care venea de peste Dunăre. La 5 aprilie 1607, prin hrisov domnesc i se confirmă „ca să-i fie vama de la Vâlcău jumătate, pentru că această mai sus spusă vamă a fost de moștenire a ... mănăstirii".¹⁴⁵ La 9 aprilie 1607, Radu Șerban poruncește „schilerilor, ce se cheamă di la Vâlcău", să facă vama la schila Căinenilor al treilea ban și din pocloanele parte și parte din „vama de la scala de la Vâlcău ci trec peste munți" cu Mănăstirea Tismana.¹⁴⁶ În vremea domniei lui Constantin Brâncoveanu întreaga activitate vamală din Carpații Meridionali, dintre Olteț și Dunăre era coordonată de vama de la Târgu Jiu.¹⁴⁷ Tot Mănăstirea Tismana stăpânea, încă din secolele anterioare, jumătatea din vama de la Calafat, precum și jumătate din veniturile bălții Bistrețului.

Punctul de vamă cel mai frecvent amintit în documente, stârnind cel mai mare interes pentru veniturile încasate, a fost Căineni, Matei Basarab a făcut o nouă împărțire a veniturilor acestei vămi, în urma căreia luau câte o parte fiecare: mănăstirile Cozia și Arnota și domnia. Această măsură a fost întărită de urmașii săi la tronul Țării Românești, unii adăugând și alte scutiri de dări pentru schilerii mănăstirilor. În hrisovul lui Antonie Vodă din Popești, din 15 aprilie 1670, se specifică cum că „oamenii mănăstirii care vor fi ispravnici la schilă în pace de împrumut și de cel domnesc și de alte dăjdii i cheltuiale ce ar fi despre păsul țării să aibă a da numai schilerii domnești care vor fi pre partea domnească".¹⁴⁸

La 17 iunie 1690, Mănăstirea Arnota, pe lângă a treia parte din vama amintită, mai primea din partea domnului Brâncoveanu vinăriciul din satele vâlcene Costești, Bărbătești, Dobriceni și Bogdănești „și cu tot pârporul de peste tot hotarul den hotarul Dobricenilor până în hotarul Hure-

¹⁴¹ Arh. St. Buc., fond Mănăstirea Dintr-un Lemn, XLV / 26.

¹⁴² *Analeptul*..., p. 3–5, 7–9, 35.

¹⁴³ Arh. St. Râmnicu Vâlcea, colecția Manuscrise, nr. 146, f. 227–229.

¹⁴⁴ *Ibidem*, nr. 717, f. 1.

¹⁴⁵ *DIR*, B, XVII, vol. I, p. 112–113.

¹⁴⁶ *Ibidem*, p. 255, vol. IV, p. 105, 368.

¹⁴⁷ *Analeptul*..., p. 35. Așezându-se vama de la Târgu Jiului, în 1707–1708, vameșilor le revenea vama „din Târgul Jiului și cu vama cerei, însă muntele și din apa Oltețului, până în apa Vodiței".

¹⁴⁸ Arh. St. Buc., colecția Manuscrise, nr. 209, f. 355; nr. 712, f. 282–283.

zilor... să aibă a lua din 10 vedre 1 vadră”.¹⁴⁹ Același voievod dădea hrisov, la 22 octombrie 1701, egumenului Vasile al Coziei „de să aibă pe seama mănăstirii din toată vama de la schila Căinenilor al treilea ban și din pocloanele ce vin acolo la vameși și din toate veniturile vămii ce ar fi tot al treilea după obicei, precum s-au luat până acum”. Mănăstirea urma să-și pună ispravnic „ca să fie împreună cu ceilalți schilieri” pentru a lua adetul cuvenit.¹⁵⁰ Începând cu domnii fanarioți stăpânirea de către mănăstirile oltene a venitului vămii de la Căineni a fost condiționată. Astfel, la 24 mai 1719, Nicolae Mavrocordat întărea Mănăstirii Arnota a lua „din vama Căinenilor al treilea ban cum au luat și mai înainte vreme numai și ea să aibă a da la visteria domnească pe an câte t«a» l«eri» 200”.¹⁵¹

Creșterea veniturilor vămilor a generat dispute între stăpânii lor. Din câteva plângeri ale mănăstirilor către domnie rezultă că uneori vameșii domnești nu dădeau integral partea de danie celor mănăstirești. Matei Basarab, la 30 iunie 1637, făcea dreptate călugărilor Mănăstirii Tismana, care se jeluiseră că pârcălabii de la Târgu Jiu nu le dăduseră „vama ce iaste venitul mănăstirii de la oamenii care vin cu povară” din Transilvania.¹⁵² Schilerul Vlad, prin 1692—1694, a încasat și partea ce se cuvenea Mănăstirii Arnota, fapt pentru care aceasta s-a plâns domniei la 20 ianuarie 1694.¹⁵³ La 5 noiembrie 1707, a intervenit cu scrisoare cu blestem Teodosie, mitropolitul Țării Românești, către „vameșii de la vama Căinenilor” aflați „pe partea domnească”, deoarece s-a jeluît popa Paisie, „care iaste pe vama Mănăstirii Cozia și cu ceilalți de la Arnota”, cum că nu umblau cu dreptate, dând „răvașele printr-un ascuns la neguțatori și la prieteni” și fac „vicleșuguri către sfintele mănăstiri”. Mitropolitul cerea a se respecta obiceiul ca și vameșii mănăstirilor să ție răvașe, și ținându-le să dea și ei pe rând cu săptămâna.¹⁵⁴

În drumul spre Brașov era o altă vamă importantă, veche, considerată la 1634 „cheia țării”, cea de la Rucăr și Dragoslavele. Așezată într-o posadă (loc obligatoriu de trecere), această „schilă” era „păzită ziua și noaptea” de cele două sate de posădari, Rucăr și Dragoslavele, iar împrejurimile de alte 12 sate de plăieși. Pârcălabii celor 12 sate orânduiau locuitorii pentru pază. În cazul în care plaiul rămânea nepăzit — se specifica într-o poruncă domnească din 1680 —, pârcălabii puteau fi pedepsiți chiar cu spânzurătoare.¹⁵⁵ Veniturile realizate din amenzi erau împărțite de schilieri, pârcălabi și Mănăstirea Câmpulung. În anul 1695, statutul acestei schele era identic cu cel al plaiului Loviștei (Căineni).

O altă „schilă” care, în secolul al XVI-lea, vămuia „cumpărăturile de la Brașov”, a fost cea de pe Valea Prahovei, de la Câmpina. În timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu aceasta ajunsese a fi considerată vamă internă, ca și cea de la Văleni.¹⁵⁶ Descreșterea importanței ei a început după

¹⁴⁹ *Ibidem*, nr. 717, f. 1204.

¹⁵⁰ *Ibidem*, nr. 209, f. 256.

¹⁵¹ *Ibidem*, nr. 717, f. 1205.

¹⁵² *Ibidem*, fond Mănăstirea Tismana, XCI / 12.

¹⁵³ *Ibidem*.

¹⁵⁴ *Ibidem*, colecția Manuscrise, nr. 209, f. 358.

¹⁵⁵ *Anatefterul*..., p. 7.

¹⁵⁶ *Ibidem*, p. 13. Aici se menționează clar că vama pe care o strâneau pârcălabii „în-ru-acest târg” se lua de la „veri fie boiar, au slujitor, au călăraș sau stolnic, au călugăr, au popă, u măcar veri ce fel de om ar hi”. Nespecificându-se negustori de alt neam deducem faptul că vama de la Câmpina era pentru „numai potecă și scală de negustorie”. Vezi și Del Chiaro, *op. cit.*, p. 11; Nicolae Stoicescu, *Despre organizarea pazei hotarelor în Țara Românească, în ec. XV—XVII*, în „Studii și materiale de istorie medie”, IV, 1960, p. 208—210.

12 martie 1674, când domnul țării a interzis celor care veneau din Transilvania să mai folosească drumul de pe Valea Prahovei, pe la schela Câmpina, obligându-i să treacă numai pe la Rucăr și Dragoslavele.¹⁵⁷

Numeroasele puncte de vamă determinau pe negustori să le ocolească, în ciuda asprelor porunci domnești, întrucât taxele ridicau prețul produselor și micșorau veniturile obținute. Pentru împiedicarea trecerii mărfurilor de contrabandă sau prohibite exportul fără plata vămii (după expresia „cărților” de vamă brâncovenești): („Iar pe care i-ar afla făcând alte meșteșuguri cu viclenie și făcând alte vaduri pre într-alte părți, ascunzând vama domnească, nemergând la vameși, să aibă a le lua vama îndoită, veri fie turcu, au măcar ce om ar fi”), statul a organizat instituția plăiașilor și cea a vâtafilor de plai.¹⁵⁸ În secolul al XVII-lea, între satele de plăiași, propriu-zise, care păzeau văile râurilor și plaiurilor au apărut satele schelelor, câte 12 la număr, a căror atribuție era de a păzi locurile de trecere în Transilvania, unde se încasa vama.¹⁵⁹ Cu ocazia arendării, în 1692, a vămii Căineni de către domn lui Petar Ianăș, se menționează că se includ și „cele 12 sate ale scali și cu judecata lor”. Tot pentru paza bunei vămuiri a mărfurilor și trecătorilor prin schela de la Căineni, pe vremea lui Constantin Brâncoveanu, schilerul mai dispunea de forță de intervenție a unei unități de martalogi condusă de un căpitan, zis de Loviște.¹⁶⁰ În localitățile cu vămi, interne, pârcălabii aveau în subordine câte 2 mortasipi („Și cu mortasipii nimenea treabă cu dâșii să nu aibă, fără cât numai să asculte pre pârcălabi”).

Organizarea sistemului vamal de către Constantin Brâncoveanu a întărit puterea vameșilor și pârcălabilor.¹⁶¹ În teritoriile vămilor, iuzbașii,

¹⁵⁷ Nicolae Stoicescu, *Despre organizarea pazei hotarelor...*, p. 212.

¹⁵⁸ *Ibidem*, p. 192 și urm. „Paza plaiului era... o formă regională de muncă față de domnie, care înlocuia, de obicei, celelalte obligații în muncă și în schimbul căreia plăiașii aveau și unele scutiri parțiale de dări” (p. 194). La 22 ianuarie plâng că li se ia mai mult ca înainte pentru dările oieritului, dijmăritului și vinăritului, Gheorghe Duca le întărește acestora vechile obiceiuri, care fuseseră și în vremea lui Radu Leon: oierii să dea pentru oierit câte 14 bani de litră și pentru oaie bună și de siliste un miel, iar ploconul să fie de 12 bani; dijmarii să ia de litră sau de rămător bani 13; pentru plocon 12 bani și 2 bani pentru scos, iar vinărici să ia pentru fiecare vadră de vin câte 20 de bani, ploconul 12 bani și 2 bani de scos (Arh. St. Râmnicu Vâlcea, colecția Documente istorice, IX / 1).

¹⁵⁹ *Analefterul...*, p. 64–67: este prima evidență pentru toată țara a satelor de plăi („sate plăești”). După calculul nostru, care nu include satele de drum, de viari, dârvari, pietrari, vârniceri, brutari, cărbunari, legănari, sate cu același regim fiscal ca și satele de plăieși, acestea ajunseseră la peste 251; 15 în jud. Slani Râmnic, 29 în jud. Buzău, 28 în jud. Saac, 19 în jud. Prahova, 18 în jud. Dâmbovița, 6 în jud. Teleorman, 33 în jud. Muscel, 39 în jud. Argeș, 38 în jud. Vâlcea și 26 în jud. Vlașca. Vezi și Nicolae Stoicescu, *Despre organizarea pazei hotarelor...*, p. 196.

¹⁶⁰ Nicolae Stoicescu, *Despre organizarea pazei hotarelor...*, p. 211. Andrei Veres *Păstoritul ardelenilor în Moldova și Țara Românească până la 1821*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii istorice”, seria III, tom. VII, 1927, p. 136.

¹⁶¹ A treia categorie de slujitori domnești care încasau vama domnească de pește de la Greaca o alcătuiau stolnicii. (*Analefterul...*, p. 28). În poruncile de reazărare (organizare a sistemului vamal de către domnul Constantin Brâncoveanu se face foarte clar distincție dintre vameși și schilieri, care în toate cazurile sunt întâlniți în vămi de margine, și pârcălabi, care apar numai în târguri, așa-zisele vămi interne (din interiorul țării). Bazându-ne pe această nuanțată delimitare a punctelor vamale (vămi la vadurile Dunării și la hotarul cu Transilvania; schela la Căineni; vămi din târguri; vama domnească de pește de la Greaca am alcătuit harta care se deosebește de cea realizată pentru secolul al XVIII-lea de istoricul Constantin Șerban.

oamenii domnești, călărașii, ceașii, căpitani de margine, oamenii banului (în zona Olteniei), pârcălabii boierești, protopopii erau atenționați să respecte poruncile și învățăturile vameșilor, căci numai aceștia din urmă puteau „să aibă o judecare... pre tot omul carii sunt, supt ascultarea lor, să le facă dreptate și certare, firește fiecăruia după vina lui”¹⁶².

Așa cum legislația vamală prevedea¹⁶³ și aparatul de stat veghea la plata vămii, tot așa existau pedepse pentru vameși care nu respectau taxele vamale. Fiecare taxare revenea numai domnului și era strâns legată de dinamica comercială. Tendința scăderii valorii taxelor vamale, vizibilă pentru tot secolul al XVII-lea, mai ales în comerțul de tranzit spre Sibiu¹⁶⁴, atrăgea după sine scăderea prețurilor, încurajarea importului, creșterea cantității de mărfuri. Aceste raporturi între vamă, prețuri și piață prevalează rolul important de regularizare al vămii, și totodată, domniei îi crea posibilitatea de a exercita controlul asupra mișcării tuturor bunurilor materiale destinate comerțului în țară. Cedarea de vămi de către domnie nu a exclus această posibilitate, întrucât reconfirmările se făceau tot de către autoritatea centrală.

Perceperea taxelor se făcea diferențiat în punctele vamale interne față de cele de margine, în sensul că nu se aplica în primele pentru cei care călătoreau fără scopuri negustorești, și nici pentru carele goale, fără marfă. Până în secolul al XVIII-lea, taxele vamale cuprindeau vama cea mare (raportată la valoarea mărfurilor aflate în carele negustorilor) și vama cea mică (la cantitatea globală de marfă aflată în care).

Între izvoarele care cuprind tarifele vamale, cel mai cuprinzător privește vama de la podul de peste Jiu, încasată, de mănăstirea Jitianu din 9 aprilie 1679, întrucât din el putem desluși nu numai sumele încasate, dar și varietatea mărfurilor, necesitățile pieței, direcțiile de vehiculare a principalelor produse dintr-o regiune comercială: „Însă să aibă a luare de la tot omul... veri ce om ar trece pe pod, să ia de carul încărcat cu 6 boi, bani 8 și de carul încărcat cu 4 boi, bani 6 și de carul cu sare sau cu altă povară, veri cu ce ar fi încărcat, să ia și de carul încărcat cu 2 boi, bani 2 și de alte care încărcate veri cu ce fel de povară ar fi să ia după cum scrie mai sus, iar de caru sec să nu ia nimic. Așijderea să ia și de la călători, de om câte un ban veri cine ar fi, iar de la călătorul pedestru să nu ia nimic. Iar de vită ce ar trece cai, boi, vaci, vite mari, să ia de vită bani 1 și de calul ce ar fi însămanat ce ar fi cu povară bani 2 și de oi negustorești sau veri ale cui vor fi din 10 oi bani 1 și din rămători iar din 10 bani 1. Însă să se socotească ce ar fi vite mari, iar mici, porci, mânji, viței să nu se socotească la număr nici să ia nimic”¹⁶⁵.

Vama de la vaduri, în vremea lui Brâncoveanu, a fost vândută de domn cămărașilor de la ocne sau pârcălabilor pentru sume care difereau de la un an la altul, între 7500 taleri (în 1710) și 10.500 taleri (în 1713)¹⁶⁶.

¹⁶² *Anatefterul...*, p. 2, și urm.

¹⁶³ *Îndreptarea Legii*, ed. critică, București, 1962, p. 316.

¹⁶⁴ Arh. St. Sibiu, fond Magistratul orașului și scaunului Sibiu, Socotelile vamale, Tricesima, anii 1614–1622, 1673–1692.

¹⁶⁵ Arh. St. Buc., colecția Manuscrise, nr. 723, f. 441.

¹⁶⁶ *Catastihul*, p. 3, 11.

Potrivit evidenței cămării domnești („tezaurul privat al Principelui” — după exprimarea lui Del Chiaro), vama de la vaduri se comasa fie cu otlu-hacul, fie cu vămile din târguri ce reveneau pârcălabilor, așa numitele „pâr-călăbii”.

În general tarifele vamale se alcătuiau pe principiul valabilității nu-mai pentru un anume punct de vamă. Aceasta a făcut ca tarifele vamale să fie menționate multă vreme după instituirea lor, iar atestarea lor docu-mentară să fie făcută numai cu ocazia unor modificări. În epoca brâncove-nească, punctele de vamă de margine din Oltenia au folosit tarifele vamale stabilite la 1568 pentru Calafat, 1675, 1691, 1705 pentru Căineni¹⁶⁷ și 1717 pentru Vâlcănești¹⁶⁸.

Astfel, domnul Constantin Brâncoveanu a „reșezat” formele vechi vamale în interesul domniei și al țării, în funcție de factorii politici și eco-nomici ai vremii sale, de pe poziția independentă din care voievozii din se-colele XIV—XV acordaseră privilegiile (tratate) comerciale. El a perpetuat tarifele vamale („să ia vama după obicei”), însă a poruncit vameșilor de la margini să aibă a lua vama „de la tot omul”, indiferent dacă era pămân-tean sau străin¹⁶⁹.

Către sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea, sub impulsul ideilor mercantiliste și al mersului ascendent pe care l-a urmat societatea românească, unele forme ale sistemului vamal s-au modi-ficat sau au dispărut. Restatutarea lor de către Brâncoveanu era firească, în cursul unui proces istoric favorizant transformărilor economice și sociale, și posibilă din punct de vedere al raportului material într-o activitate poli-tică independentă, de amploare internațională.

Documentele interne din secolul al XVII-lea și începutul celui urmă-tor menționează participanții la comerț sub numele de negustori și cupeți. Cele mai importante grupări erau în zonele Craiova, Râmnicu Vâlcea-Ocnele Mari, Baia de Aramă, Târgoviște, Pitești, București, Buzău și împrejurim-ile acestora¹⁷⁰.

Sunt indicați numeroși localnici care alcătuiau o categorie socială im-portantă în societate, aceea a negustorilor, și sunt menționate preocupări comerciale ale orășenilor, meseriașilor, țăranilor, boierilor, dregătorilor.

Expresie directă a noului spirit al vremii, al interesului pentru câștig, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea se conturează tot mai clar pro-cesul de antrenare a boierilor și mănăstirilor în comerț, paralel cu acela al depozitării târgoveților și acapararea prăvăliilor și locurilor de case din

¹⁶⁷ *Anatefterul*, p. 81—82; N. Iorga, *Negoțul și meșteșugurile în trecutul românesc*, p. 251—254; *Idem*, *Opere economice*, București 1986, p. 148.

¹⁶⁸ C. Giurescu, *Material pentru istoria Olteniei supt austrieci*, vol. I, București, 1913, p. 136—137. Vezi și N. Iorga, *Istoria comerțului românesc*, p. 8.

¹⁶⁹ *Anatefterul*!..., p. 3. („măcar să fie turcu, ori ovreiu, au arbănaș, au oameni de țară, boiar, au rumân, au slujitor, au măcar ce fel de oameni ar fi”); p. 4 („ori fie turcu, au ovreiu, au armean, au arbănaș, au grec, au sârbu, au ungurean, au oameni de țară, boiari, slujitori, rumâni, măcar veri ce fel de oameni vor fi”); p. 8 („veri, fie boiari, au armean, au turcu, au grec, au sârbi, au arbănaș, au ovreiu, au moldoveni, au ungurean, au sas, și au munteni, au măcar ce fel de om va fi”...).

¹⁷⁰ Adina Berciu Drăghicescu, Dinică Ciobotea, *Les participants au trafic commercial des XVIIe—XVIIIe siècles en Olténie*. în „Analele Universității București”, Istorie, XXXVI, 1987, p. 48—58.

orașe de către boieri și clerul înalt¹⁷¹. Chiar și țărani liberi și fruntași sunt cuprinși tot mai mult în sfera schimburilor de mărfuri¹⁷². În afară de negustorii pământeni, au fost prezenți numeroși străini, în special sud-dunăreni: raguzani, sârbi, croați, bulgari¹⁷³. În 1640, Bakiș a întâlnit prin localitățile din Oltenia și până la Pitești mulți catolici din Chiprovăț (în număr de „peste 60”), care se „ocupau de negoțul”¹⁷⁴. Numărul acestora a crescut spre sfârșitul secolului. Dintre aceștia, cel mai cunoscut era Franco, cupețul Chiproviceanu, pe care documentele îl menționează făcând nenumărate cumpărături la Slatina între anii 1694–1706¹⁷⁵.

Deși unele documente din secolul al XVII-lea consemnează destul de lapidar pe participanții la negoț, totuși se poate trage concluzia că activitățile comerciale au cunoscut o amploare reală, continuă, și au generat impunerea în societate a negustorilor, viitorul element de seamă din care a evoluat burghesia românească în secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea. În secolul al XVII-lea negustorii, deosebit de activi, s-au impus în societate între „oamenii buni”. Documentele i-au reținut ca martori hotarnici, grămăticici, judecători, cumpărători sau vânzători de moșii.

La sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea exista o accentuată concurență între negustorii localnici și străini. Edificatorul în acest sens este refuzul boierilor olteni în 1716 de a accepta așezarea în țară a peste 100 de neguțători străini cu familiile lor¹⁷⁶. Motivația că aceștia erau catolici era formală, fiindcă în realitate urmăreau să nu aibă rivali în viața economico-comercială. În virtutea legilor țării, a statutului politic pe care Țările Române l-au avut meru față de Poartă, negustorii otomani nu au putut să-și întemeieze proprietăți pe pământul românesc.

În ultimul deceniu al secolului al XVII-lea și începutul secolului XVIII, numărul negustorilor a crescut continuu, ceea ce a dus la formarea și consolidarea pieței interne și a influențat și stimulat și alte clase sociale spre negoț. Constantin Brâncoveanu a acordat o atenție deosebită acestora. La 25 martie 1700, breasla negustorilor din București a obținut dreptul de a plăti birul în colectiv, după sistemul „ruptoarei”, 4000 de galbeni pe an, în patru rate.

Documentele au păstrat numele a numeroși negustori din epoca brâncovenească: „Pană neguțătorul” (1681), „Dafta neguțătorul” (1694), „Nica cupețul” (1688), „Dima neguțătorul spudeul” (cel învățat — 1694), Mano Apostol (învățat și dornic de cultură, tipărend cu cheltuiala sa două cărți la Târgoviște), Porfir cupețul (făcea negoț cu blănuri de samur, hermină

¹⁷¹ Paul Cernovodeanu, *Comerțul Țărilor Române în secolul al XVII-lea*, în „Revista de istorie” XXXIII, 1980, nr. 6, p. 1090.

¹⁷² Damaschin Mioc, *La répartition des charges fiscales et les poids de la fiscalité sur les différents groupes sociaux et économiques à la fin du XVIIe siècle en Valachie*, în *L'import dans la cadre de la ville et de l'Etat*, Collection Histoire, Bruxelles, nr. 13, 1966, p. 305–308.

¹⁷³ La 2 aprilie 1691, Constantin Brâncoveanu acorda, printr-un hrisov, privilegiul bulgarilor așezați în Țara Românească. (Documente și rezghe privilegiiare la Constantin Brâncoveanu, culese, anotate, și publicate împreună cu o introducere de Constantin Giurescu și N. Dobrescu, București, 1907, p. 32–34). Vezi și Lia Lehr, *Comerțul Țării Românești și Moldovei în a doua jumătate a secolului al XVII-lea*, în „Studii și materiale de istorie medie”, IV, 1960, p. 33; Constantin C. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul originilor și dezvoltării burgheziei române până la 1848*, București, 1972, p. 12.

¹⁷⁴ *Călători străini...*, vol. V, p. 209.

¹⁷⁵ Emil Vărtosu, *Foietul novel*, p. XIX; Arb. St. Buc., fond Mănăstirea Dintr-un Lemn, XL / 10.

¹⁷⁶ C. Giurescu, *Material pentru istoria Olteniei supt austrieci*, vol. I, p. 22.

și sângeap), „Apostol neguțătorul”, Maxim cupețul mărgelarul, Dumitru Nona,¹⁷⁷ ș. a.

O caracteristică a vieții economice din orașele Țării Românești în secolul al XVIII-lea a fost întrepătrunderea producției atelierelor meșteșugărești cu practicarea comerțului de către meșteșugari. Cei mai mulți dintre aceștia își valorificau singuri produsele. Așa se face că multe documente cuprind informații ce privesc participarea meșteșugarilor la schimburile comerciale, fie în prăvălii proprii, fie direct în târg. Cele mai frecvente categorii de meșteșugari care practicau și comerțul au fost lumânărarii, săpunarii, brutarii, cizmarii, cojocarii, croitorii, șelarii, oțelarii, tabacii.

Bărbierii, cizmarii și cojocarii erau solicitați ca martori sau „scriitori” la întocmirea zapiselor de tranzacții. Mulți dintre ei ajunseseră să aibă o situație materială considerabilă, fiind proprietari de case, locuri de casă în oraș, locuri de prăvălie în mahalalele negustorilor sau în târguri. Posedau de asemenea livezi, vii, prăvălii. Unii au rămas cunoscuți, alături de negustori, ctitori de edificii publice. O categorie importantă de negustori o constituia băcanii. Aceștia vindeau produse din Țara Românească, precum și „coloniale”: scorțișoară, cuișoare, „băcan” (lemn roșu pentru vopsitul ouălelor de Paști), șofran etc. În 1693, „Jane băcanu” vindea, în București, „prăvălia, adevă băcăniia” și o casă de peste pod pentru 120 de taleri. În 1708 „Rizea, vătaf de băcani”, figura ca martor. În circuitul pieții interne s-au mai integrat și alte categorii sociale, acei intermediari care activează și permanentizează procesul de schimb, zarafii. Documentele menționează o seamă de zarafi din această perioadă, majoritatea fiind prezenți și în domeniile precedente. Astfel, apar „Apostol neguțătorul”, care era și zaraf, „Manole Zaraful”, Iane Zaraful (1669 și 1689), „Ghiorghie zaraful odabaș” (1688), „Cozma zaraful”, Nica zaraful, „jupânul Dumitrașco zaraful” (1724) ș.a.

Caracterul regulat, de mari proporții al pieții în epoca lui Constantin Brâncoveanu a atras un număr din ce în ce mai mare de țărani, boieri și reprezentanți ai mănăstirilor la practicarea comerțului. Transformările structurale în viața socială, orientarea producției cerealiere a domeniului spre piață, cât și monopolul feudal (mai ales al vânzării băuturilor) s-au regăsit în comerțul mărunț din târguri, la care participau țăranii și stăpânii de moșii. Acest proces economico-social al relației gospodăriei țărănești și domeniului feudal cu piața s-a conturat din primele decenii ale secolului al XVIII-lea, odată cu creșterea numărului târgurilor și bâlciurilor aprobate de domnie și a căpătat o și mai mare extindere către sfârșitul secolului.

Pe fondul progresului din domeniul economico-comercial, tot mai mulți boieri s-au implicat în negoț. Acest proces social s-a conturat mai mult în primele decenii ale secolului al XVIII-lea și, apoi, pe măsură ce economia românească tindea spre producția-marfă.

Politica economică a voievodului a vizat tot teritoriul românesc, peste granițele politice impuse de vitregiile vremurilor. Economia Țării Românești, deschisă noilor forțe și relații de producție de nuanță capitalistă, angrenată într-un ritm al relațiilor marfă-bani neântâlnit în nici o epocă anterioară, era tot așa de deschisă către Transilvania și Moldova.

¹⁷⁷ Constantin C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor*, p. 82.

În perioada domniei lui Brâncoveanu se constată o intensificare considerabilă a relațiilor cu Transilvania, mai ales pe direcția celor două mari orașe, Brașov și Sibiu, și cu Moldova prin Focșani, Brăila, Galați¹⁷⁸.

Negustorii din Scheii Brașovului s-au bucurat de unele privilegii din partea domnului, printre care și scutirea de o serie de obligații fiscale¹⁷⁹. La 8 ianuarie 1701, Brâncoveanu le acorda „tuturor brașovenilor care se hrănesc cu negoț brașovenesc aici în târg, în București, și pren alte târguri și sate, cu prăvălii și cu altă hrană, măcar și șăzători cu case, să fie scutiți de bir slujitoresc și de alte orânduiceli ce se pun pren țară”, de schimbul banilor, de fum, al prăvălii, de cotărie, de covoară, de cară de oaste, de birul oștii de birul lefilor, de sama a treia, de poclonul hanului și al sultanului” etc. Scheienii alcătuiau o breaslă deosebită, condusă de o căpetenie.

Din rândul brașovenilor mulți au ocupat funcții importante¹⁸⁰. Astfel, unii au devenit în orașul Pitești¹⁸¹ județi, ca Drag Gheorghe, gocimani, ca Petoo, sau zarafi, ca Tănăsie. Pe alții îi găsim așezați la Câmpulung¹⁸², ca jupânul Florea Schiaul, jupânul Petru, Gheorghe Scheaul, Dumitru Albert. În București apare „Gheorghe vâtafu de brașoveni”, proprietar al unei prăvălii.

De altfel, voievodul avea și la curțile sale din București și Târgoviște brașoveni atât dregători de seamă ca frații David, Teodor și Matei Corbea din Schei, cât și „comișei domnești care sunt de paza curții”¹⁸³.

De multe ori scheienii făceau negoț în tovărășie cu cei din Țara Românească, cum proceda Tudoran Beanghiia, care lucra cu postăvarul Stoica și cu jupânul Dan, probabil din Câmpulung¹⁸⁴.

Un rol important în relațiile cu Brașovul l-a jucat omul său de afaceri, Mano Apostolul¹⁸⁵, asistat de Nico Papa Zaraful și cărora, probabil, li s-a alăturat „Milea neguțătorășul”. Articolele de comerț le-au constituit în mare parte produsele naturale. Pe primul loc s-a situat grâul, cerut deopotrivă de Moldova și de Transilvania. Când recolta era bună se aducea cât se cerea, și până la „2000 de găleate pe seama cetății”¹⁸⁶. (Brașov, n. ns.),

¹⁷⁸ Ștefan Meteș, *Relațiile comerciale ale Țării Românești cu Ardealul până în veacul al XVIII-lea*, Sighișoara, 1920; Lidia Demény, *Le commerce de la Transylvanie avec les régions du sud du Danube effectuée par la douane de Turnu Roșu en 1685*, în „Revue roumaine d'histoire”, VII, 1968, nr. 5; Idem, *Regimul tricesimelor și punctelor vamale din Transilvania în perioada Principatului autonom*, în „Studii și materiale de istorie medie”, VII, 1974; Paul Păltânea, *Informații privind comerțul orașului Galați în secolul al XVII-lea*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie” A. D. Xenopol, IX, Iași, 1972, p. 145–156; Olga Cicanci, *Companiile grecești din Transilvania și comerțul european între anii 1636–1746*, București, 1981, p. 152–158.

¹⁷⁹ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. X, p. 395.

¹⁸⁰ *Ibidem*, p. 415.

¹⁸¹ *Ibidem*, p. 399, 400.

¹⁸² Ștefan Ionescu, *Epoca brâncovenească. Dimensiuni politice. Finalitate culturală*, Cluj Napoca, 1981, p. 57.

¹⁸³ *Ibidem*.

¹⁸⁴ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. X, p. 189.

¹⁸⁵ *Ibidem*, p. 73, 74, 261; N. Iorga, *Opere economice*, p. 621, 640. Vezi și C. C. Mano, *Documente din secolul al XVI-lea și XIX-lea, privitoare la familia Mano*, București, 1907; Al. Doboși, *Depozitele lui Constantin Brâncoveanu la „Banca di Veneția”. Contribuție la istoria comerțului și a finanțelor în Muntenia*, extras din „Observatorul social-economic”, Cluj, nr. 1, 1938, p. 1.

¹⁸⁶ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. X, p. 43.

dar în perioada cu recolte mai proaste, or secetoasă, pâinea se „oprii”, ca să nu se producă vreo „flămânzie”. Astfel, la 10 iunie 1690¹⁸⁷, Brâncoveanu scria Sfatului Brașovului că va opri o lună de zile trecerea grâului acolo, dar nu și pe aceea a meiului și orzului. Pentru aceste cereale „cine cât va vrea să treacă iaste slobozire”. După o lună „și grâul se va slobози, și cine cât va vrea să treacă, va fi slobod”. Un document din 1700¹⁸⁸ menționează o înțelegere pentru adusul meiului de la Ghidici între Dumitru Papu, Stoica din Tohani și Ivan și Ion din Zărnești. Se mai vindeau și cantități mari de fân, necesare hranei animalelor¹⁸⁹.

Vinurile din Țara Românească aveau în continuare o mare căutare. Ele urmau calea Prahovei, Teleajenului, Căinenilor, carele urcau pe la Rucăr, și Dragoslavele, venind de la Câmpulung, de la viile din Ștefănești sau din zona Piteștilor. Printre negustorii de vinuri îi menționăm pe Vasile cupețul¹⁹⁰ și pe „Dumitra băcăneasa” din Câmpulung¹⁹¹. Însuși domnul era implicat în acest comerț. La Brașov unde își cumpăraseră case, umplea pivnițele cu vinuri provenite de la viile sale din zona Piteștilor, fie pentru vânzări, fie pentru daruri către generalii austrieci¹⁹². Prețul vinului era, conform documentului din anul 1700, 8 dutce și 2 potronici sau 9 dutce pentru vadra ungurească¹⁹³. În adetul tarifului vamal de la Căineni¹⁹⁴ apare, în 1705, povara de vin care se taxa cu 12 bani.

Alte produse comercializate erau animalele, vitele, berbecii, caii¹⁹⁵. Pentru comerțul cu vite, oi și lână știrile de la începutul secolului al XVIII-lea sunt mai reduse. Probabil că „sama a doua pe vite” pusă de Brâncoveanu a afectat această ramură a negoțului cu Brașovul. Brașovenii au fost nemulțumiți, plângându-se, în 1705 și 1707, domnului, dar fără nici un rezultat¹⁹⁶.

În ceea ce privește porcii („râmătorii”) aceștia neinteresând Poarta, se vindeau în număr destul de mare. La 1700 brașovenii erau invitați să ia „câți le va trebui”¹⁹⁷. Iar la tariful vămii de la Căineni din 1705 se făcea distincție între vama ce trebuie plătită „pentru un porc, când îi mână în țară de-i hrănesc la pășune - 4 bani și pentru un porc mare, hrănit, gras — 6 bani”¹⁹⁸.

Se mai aduceau din Transilvania miere,¹⁹⁹ și „miere nescursă”, ceară, piei de animale domestice²⁰⁰ (mici) și sălbatice (jder, dihor, răs, vulpe, lup).

¹⁸⁷ *Ibidem*.

¹⁸⁸ *Ibidem*, p. 44—45.

¹⁸⁹ Ștefan Ionescu, *op. cit.*, p. 57.

¹⁹⁰ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. X, p. 41.

¹⁹¹ *Ibidem*, p. 59.

¹⁹² *Ibidem*, p. 29, 33, 36—37; N. Iorga, *Opere economice*, p. 616.

¹⁹³ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. X, p. 40.

¹⁹⁴ *Idem*, *Opere economice*, p. 145.

¹⁹⁵ *Idem*, *Studii și documente*, vol. X, p. 172—173, 207; *Idem*, *Opere economice*, p. 145.

¹⁹⁶ *Idem*, *Studii și documente*, vol. X, p. 32—33 și p. 68—69; *Idem*, *Opere economice*, p. 616.

¹⁹⁷ *Idem*, *Studii și documente*, vol. X, p. 51.

¹⁹⁸ *Idem*, *Opere economice*, p. 145.

¹⁹⁹ *Ibidem*, p. 146—246.

²⁰⁰ *Idem*, *Studii și documente*, vol. X, p. 89, *Idem*, *Opere economice*, p. 145—146.

De asemenea, era căutat în continuare la Brașov peștele²⁰¹, fie proaspăt vândut de „prospătași” (din care morunul ocupa un loc deosebit), fie sărat.

La Brașov, conform ~~vectigalului~~ (registru de tarife vamale) din a doua jumătate a secolului al XVII-lea (1564 - 1688) se plătea vechea tricesimă 3% în florini, de la fiecare unitate de marfă²⁰².

În schimbul mărfurilor comercializate aici se aduceau din Brașov și Sibiu o serie de produse necesare vieții economice din Țara Românească, curții și activității domnului, precum și boierilor și celor din rândul marelui cler.

Pe primul loc, ca și până acum, s-au situat textilele, iar dintre acestea — postavul. Postavul brașovean era foarte căutat și necesar în cantități mari, deoarece din el se confecționau uniforme militare. În 1697, era trimis la Brașov Iorga starostele „pentru postavele ce facem în toți timpii”, comandând „240 de bucăți și tot albastru să-l facă”²⁰³. În 1705, Brâncoveanu poruncește ispravnicilor de la Câmpina „ca să trimită cai” și-l ruga și pe comandantul din Brașov „ca să dea câțiva nemți ajutor, să vie cu postavul până la hotarul țării, adică până la Predeal, ca să n-aibă postavul vreo zătiecală”. În acel an s-au cumpărat cantități mari: 130 bucăți de postav verde, 20 bucăți de postav roșu, 120 bucăți albastru, totul în valoare de 3300 de taleri. Pentru acoperirea cererii interne domnul a cumpărat în 1700 postav în valoare de 1500 taleri²⁰⁴ și de la Sibiu. Se aducea de asemenea și un postav mai fin, cunoscut din tariful din 1705 sub numele de „postav subțire, bun sau anglie” ce se taxa cu 335 bani de povară (!), în timp ce postavul „cel mai de jos (feld breleş) se taxa cu 266 bani.

O dată cu postavul se aducea și sfoară din Brașov. Se făcea invoială cu meșterii sforari, cum a procedat Drăghici Spătarul care a încheiat, cu meșterii sforari 1500 de păpuși de sfoară”²⁰⁵. Se plătea o mică de păpuși cu 21 taleri sau „suta de sfoară” cu 3 florini, 2 costande”. De asemenea, s-au făcut comenzi serioase pentru funiile de scos sarea din ocne și pentru otgoanele necesare vaselor ce se construiau la Giurgiu²⁰⁶.

O categorie însemnată de produse solicitate o constituiau argintăriile și obiectele din metal. „Arginturiile” „cu flori” sau „neted” erau apreciate de către domn și, ca atare, comenzile apar în număr mare în scrisorile către

²⁰¹ *Idem*, *Studii și documente*, vol. V, p. 340--341; *Idem*, *Opere economice*, p. 146. În tariful vămii de la Căineni, în 1705, povara de morun apare separat de povara de pește și se taxa mult mai mult, 50 de bani, comparativ cu taxa pentru povara simplă de pește, 20 de bani.

²⁰² N. Edroiu, P. Gyulai, Tricesima la Brașov în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, în „*Studii Universitatis Babeș-Bolyai, Series Historia*”, Cluj, 1967, fasc. 1, p. 7.

²⁰³ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. X, p. 60. Tot pentru postav vezi și p. 62, 63, 65--67.

²⁰⁴ *Condica*, p. 594. 1500 taleri pentru cumpărarea postavelor dărăbanților și ale cazacilor și ale seimenilor și ale scutelnicilor”. Vezi și Mihai Sofronie, *Aspecte privind relațiile dintre Țara Românească și Transilvania în timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu* în „*Studii și cercetări de istorie și arheologie*”, Sibiu, XIV, 1969, p. 373.

²⁰⁵ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. X, p. 62. Tot pentru sfoară, vezi și p. 62, 64, 65, 79--82.

²⁰⁶ *Ibidem*, p. 83.

brașoveni²⁰⁷. Ca iubitor al obiectelor de artă, dar și pentru înzestrarea numeroaselor sale ctitorii, Brâncoveanu avea nevoie de „tipsii de năfură” (anafornite), de ripide, sfeșnice, cruci, pctire, cădelnițe, candel, ferecături de evanghelii etc. Obiectele au fost realizate în mare parte de Gheorghe Mai argintarul. Tot la Brașov și-a trimis Brâncoveanu să-i lucreze pecetea înel a „cărților” sale de întărire, pecete care urma să fie săpată într-un safir²⁰⁸. Aceasta a fost realizată de Irimia pecetarul care lucra „foarte bine și curat”, după aprecierea domnului însuși.

Dar și alte obiecte, cum ar fi tipsiile de cositor, vasele de aramă, căldările de aramă și clopotele erau comandate în bună parte tot la Brașov²⁰⁹. Pentru tipsii a trimis, în 1697, pe Drăghici Spătarul cu „cositor ales, neames-tecat”; meșterii erau rugați să nu amestece cositorul, ci „să-l lucreze aș-curat precum l-am trimis”. Li se atrăgea atenția că vor controla calitatea lucrului, topind o tipsie și spoiind cu ea „niște vase”. Clopotele au fost luate de jupânul „Hendrec (Henric) Lambru și de Mihai Clopotarul. Din Sibiu, în 1713, i se aduceau table de aramă („mille laminas cupri”) necesare pentru învelirea bisericilor²¹⁰. În 1694, bașa Gheorghe din Brașov vindea în Țara Românească „cuțite de tocuri”²¹¹.

Tot de acolo se mai aduceau care și căruțe pentru nevoile curții domnești. În aprilie 1700, Brâncoveanu îi scria lui „Gheorghe cărătașul” pentru o caretă pe care nu a isprăvit-o la timp²¹². Dar în țară se făceau și cocii (rădvane) pentru turci²¹³. Alte mărfuri transilvănene, conform tarifului din 1705, erau: chiverele, inul, cânepa, destrămăturile, fierul lat de plug, procovețe, mazăre, coase, săpun, anison, vâpseală. Se mai târguia rozmarin²¹⁴, cumănace și șlicuri (pălării de stofă sau de blană)²¹⁵.

Comerțul exterior al Țării Românești. Țara Românească, în timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu, ca și mai înainte, a făcut comerț excedentar cu Imperiul otoman. În baza comerțului de monopol²¹⁶, se exportau către Constantinopol grâu, orz, oi, vite, cai, miere, unt, seu, lână și piei. Prețurile bunurilor exportate erau mai mici decât prețul pieței cu „circa

²⁰⁷ *Ibidem*, p. 96–99, 101–106. Vezi și studiul lui N. Iorga, *Arginturile lui Constantin Brâncoveanu*, în „Buletinul Comisiunii monumentelor istorice” 1914, p. 97–110. Idem, *Opere economice*, p. 42. Theodora Voinescu, *Din legăturile artistice ale Țării Românești cu Transilvania. Meșteri argintari*, în „Studii și cercetări de istoria artei”, III, 1956, nr. 1–2, p. 75–97; Corina Nicolaescu, *Argintăria laică și religioasă în Țările Române (sec. XIV–XIX)*, București, 1968; Idem, *Arta metalelor prețioase în România*, București, 1973.

²⁰⁸ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. X, p. 96–97.

²⁰⁹ *Ibidem*, p. 62–63, 70–72, 84–87, 205. Vezi și Idem, *Opere economice* p. 618.

²¹⁰ *Documente și regeste privitoare la Constantin Brâncoveanu...*, p. 255. Este vorba de chitanța lui Filtisch către domnul Brâncoveanu pentru arșuna primită spre a-i procura tablele de aramă.

²¹¹ *Catalogul documentelor referitoare la viața economică a Țărilor Române în secolele XVII–XIX. Documente din Arhivele Statului Sibiu*, vol. I, București, 1968, p. 21.

²¹² N. Iorga, *Studii și documente*, vol. X, p. 85.

²¹³ *Condica*, p. 15 („1305 1/2 taleri s-au dat la vel pitar de a făcut cucia vizirului și alte patru cucii care s-au trimis ieri la Poartă vizirului după obicei”).

²¹⁴ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. X, p. 145.

²¹⁵ Idem, *Opere economice*, p. 183.

²¹⁶ Constantin C. Giurescu, *Probleme controversate în istoriografia română*, p. 117, apreciază că „nu se poate vorbi de un adevărat și strict (monopol) turcesc, ci numai de un drept de preeminență pentru o serie de produse”...

10% cel mult 20%²¹⁷. Prețul multor articole trimise Imperiului otoman se scădea din haraci (în expresia documentelor brâncovenești: „care bani se țin în seama haraciului”).

Din Constantinopol se importau de către domn citrice²¹⁸, covoare și perdele pentru casele din Târgoviște²¹⁹, cafea²²⁰, cacumi (blănuri de hermină), „dulceți”, „postav ghiulghiului”, „măhrămi de nuntă zmăragdiți”, blănuri de pânțece de râși, brățări și inele cu diamante, ceasornic de aur englezesc, aba (cort), tefeale de aur (stofe sau piei aurite), geamuri („sticlele ferestrii”) etc²²¹. Cele mai multe articole din Constantinopol erau aduse ocazional, de diverși negustori și boieri munteni trimiși de domn în capitala imperiului cu misiuni diplomatice. Între aceștia, numai după 1709, de când se păstrează *Catastihul de veniturile domniei*, enumerăm pe Iordache aga, Iana-che Văcărescu, paharnic, Sterie, căpitanul, Constantin vel portar, Costache vătaful de aprozi, Antonie vel medelnicer, Serban vel logofăt, Gligorașco vistierul. Printre negustorii țarigrădeni, care creditau pe domn erau între 1709—1714: Panos, Paspati, Macarictatos, Hagi Cuzi. Relațiile acestea se făceau prin Iordache Rahtivanul, reprezentantul domnului la Constantinopol.

În Constantinopol și Adrianopol, marile orașe ale imperiului, numeroși negustori români desfășurau nu numai o intensă activitate comercială, dar și operațiuni de credit.²²² *Condica visteriei* menționează, la Constantinopol, pe Dumitrache (în anul 1701), Ioan (1701), Constantin (1703) și Andronic (1703), iar la Adrianopol pe Chiriace²²¹ fiul lui Necula (1703) și Dumitru, fiul lui State (1703).²²³ La Constantinopol ei locuiau în cartierul de lângă Kapu-Silivri și-și desfășeau marfa în vestitul Bezestan din centrul orașului.²²⁴

Cu teritoriile supuse otomanilor se făcea comerț liber și de contrabandă cu cereale, lemn, sare, animale, sârmă și aramă. Din producția de „aramă de la Baia”, în 1711—1712, Constantin Brâncoveanu a vândut lui Hagi Mustafa, de la Rușciuc, 2250 ocale (1 zlot ocaua = 1500 taleri)²²⁵. Pașa de la Sofia cumpăra 10 bucăți de sârmă cu 30 taleri²²⁶. În 1714, patriarhul Hrisant Notara al Ierusalimului obținea de la domnul Ștefan Cantacuzino dreptul de a cumpăra grâu și orz din Țara Românească²²⁷. Negustorii e-

²¹⁷ *Ibidem*, p. 109. Sub domnia lui Constantin Brâncoveanu, administrația locală, bazată pe împuternicirile domnitorului, nu a permis presiuni asupra populației rurale din partea negustorilor otomani, așa cum s-a întâmplat în timpul domnilor fanarioți. Ch. Peyssonnel, *op. cit.*, vol. II, p. 206. Vezi și Valeriu Veliman, *Relațiile româno-otomane (1711—1821). Documente turcești* București, 1984, p. 177—178.

²¹⁸ A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. XI, București, 1939, p. 351.

²¹⁹ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XIV, p. 43.

²²⁰ Emil Virtosu, *Folclul novel*, p. 30.

²²¹ *Catastihul*, f. 20, 29, 31.

²²² Paul Cernovodeanu, *Les marchands balkaniques intermédiaires du commerce entre l'Angleterre, la Valachie et la Transylvanie durant les années 1660—1714*, în *Actes du premier Congrès international des études balkaniques et sud-est européennes*, III Sofia, 1969, p. 655—656.

²²³ *Condica*, p. 230, 450, 507, 578, 603, 620, 691, 727, 742. Vezi și Paul Cernovodeanu, *Les marchands balkaniques...*, p. 655, nota 35.

²²⁴ Robert Mantran, *Istanbul dans la seconde moitié du XVII-e siècle. Essai d'histoire institutionnelle, économique et sociale*, Paris, 1962, p. 43; Paul Cernovodeanu, *Les marchands balkaniques...*, p. 655.

²²⁵ *Catastihul*, f. 6.

²²⁶ *Condica*, p. 616.

²²⁷ *Ibidem*.

vrei din Salonic aduceau în Țara Românească mahout-ul, o varietate de stofă englezească de culoare azurie²²⁸. Această stofă era oferită deseori — consemnează *Condica Vistieriei* — unor demnitari otomani de către Constantin Brâncoveanu.

Meșteșugarii sud-dunăreni își vindeau produsele muncii lor și în Țara Românească²²⁹. Din orașul bosniac Serai se cumpărau „ligheane” turcești, de aramă, cu capace găurite, lucrate cu multă artă²³⁰. Un mare grup de chiproviceni s-a refugiat la nord de Dunăre după septembrie 1688, ca urmare a înfrângerii și reprimării răscoalei antiotomane din Chiprovăț. Voievodul Țării Românești și-a dovedit încă o dată devotamentul față de adversarii otomanilor, îngăduind bulgarilor din Chiprovăț, Copilovți, Jelesna și Chisura să practice comerțul liber în țara lui, beneficiind de un sistem de contribuții fixe („ruptoare”), foarte favorabil²³¹. Din această perioadă este cunoscută activitatea prodigioasă a cupețului Franco Chiproviceanu la Slatina, între 1694—1706²³².

Pe lângă ajutoarele economice date instituțiilor creștine din „ținutul turcesc”, îl găsim astfel pe Constantin Brâncoveanu acordând privilegiile creștinilor sud-dunăreni de a face comerț în Țara Românească. El îmbogățea, astfel, tradiția politică românească a voievozilor români din secolele anterioare. Relevantă în acest sens este dania lui Constantin Brâncoveanu „mănăstirii ce se numiaște Racovița” („care iaste den susul cetății Beligradului, în ținutul turcescu, ce iaste zidită și înălțată din temelia icăi de bunul creștin răposatul Radu voevod care den trecuții ani stăpânitoriu acestei țări au fostu”...). Această mănăstire primea anual 100 de bolovani de sare, deoarece, „fiind între lumi străine și la un loc cu nevoie, neavând nici un venit de nici de o parte, ci încă fiindu această mănăstire la un loc ca acela unde câteva sume de ani oștile turcești și nemțești nici într-un anu nu să putea curma, a nu treace și în sus și în jos”. Se indica faptul că sarea putea fi ridicată în septembrie de la Ocna cea Mare, vândută la orice vad, sau dusă a mănăstire²³³.

În „cărțile” privind vămile de margine de lângă Dunăre, domnul poruncea să fie taxați și cei „ce-și vor vinde pâinea lor la turci sau alte bucate”, iar cei care s-ar fi sustras („făcând niscari meșteșugari cu ficlenie”) sau „vor ascunde vama domnească”) să fie judecați de vameși. Reiese că grâul era comercializat cu teritoriile sud-dunărene și de producătorii direcți.

Intervenția domnitorului în raporturile comerciale cu Imperiul otoman, impunerea negustorilor turci legislației țării, existența punctelor de

²²⁸ Paul Cernorodeanu, *Les marchands balkaniques...*, p. 654, 656 (în arabă; mâwij; în turcă: mahut).

²²⁹ Constantin Șerban, *Le rôle économique des villes roumaines aux XVII-e et XVIII-e siècles dans le contexte de leurs relations avec l'Europe du Sud-Est*, în „Studia Balcanica”, III, 1970, p. 142.

²³⁰ Del Chiaro, *op. cit.*, p. 23.

²³¹ Vezi „Arhivele Olteniei” nr. 86—88, 1936, p. 396—397.

²³² Emil Vărtosu, *Foietul novel*, p. XIX.

²³³ Documentul a fost semnalat în transcriere, cu alfabet chirilic, de către Radu Flora, *Relații sârbo-române*, Panciova, 1968, p. 677—688. A fost comunicat și semnalat în istoriografia noastră de cercetătoarea Eugenia Ioan, la sesiunea omagială dedicată lui Constantin Brâncoveanu din mai 1988 de la Câmpulung-Muscel.

vamă la Dunăre sunt atribuite unei domnii suverane într-o țară suverană aflată în legături economico-comerciale cu străinătatea, riguros reglementate²³⁴.

Numeroși negustori raguzani întâlniți la sfârșitul secolului al XVI-lea sunt menționați doar sporadic de documentele din perioada de sfârșit a secolului al XVII-lea și primele decenii ale secolului al XVIII-lea. Cu toate acestea, însă, atracția către Țara Românească era mare. Exista ideea că proprietatea din Țara Românească era favorabilă îmbogățirilor rapide. Dintre negustorii raguzani cel mai cunoscut a fost George Medini, care este menționat la Adrianopol, apoi la Galați (1686–1691), sau în Țara Românească (1697)²³⁵. Relațiile cu Raguza au fost revitalizate de domnul Nicolae Mavrocordat, care a acordat protecție negustorilor raguzani „pentru beneficiul comun al traficului comercial”²³⁶.

Cel mai important comerț, peste „ținuturile turcești”, era dezvoltat cu Venetia. Relațiile cu acest stat italian, relevante ca statornice încă de călătorii străini din timpul lui Matei Basarab, s-au amplificat la sfârșitul secolului al XVII-lea. Brâncoveanu însuși, se crede, era amestecat în exportul foarte însemnat ce se făcea la Venetia²³⁷.

Către Venetia se exportau: ceară, lână, cordovane, piei, boi etc. Semnificativ este faptul că, în practicarea comerțului în Balcani și spre Peninsula Italică, marele domn Constantin Brâncoveanu acorda un rol important aromânilor, principalii intermediari ai acestui comerț. Orașele macedo-române și-au legat evoluția, începând cu sfârșitul secolului al XVI-lea, de noua linie comercială a Epirului, care substituia, oarecum, pe cea de pe țărmul dalmatic, intrând în sfera clientelară a venețienilor și francezilor. După anul 1700, unele din acele orașe au ajuns să-și creeze, prin propriile lor acțiuni comerciale, sfere de influență²³⁸. Prin Moscopole, metropola comercială a Epirului din această vreme cantități mari de „ceară valahă foarte frumoasă”, adusă cu caravanele, erau ambarcate pe corăbii, franceze, olandeze, engleze și raguzane pentru Venetia.

La 27 mai 1676, Mihail Glykys din Ianina expedia către Venetia „15 colete de ceară pe care le-a trimis Iani din Vlahia”, iar în iulie același an încă 15 colete (1810 ocale), cumpărate de la chir Costa Galano cu 80 aspri ocaua. Pouqueville, consultând dosarele consulilor Franței, nota că la Ianina se cumpărau 6000 chintale de ceară provenite din Valahia, Moldova și Bosnia. Din Moscopole, în 1697, Gheorghe Papa trimitea negustorului din Venetia, Zorzi Cumano, în condițiile în care ceara ajunsese doar la o

²³⁴ N. Iorga, *Legăturile comerciale ale României cu țările balcanice în trecut*, în *România în cadrul vieții economice din Balcani*, București, 1935.

²³⁵ *Vezi Condica*, p. 335, 351, 406, 449, 466, 507, 632, 647, 658, 669. Menționarea negustorilor raguzani se afla și la Andrei Pippidi, *Hommes et idées du Sud-Est européen à l'aube de l'âge modern*, București, Paris, 1980, p. 91, 115.

²³⁶ Andrei Pippidi, op. cit., p. 116–117; Al.Grecu (P. P. Panaitescu), *Relațiile Țării Românești și ale Moldovei cu Raguza (sec. XV–XVIII)*, în „Studii. Revistă de istorie”, II (1949), nr. 4, p. 212–222.

²³⁷ Al. Dobosi, *Relațiile comerciale ale Principatelor Române cu Venetia*, Cluj, 1936, p. 44, la Venetia, la Banca Publică, domnul avea depuși circa 250.000 galbeni în 1714. Despre o centralizare totală a vieții economice de către Brâncoveanu, *vezi* N. Iorga, *Opere economice*, p. 624.

²³⁸ Eugen Denize, *Relațiile comerciale româno-spaniole până la pacea de la Adrianopol (1829)*, în „Revista de istorie” XXXVII (1984), nr. 5.

zecine din producție în Țara Românească, 10 colete de ceară cumpărată cu 100 aspri ocaua. Către același Zorzi Cumano din Durazzo, trimitea ceară cumpărată din Țara Românească, în 1697, și Alexe Gheorghiu.

Consulul francez Comtè informa printr-o scrisoare din 8 februarie 1699 pe ministrul marinei, contele de Pontchartrain, că „există aproape o sută de negustori care sunt cu toții turci sau greci, stabiliți în Vlahia, Scutari, Elbasan, Moscopole, Siaciste, Ianina și Salonic”. În fiecare an acești negustori încăreau cel puțin o dată marfă pentru Venetia, circa 3000 chintale de ceară, 1500 chintale de lână fină, cordovane, pielărie, mătase. La Venetia, existau negustori similari lor (Cotoni, Gh. Cumano, Stamatelo, Caragiani, Velai, Mihail Paruli, Ioan al lui Ieronim), care primeau marfa și o comercializau obținând sume importante de bani din moment ce „aici prețul cererii, bani 80, și acolo la Venetia sunt galbeni 25”²³⁹. Din Țara Românească — nota Del Chiaro — Venetia importa („se îndestulează”) în afară de ceară și cu vite.

Din Venetia se cumpărau produse de manufactură, hârtie orientală, brocart, catifea, atlas, zaharicale, mătase, mărgean de Trapani, zăbrance, podoabe, așa-zisă „marfă venețiană”. Odată cu lucrurile „cuprinse în pătura de suprafață a modei”, „se luau ideile, concepțiile și așezămintele, datinile ce pornesc de la ele”²⁴⁰. Din documente reiese că Venetia era preocupată să suporte marfă specială („lucruri tocmai pentru țara lor”) ²⁴¹, pentru țările cu care desfășura un mare comerț cu ceară. Această distincție relevă amploarea relațiilor economice româno-venețiene în condițiile concurenței mărfurilor sustrase. Continuitatea și preponderența acestor schimburi se cuprinde și în tarifele vamale brâncovenești care pomenesc, în 1691, următoarele unități de marfă: povara de Persia (sau Agem), de Țarigrad, de Adrianopol (sau Odriiu), de Brusa, de Sofia, de Târnova, de Venetia și de Rumeția, iar la vama de la Vulcan, din 1717, „povara de mărfuri venețiene și viceneze”²⁴².

În importantul comerț cu Venetia s-au distins în mod deosebit o serie de mari negustori, agenți sau comisionari brâncovenești. Astfel, la Venetia, erau Nicolae Caraiani, Iacob Pilarino, medicul Gheorghe de Trapezunt, iar în București, Dona Pepano (foarte activ în timpul lui Șerban Cantacuzino), Mano Apostol, popa Nicolae din Sinope, Sava Stoia (care vindea marfă venețiană la București și Chilia), Panos Tomara²⁴³ ș. a.

În general, politica comercială a domnului Constantin Brâncoveanu nu a inclus atragerea în țara sa a numeroși negustori străini: turci, greci, armeni, evrei, spanioli, bulgari, raguzani, arbănași. „Ei se deosebesc de înaintașii lor de aceleași neamuri sau de altă proveniență din veacurile al XIV-lea, al XV-lea și al XVI-lea prin faptul că, înainte de a fi negustori specializați în anumite articole, ei sunt oameni de afaceri, capitaliști, împrumutători, cămătari, — deocamdată la orașe”²⁴⁴.

²³⁹ Aceste informații documentare se întâlnesc la Valeriu Papahagi, *Contribuții la istoria relațiilor comerciale ale Munteniei cu Peninsula Balcanică și cu Venetia în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea*, în „Revista istorică” XIX (1933), nr. 4—6, p. 120—124. Al Doboși, *op. cit.*, p. 34—39.

²⁴⁰ Del Chiaro, *op. cit.*, p. 4.

²⁴¹ Valeriu Papahagi, *op. cit.*, p. 123; „travaillés expressément pour ce pays”.

²⁴² N. Iorga, *Negoțul și meșteșugurile în trecutul românesc*, București 1906, p. 117—118.

²⁴³ Al. Doboși, *op. cit.*, p. 34, și urm.

²⁴⁴ N. Iorga, *Opere economice*, p. 621.

Relațiile comerciale ale Țării Românești se întindeau cât cuprindea sfera diplomatică și politică a domnului Brâncoveanu, adică nu numai spre Imperiul otoman, Veneția, Raguza, dar și spre centrul Europei, spre Polonia, și mai departe, spre Rusia.

Se importau „trăsuri de modă nemțească”, „hamuri, cai nemțești de telegari”, „cristaluri din Ungaria și din Boemia” („care erau aduse de două ori pe an, de negustori ce vin din Lipsca și cu alte mărfuri”) ²⁴⁵, timpane și trâmbețe de argint din Viena („căci însăși Marele Sultan nu le posedă”) ²⁴⁶, mărfuri care-și aveau menirea de a ridica fastul Curții domnești din București. Aici, domnitorul Brâncoveanu reușise să dimensioneze un comerț pe măsura luxului regal etalat, orașul ajungând o piață de desfacere de mărfuri străine foarte diverse.

Brâncoveanu, prin legăturile sale cu negustorii ruși, aduceau mari cantități de blănuri, pe care le distribuia, din interese politice, lacomilor dregători ai Imperiului otoman sau conducătorilor tătarilor. Profir cupețul procura pentru Constantin Brâncoveanu blănuri scumpe precum samur (zibelină), cacom (hermină), sângcap (petit-gris) ²⁴⁷. Tot din Rusia se aduceau căciuli de formă poloneză (adică „având în jurul ei o bandă din blană de astrahan, de patru degete lățime”) ²⁴⁸, medicamente, pânză etc. Din Țara Românească domnul trimitea zaharicale, vin, sare, lămâi țarului Petru I, sau cancelarului Rusiei, Gavril Iavanovici Golovkin. Relațiile comerciale cu Polonia au constat din export de cai, vite și vin și importul de sticlă și postav.

În timpul domniei sale s-au făcut importanți pași în dezvoltarea raporturilor comerciale cu Anglia. Tot acum sunt menționați primii negustori englezi în Țara Românească, care, în 1703, s-au atașat suitei lui Constantin Brâncoveanu pe drumul de la Adrianopol la București și au trecut spre Transilvania, iar de aici s-au dus la Viena ²⁴⁹. În *Anatefter* este înscrisă stofa de Anglia (1705). De remarcat faptul că negustorii englezi frecventau des această rută comercială care lega Orientul cu centrul Europei.

Circulația monetară la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea. Circulația monetară din Țara Românească în secolul al XVII-lea, și începutul secolului al XVIII-lea nu a constituit, decât parțial ²⁵⁰, obiect de studiu distinct al vreunui numismat sau istoric; s-au făcut doar referiri în cadrul lucrărilor generale privind istoria monedei pe teritoriul patriei noastre. Considerațiile istorice bazate pe interpretarea documentelor scrise, privitoare la această problemă, au fost diametral opuse. Astfel,

²⁴⁵ Ioan Alex. Roceriu, *Raport asupra evoluției Târgului Lipca și a participării negustorilor români la acest târg*, extras din „Correspondența economică”, nr. 4–5, aprilie-mai 1941, p. 3.

²⁴⁶ Del Chiaro, op. cit., p. 20, 26, 112.

²⁴⁷ *Catastih*, f. 30; N. Iorga, *Opere economice*, p. 43. Constantin C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor*..., p. 77.

²⁴⁸ Del Chiaro, op. cit., p. 19. Când s-a deschis camera domnească, pe lângă bani, bijuterii, tacâmuri etc. s-au găsit „veșminte superbe, în mare parte căptușite cu sobol și alte blănuri de preț din Moscova”. (p. 122).

²⁴⁹ Paul Cernovodeanu, *Les marchands balkaniques*..., p. 656.

²⁵⁰ Idem, *Comerțul Țărilor Române secolul al XVII-lea*, în „Revista de istorie”, XXXIII, (1980), nr. 3, p. 1086–1089; Dinică Ciobotea, *Circulația monetară în zona Olteniei între 1601–1716*, în „Arhivele Olteniei”, seria nouă, V, 1988, p. 100–106.

în timp ce pentru G. Zane²⁵¹, economia Țărilor Române în această perioadă a fost monetară, fapt care exprimă dominarea monedei în relațiile economico-comerciale dintre membrii societății sau în plan internațional, P. P. Panaitescu ajunge la concluzia că, până în secolul al XVIII-lea, „comerțul foarte redus nu aducea bani în țară, economia era mult mai naturală, fiecare gospodărie boierească sau țărănească trăia din produsul ei propriu și-și fabrica nu numai hrana, dar și îmbrăcămintea, uneltele, clădirile și toate cele necesare pentru membrii ei”²⁵².

Faptul că două autorități ale istoriografiei românești ajung la concluzii contradictorii impune o cercetare mai amănunțită a perioadei, care să includă atât informațiile documentare, cât și pe cele numismatice (de altfel, foarte numeroase, dar dispersate prin muzee, colecții școlare sau particulare). Pe baza acumulării unei importante cantități de materiale numismatice în perioada ultimelor patru decenii, cercetarea circulației monetare ne dă posibilitatea de a opta pentru un punct de vedere mai apropiat de realitatea istorică. Analiza compoziției tezaurilor și a condițiilor de tezaurizare concretizează ample fenomene economice, sociale și politico-militare. De asemenea, influența exercitată de sistemul monetar otoman, direcțiile căilor comerțului de tranzit reprezintă circumstanțele istorice de care cercetătorii trebuie să țină seama în analiza circulației monetare.

Începând cu mijlocul secolului al XVI-lea, comerțul extern al Țării Românești s-a orientat către sud. În pofida unor tratate, precum cel de la Sztivatorök din anul 1606, care autorizau o oarecare libertate comerciață în cadrul Imperiului otoman, baza economică a acestuia, în continuă restrângere, a afectat și relațiile comerciale ale Țării Românești. De altfel, situația economică grea a cuprins tot continentul, încât istoricii occidentali fixează, între anii 1620–1730, existența unei mari crize, comparabilă cu cea mondială din anii 1929–1933²⁵³. Repercursiunile acestei situații, dar mai ales criza în care se afla Imperiul otoman la începutul secolului al XVII-lea, s-au manifestat și în domeniul circulației monetare.

Criza monetară declanșată în 1584 a făcut ca, ulterior, aurul să se devalorizeze progresiv. Aurul s-a împuținat într-atât încât devenise o raritate pe piețele Constantinopolului²⁵⁴. Argintul, însă, era metalul monedelor ce se găseau din abundență în comerț. După 1650, aurul, ca și celelalte monede otomane, devalorizate considerabil, a fost concurat de ducatul olandez, care a reușit să se impună pentru mai multă vreme în viața economică a

²⁵¹ G. Zane, *Economia de schimb în Principatele Române*, București, 1930, 1930; Idem, *Sisteme și monede principale din veacurile trecute*, în „Cercetări istorice”, Iași, nr. 1, 1928, nr. 1.

²⁵² P. P. Panaitescu, *Interpretări românești, Studii de istorie economică și socială*, București, 1947, p. 15.

²⁵³ Pierre Léon, *Histoire économique et sociale du monde*, tom, 2, *Les hésitations de la Croissance, 1580–1740*, volume, dirigé par Pierre Deyon et Jean Jacquart, Paris, 1978, p. 71.

²⁵⁴ Situația aceasta a fost determinată și de evoluția volumului de metal prețios adus în Europa din America. Cifrele sunt elocvente în ceea ce privește declinul, până la „catastrofă” al acestuia: media anuală între 1626 și 1630 a fost de 8,3 milioane piaștri, între 1646–1650 de 3,9 milioane piaștri, iar între 1656–1660 abia de 1,1 milioane piaștri. „L'Europe aurait ainsi été privée de métaux précieux, cet aliment que les économistes de l'époque estimaient indispensable à son économie. D'où la grande dépression”. (Ibidem, p. 73–74). Vezi și André Corvisier, *Precis d'histoire moderne*, ed. X, Paris, 1981, p. 375.

imperiului²⁵⁵. Începând cu sultanul Suleiman al II-lea, în 1688, s-a bătut o nouă monedă de argint, piastrul (19, 24 g; Φ : 40 mm; cu titlul de 883%). Cercetătorul francez Robert Mantran, studiind comerțul desfășurat în capitala Imperiului otoman, a stabilit următorul raport între piastru și aspru: în 1688, 1 piastru = 160–120 aspri, iar în 1700, 1 piastru = 120 aspri²⁵⁶.

Autonomia largă de care se bucurau Țările Române, în baza capitulațiilor, a permis pătrunderea pe piața lor nu numai a monedelor turcești, dar și a multor alte emisiuni monetare din Europa. De pildă, în Țara Românească, începând cu sfârșitul secolului al XVI-lea, au apărut talerii de argint olandezi (Ileuwendaalders) cunoscuți și sub denumirea de lei. În același timp, și sub aceeași denumire, a circulat și piastrul otoman (gurușul) care, la mijlocul secolului al XVII-lea, a devenit monedă de calcul. În Țara Românească, moneda de calcul a fost leul, cu subdiviziunea lui paraua (1 taler sau 1 piastru = 40 parale). Monedele de aur au fost galbenul olandez (ducatul), emis începând cu anul 1587, și ducatul unguresc (zlot ugorski), cunoscut frecvent în documente sub numele de ughi.

Relatările călătorilor străini privind perioada ultimelor două decenii ale secolului al XVII-lea și primele două decenii ale secolului al XVIII-lea enumeră următoarele emisiuni monetare: imperiale habsburgice (groși, taleri), olandeze (ducați, guldeni și taleri), poloneze (quartul, zlotul), renane (florini), rusești (ruble, grivne, copeici), saxone (bani), otomane (piaștri), aspri accele, parale, altâni, beșlici ungurești (galbeni, taleri) venețiene (taleri, țechini), moneda „valahă”. Călătorul englez Edmund Chishull, în 1702, scria că în București erau, între altele multe monede, lei olandezi sau venețieni, sferturi polone, bani saxonii, 132 la un leu²⁵⁷. „Totuși moneda curentă — în epoca brâncovenească era cea otomană, începând cu asprii și continuând cu paraua, piastrul, piesele de aur numite galbeni”²⁵⁸. Visteria lui Constantin Brâncoveanu socotea în „zloți venețieni”, „ughi”, „taleri” și „bani mărunți”. Banii pe care acest voievod îi împărțea cu dărnicie în timpul sărbătorilor tradiționale de iarnă erau talerii, zloții ungurești, orții.

Rezultă din enumerarea monedei folosite permanent în socotelile marului voievod că talerul avea rolul dominant în circulație. Această monedă devenise etalonul de măsură al tuturor celorlalte. Chiar exprimarea cantităților de „bani mărunți” „la Măria vodă în buzunari” — pentru cheltuiala nunului, pentru bacșișuri, pentru aruncarea în biserică, pentru spălătul mâinilor — în taleri — este dovada recunoașterii oficiale a acestei monede.

În ceea ce privește echivalențele dintre monedele aflate în circulație în Țara Românească se constată că, dacă în secolul al XVI-lea, un aspru

²⁵⁵ N. Iorga, *Les rapports entre la Hollande et l'Empire ottoman au XVIIe siècle et au commencement du XVIIIe*, București, 1977, p. 13. Pentru începutul secolului al XVIII-lea principalele monede care circulau în Imperiul otoman, vezi Guer, *Moeurs et usages des Turcs, leur religion, leur gouvernement civil, militaire, et politique. Avec un abrégé de l'histoire ottomane*, vol. II Paris, 1747, p. 189–190.

²⁵⁶ Robert Mantran, *Istanbul dans la seconde moitié du XVIIe siècle...*, p. 244. Vezi și Mircea N. Popa, *La circulation monétaire et l'évolution des prix en Valachie (1774–1831)*, București, 1978, p. 40; H. Fengler, G. Giron, V. Unger, *Slovar numismata*, Moscova, 1982, p. 211. Ulterior, F. Ch. L. Ponqueville, *Voyage de la Grèce*, vol. IV, Paris, 1826, p. 253: a remarcat procesul continuu al alterării piastrului otoman în tot secolul al XVIII-lea.

²⁵⁷ Florica Moisil, *Monetele din Țara Românească în timpul lui Constantin Brâncoveanu*, în „Cronica numismatică și arheologică”, XCVII (1934), p. 37; Costin Kirilescu, *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*, vol. I, București, 1964, p. 202.

²⁵⁸ Ștefan Ionescu, Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 106.

era echivalent cu doi dinari, sau un florin cu 50 de aspri, în pragul secolului următor asprul și-a pierdut din valoare, ajungându-se la egalitate între aceste două monede. După alte estimări, raportul a fost următorul: 500 groși erau egali cu 500 florini (1 gros = 1 taler = 120 aspri). Aceste proporții au oscilat de-a lungul secolului al XVII-lea astfel: la începutul perioadei 1 florin = 120–160 aspri, către mijloc 1 florin = 168–260 aspri, iar către sfârșitul veacului 1 florin = 300–400 aspri²⁵⁹. Numeroși factori economici și monetari au făcut ca echivalențele dintre monede să fie mereu schimbătoare, ceea ce a determinat pe numismați și istorici să le aprecieze ca pe niște raporturi relativ precise²⁶⁰.

În secolul al XVII-lea, în Țara Românească, 1 ban era a 112 parte dintr-un taler sau a 120 parte dintr-un leu (10 bani = 6 aspri), pe când în Transilvania 1 ban era egal cu un obol sau 1/2 dinar²⁶¹. Într-o poruncă a domnului Constantin Brâncoveanu din 12 ianuarie 1691 se menționează că banii ce urmau să se cisluiască de la locuitorii județului Dolj trebuiau să se „ia drepti, galbenul pe bani 200 și talerul pe bani 133”²⁶². *Anatefterul și Catastihul de toate veniturile domniei*²⁶³, consemnează că 1 taler = 0,2 orți = 0,4 zloți zigur = 0,4 zloți ungurești = 1,5 zloți = 131 bani.

Relațiile comerciale ale Țării Românești cu statele vecine sau mai îndepărtate, desfășurarea unui comerț de tranzit chiar de către negustorii de aici cu „mărfuri turcești”, preluate în târgurile de la Dunăre sau din interiorul țării de la negustorii levantini, mulțimea negustorilor străini veniți la marile târguri Craiova, Slatina, Caracal, Câmpulung, Ploiești, București ș. a. au prilejuit vehicularea unor mari cantități de monede, de diverse valori și proveniență, fapte ce impuneau utilizarea unei monede, de schimb. De exemplu, în prima parte a secolului al XVII-lea, documentele, în majoritate, menționează asprul ca monedă de schimb generalizată.

Prin deceniul cinci al secolului al XVII-lea, moneda de socoteală era ducatul (galbenul de aur). Celelalte monede, considerate „bani mărunți”, nu erau altele decât dinarii ungurești și asprii otomani, egali ca valoare. Costanda, monedă foarte des pomenită de documente, era echivalentă, oficial, în timpul lui Matei Basarab, cu 6 aspri sau 9 bani, iar în anul 1700 cu 10 bani²⁶⁴.

În condițiile încetării emisiunilor olandeze, a câștigării pieței de către talerii austriei, leul a devenit, către mijlocul secolului al XVIII-lea, un ban fictiv, de calcul. Mutații importante s-au petrecut în circulația monetară după instaurarea dominației habsburgice asupra Transilvaniei, în ultimul deceniu al secolului al XVII-lea și a politicii acesteia de a limita cursul monedelor străine din circulație. Raporturile stabilite anterior între Transilvania și Țara Românească au creat un circuit monetar intens. Măsurile austriece din primii ani ai secolului al XVIII-lea de a opri atât pătrunderea în

²⁵⁹ *Anatefterul*, f. 98, 71 (1 taler era egal cu 131 bani).

²⁶⁰ Sn. Panova, *Căm vâprosa za dvijenieto na fenite na Balcanite prez XVII vec.*, în *Iz istoricata na tãrgovieata bãlgarschite zemii prez XV–XIX v.*, Sofia, 1978, p. 90.

²⁶¹ G. Zanc, *Economia de schimb...*, p. 120.

²⁶² C. I. Costescu, în „*Oltenia*”, vol. I, Craiova, 1940, p. 79.

²⁶³ *Anatefterul*, f. 71, 95, 100; *Catastihul*, f. 6, 22, 24, 26, 27 (zloți zigur); *Condica Vistieriei* arată că galbenul unguresc (ughi) era egal cu 1,5 taleri sau 60 parale; 1 taler (leu) = 40 parale; 1 para = 3 bani sau aspri.

²⁶⁴ Constantin Moisil, *O monedă curioasă: costanda*, în *Cronica numismatică și arheologică*, XIX, nr. 133–134, 1945, p. 8 și urm. nr. 135–136, p. 56 și urm.

circulație a monedelor poloneze și muntene, cât și scoaterea monedelor imperiale la sud de Carpați nu au frânat decât parțial circulația monetară. O altă măsură a fost reducerea valorii unor monede, ceea ce a contribuit la diferențierea monedelor între Transilvania și Țara Românească, implicit la stabilirea bunului mers al comerțului peste munți.

Măsurile luate de habsburgi la 26 octombrie 1709 în acest sens s-au repercutat și în sudul Dunării, unde monedele căpătau un regim accentuat²⁶⁵. În 1709, prin ordin imperial, s-au fixat următoarele valori pentru monedele străine care mai erau încă acceptate în Austria; ducatul sau aurul de bună calitate, cu excepția celui turcesc sau bavarez, în valoare de 5 florini ungurești și 40 de dinari, sau 4 florini renani și 30 de creițari; talerul, cu excepția celui cu leu și a celui venețian, în valoare de 2 florini ungurești și 40 de dinari sau 2 florini renani, poltura e de orice fel, în valoare de 3 dinari, sau 15 creițari, talerul cu leu românesc („leoninus, moneta valachica dicta”), în valoare de 2 florini ungurești și 10 dinari (sau 1,45 florini renani); zlotul românesc, în valoare de 1,40 florini ungurești (sau, 1,10 florini renani), ducatul venețian (1,50 florini ungurești, sau 1,15 florini renani); ducatul sau aurul cel nou turcesc (5 florini ungurești, sau 4,10 florini renani) etc²⁶⁶.

Tezaurile monetare descoperite cuprind în compoziția lor monede diverse. Ponderea cea mai mare o au monedele austriece, germane și ungurești (tezaurile de la Fântâțești, Drăgășani, Văleni), urmând cele din Țările de Jos, Polonia și Lituania (tezaurul de la Craiova). În tezaurul de la Braniște (județul Mehedinți) se întâlnesc și emisiuni monetare aparținând regelui Spaniei, Filip al IV-lea (1621–1665), „las piezas de a ocho reales”. Invasia de monede spaniole în toată „lumea mediteraneană” și cu deosebire în Imperiul otoman, unde realii pătrundeau „expediați în lăzi întregi”, precum și în Țările Române²⁶⁷ — adăugăm noi — a fost un fenomen amplu, începând cu ultimele decenii ale secolului al XVI-lea. Intermediarul acestui drum de răspântie a metalului alb și culegătorul unor „beneficii enorme” a fost „Italia marilor orașe”²⁶⁸.

Alte monede, cum erau piesele Comitatului de Oldenburg, au fost mai puțin folosite în circulație. Greutatea și valoarea lor sub aceea a talerului (o piesă achtenwintling era cam 2 / 3 din taler) au determinat guvernul transilvănean în 1710 să le considere „bani răi” și să interzică intrarea lor în țară²⁶⁹, ceea ce a influențat circulația lor și în Țara Românească.

²⁶⁵ N. Iorga, *Istoria comerțului românesc*, p. 4 (Banii răi din Țara Românească din anul 1710, amintiri de marele istoric, sunt: „zlotii, adică florinii de Oldenburg, tulzii, adică 1 / 2 de zlot, poate chiar lei”). Vezi și Florica Moisiu, op. cit., p. 40.

²⁶⁶ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XV / II, p. 1538.

²⁶⁷ Despre realii spanioli pe teritoriul țării noastre, vezi Eugen Denise, op. cit., p. 476.

²⁶⁸ Fernand Braudel, *Mediterrana și lumea mediteraneană în epoca lui Filip al II-lea*, vol. III, București, 1986, p. 54–55.

²⁶⁹ N. Iorga, *Istoria comerțului românesc*, ed. vol. I, București, 1925, p. 4. Dintre tezaurile cu asemenea monede amintim pe cele de la Brașov, Morunglav și Simnic. Vezi Olimpia Tudoran, *Tezaurul monetar de la Izvor-Dolj, secolele XV–XVI*, în *Oltenia. Studii și comunicări. Istorie*, vol. I, Craiova, 1974, p. 98; *Medieval and modern hoards*, în *Coin Hoards*, vol. III, 1977, p. 175; Dinică Cioboteara, *Circulația monetară în zona Olteniei*, p. 105–106; Emil Persu, *Doi tezaure feudale descoperite în localitățile: Verguleasa, județul Olt și Drăgășani, județul Vâlcea*, în „Buridava. Studii și materiale”, Râmnicu Vâlcea, 1972, p. 384–393. Vezi și Ion Spiru, *Informații asupra circulației monetare în județul Teleorman*, în „Buletinul Societății numismatice române”, I.XX–I.XXIV, 1976–1980, nr. 124–128, p. 651. 659; Elena Isăcescu, *Contribuții la studiul circulației monetare în orașul Galați în secolul al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea*, în „Danubius”, IV, Galați, 1970, p. 189 și urm.

În general, remarcăm că, în Țara Românească, în epoca pragului de la secolul al XVII-lea la secolul XVIII-lea, au ajuns monede din cele mai îndepărtate colțuri ale continentului, numărul acestora trecând de 30²⁷⁰, decurgând de aici o vie circulație monetară.

Existența a numeroase monede, de diverse valori, a necesitat prezența specialiștilor (zarafilor) pentru a le evalua și schimba. Fenomenul a fost general în întreaga Europă medievală²⁷¹ și, așa cum toate orașele, de exemplu, din Franța aveau „leur Rue des Changeurs” ou leur „Pont-au-change”, tot așa trebuie să fi fost „locul zarafilor” și în toate orașele Țării Românești, dar mai cu seamă în târgurile mari, la care se adunau negustori și din alte țări. Toate documentele financiare brâncovenești amintesc pe zarafi, inclusiv în suita care ducea tributul către Poarta otomană²⁷². Comisionul pe care-l primeau se numea, în epocă, „baș” (termen turcesc).

Echivalența între monedele care circulau simultan era aproximativă, ea făcându-se pe baza valorii lor intrinsece în momentul încheierii tranzacțiilor. De aceea, în documente, orice tranzacție era formulată în moneda de socoteală a epocii. Tranzacțiile mari se făceau în pungi, conținând câte 500 de taleri. Deoarece mai toate tranzacțiile importante erau întărite prin hrisov domnesc, estimarea echivalențelor monetare era făcută după un curs oficial până acum necunoscut, printr-o ordonanță centrală scrisă.

În ciuda volumului mare de tranzacții comerciale, un fenomen prezent în tot evul mediu, dar care s-a manifestat și în epoca brâncovenească, a fost insuficiența numeralului monetar. Uneori, chiar domnii noștri, exceptându-l pe Constantin Brâncoveanu, nu dispuneau în permanență de cantități de monede suficiente. Numeroase erau tranzacțiile de vânzare-cumpărare, când, în locul monedelor, s-au întrebuințat cu titlu de valoare, alte bunuri,

²⁷⁰ Șerban Papacostea, *Oltenia sub stăpânirea austriacă*, p. 126–127. Monedele aflate în circulație în Oltenia în deceniul trei al secolului al XVIII-lea, multe din ele și în timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu: 1 bań = 1 dinar = 1 greșlă; 1 creițar = 1,33 bani; 1 polturac = 2 bani; 1 bașeic = 5 bani; 1 dult = 8 groșițe; 1 gros = 4 bani; 1 para = 2–4 1/2 bani; 1 sustac = 8 bani; 1 costanda = 10 bani; 1 pitac (septenarius = 10 bani); 1 crivac (marianus, mărias) = 22 bani; 1 taler imperial = 180 bani = 135 creițari; 1 taler vechi (leul) = 133 bani = 100 creițari; 1 taler turcesc nou = 120 bani = 90 creițari; 1/2 taleri (leul) = 66,50 bani = 50 creițari; 1 ort polon = 1/4 leu vechi = 33,25 bani = 25 creițari; 1 ort turc = 1/4 leu nou = 30 bani = 22,50 creițari; 1 florin unguresc = 66,50 bani; 1 florin imperial (renan) = 90 bani = 67,50 creițari; 1 tult = 1/2 florini = 45 bani = 33,75 creițari; 1 zlot turcesc vechi (zlot-guruș) = 88 bani; 1 zlot turcesc nou (gedidzolta) = 90 bani = 67,50 creițari; 1 zlot valah = 89 bani; ducații de aur (venețieni sau de Kremnitz) valorau între 360–400 bani. Echivalențele acestora valabile în Țara Românească și Transilvania se regăsesc și în cealaltă țară românească, Moldova. Călătorul străin Johann Wendel Bardili, într-o scriere din 1709, *Călătorie prin Moldova*, amintește despre țechinii, ca monedă de aur, zlotii-monedă de argint, față de care administrația domnească lua toate măsurile pentru a nu ieși din țară. *Țechinii* erau principalele monede de negociere; urmau aspii, monedă turcească, „cea mai mică monedă de schimb” (120 aspi = 1 taler; 4 aspi = 1 gros imperial); moneda proprie; alte monede (1 coroană = 5 aspi; 1 bașlic = 5 aspi; 1 tult = 8–10 groși imperiali buni). Vezi Costin Kirițescu, op. cit., p. 275. Un alt călător, Erasmus Schneider von Weismantel, în lucrarea *Scurtă descriere a ținuturilor moldovene*, ne-a lăsat următoarele echivalențe monetare: 1 taler (leu) = 33 groși imperiali; 1 florin (zlot) = 22 groși; 1 ort = 7,5 groși imperiali; 1 costandă = 2 groși germani; 1 polturan = 0,5 groși imperiali; 1 gros imperial = 4 bani (*Ibidem*, p. 361–362).

²⁷¹ René Sédillot, *Histoire des marchands et des marchés*, Paris, 1964, p. 158.

²⁷² *Catastihul*, p. 21. (Ivan Zaraful din Craiova primea de la Constantin Brâncoveanu, la 8 ianuarie 1710, „basul” pentru 2000 zloti, 150 taleri). Alți zarafi din București erau Nico Papa, Dragomir Cozma etc. (Vezi Ștefan Ionescu, Panait I. Panait, op. cit., p. 106–107).

în special animale. Existența acestui fenomen prezent la noi, ca și în alte țări ale Europei, reflectă o caracteristică a economiei monetare feudale.

Edificator în acest sens este documentul din 15 septembrie 1669 prin care Mareș, mărele ban al Craiovei, a judecat pricina dintre fiii lui Fiseanță cu episcopul Râmnicului, Serafim, pentru stăpânirea moșiei de la Plăviceni. Primii, pretindeau moșia respectivă, motivând că ei ar fi avut act de schimb pentru 80 de oi, pe când era episcop Ignatie și ar fi știut și episcopul Dionisie. „Deci noi — scrie Mareș banul —, știind judecata și obiceiul țării, precum iaste, cum că nici părintele episcop care va fi, nici alți egumeni, de la alte mănăstiri, nu au voie, nici se cade să facă schimb, cu dobitoc, numai când ar fi moșie pentru moșie deopotrivă, *pentru ca dobitocul iaste cum ar vinde și pe bani* (subl. ns.), nici să vândă moșiile sfintei mănăstiri”²⁷³.

Un alt mijloc de a suplini lipsa banilor lichizi a fost împrumutul cu zalog și cu dobândă²⁷⁴. În a doua jumătate a veacului al XVII-lea, când obligațiile feudale către domnie și stat sau către boieri erau foarte numeroase, împrumuturile pentru plata birului și dăjdiilor se înlanțuiau cu cele prin care se restituiau datoriile, generând, astfel, fenomenele sociale din cele mai complicate, de sărăcie sau pierdere a libertății. Numeroase erau cazurile când în locul banilor împrumutați se dădeau ceară sau alte bunuri. Alteori, numai dobânda, care atingea indeobște 20%, era percepută în produse, zile de muncă etc. Cei ce dădeau bani cu împrumut proveneau din toate clasele sociale, de la mari dregători, boieri, egumeni, negustori, la micii dregători și chiar țărani dependenți. Mai toți aceștia trebuiau să-și procure banii prin comercializarea unor bunuri. În orașe și târguri erau cămătari locali, care se bucurau de mare considerație între semenii.²⁷⁵

Sunt cazuri când împrumutul se făcea, nu numai de către domni, dar și de alți locuitori ai țării, la cămătarii sau negustorii din Transilvania, Moldova sau din Imperiul otoman. Domnul Constantin Brâncoveanu, excelent chivernisitor al cămării domnești și al visteriei țării, a acordat numeroase împrumuturi unor candidați la domnia Moldovei, unor demnitari și negustori otomani etc.²⁷⁶

Multitudinea fenomenelor economice, comerciale și monetare din secolul al XVII-lea și din primele decenii ale secolului al XVIII-lea, sesizate mai sus, probează și precizează faptul că în circulație au existat cantități considerabile de monede de proveniență diversă. Principalele căi de intrare a monedei străine în Țara Românească au fost numeroase, dar au prevalat cele comerciale. Intensificarea circulației mărfurilor în interior, cât și comerțul extern sau de tranzit au construit factorii principali ai creșterii in-

²⁷³ A. Pessiakov, *Acte și notițe istorice, Craiova*, 1908, p. 59.

²⁷⁴ Lia Lehr, *Camăta în Țara Românească până la secolul al XVIII-lea*, în „Studii”, XXIII (1970), nr. 4, p. 694 și urm. La 5 ianuarie 1666, Badea Roșul din Zvorsa — Romanai, se împrumută de la Dumitru Bărbierul din Craiova, cu 10 ughi, urmând a-i da în toamnă 8 vedre de vin drept dobândă (Arh. St. Craiova), colecția Documente, XXIV/3.

²⁷⁵ Într-un act de împărțire a averii, din 18 iunie 1699, se amintește că Buicea de la Ocele Mari „a fost om cu casa lui foarte întreagă, cu multe bucate și cu bani, care el împrumuta pe alții”... Arh. St. Râmnicu Vâlcea, colecția Manuscrise, nr. 147, f. 119).

²⁷⁶ *Catastihul*, p. 2, ș. a.

tenității circulației monetare. În ciuda lipsei minelor de aur și de argint²⁷⁷, a condițiilor politice și economice europene, în general nefavorabile, sub impulsul noilor forțe și relații de producție ce se anunța, circulația monetară a cunoscut în Țările Române, în epoca brâncovenească, un ritm tot mai alert.

Prezența monedei până în localitățile rurale laterale marilor drumuri comerciale este o dovadă a intensificării schimburilor de mărfuri în societate, a creșterii numărului celor care se ocupau cu comerțul. Activitățile comerciale, în strânsă relație cu moneda aflată în circulație, au cunoscut o amploare reală, continuă și au generat impunerea în societate a negustoriei, viitorul element social de seamă din care a evoluat burghezia românească în secolul al XVIII-lea.

Emisiunile monetare străine, descoperite de-a lungul principalelor drumuri din Țara Românească, relevă desfășurarea permanentă a comerțului de tranzit dinspre Europa Centrală și Apuscană către Orient peste teritoriul românesc, implicarea Țărilor Române și a conducătorilor lor în această activitate. Emisiunile monetare pe care documentele le numesc „valahice” (și pe care, până în prezent, numismații nu le-au identificat), dar mai cu seamă baterea de către marele voievod și domn Constantin Basarab Brâncoveanu a unor monede din aur și argint²⁷⁸ rămân, pentru epoca respectivă, dovezi incontestabile privind rolul activ al Țării Românești în cir-

²⁷⁷ „Mine de aur, argint și alte metale zac în adâncimile pământului în mari cantități, ascunse de ochii lăcomiei turcești”. (Del Chiaro, *op. cit.*, p. 8). Mihail Schendos în lucrarea *Descrierea istorico-topografică a Valahiei austriece subterane*, publicată în *La Galeria di Minerva*, Veneția, 1724, menționa la Govora un câmp aurifer, „vestit pentru extragerea aurului prin izolare din nisip. Acest aur nu numai că e de mai bună calitate, întrucât nefiind impurificat prin amestec cu argint, întrece aurul din Transilvania, dar se distinge și prin mărimea neobișnuită a granulelor și prin abundența lor”. Apud Tudor Nedelcea, *op. cit.*, p. 152.

²⁷⁸ S. Kőleseri, *Anraria Romano-Dacia*, ed. I, Sibiu, 1717, și Del Chiaro, *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia*, Veneția, 1718, sunt primele lucrări care ne dau știri despre „medaliile-monedă” ale domnului Constantin Brâncoveanu, bătute în Transilvania, cu ștanțe gravate în Olanda. Monedele de aur au avut valori de 2, 3, 5, 6 și 10 ducati, iar cele de argint pot fi considerate „cu drept cuvânt ca taleri munteni” (Ilie Tabrea, *Originea și evoluția talerilor*, în „Cronica numismatică și arheologică”, X, nr. 100, 1934, p. 92). Din monedele de aur până la noi au ajuns doar exemplarele de 5 și 6 ducati. Cele de argint (de tipul talerilor, a jumătăților de taler, piese de 2,5 și 6 guldeni, sau chiar egali în greutate cu florinii de argint), pe care numismatul Octavian Iliescu le consideră ulterioare domniei lui Constantin Brâncoveanu, ar putea, totuși, să fie „zlotii (slotten) valahi” pentru care, la 20 august 1723, Societatea de comerț din Sibiu făcea raport cum că prin reducere, la 455 asemenea piese s-au pierdut 27,30 florini ungurești (0,66 florini ungurești pierduți la o bucată). (Arh. St. Sibiu, R. I., 37). Noi considerăm că piesele emise de Constantin Brâncoveanu sunt monede și nu medalii, atâta timp cât valoarea lor ponderală se raporta la cea a diferitelor monede întâlnite în Europa centrală, a ducăților, a talerilor și a guldenilor, adică a florinilor de argint. (Maier A. Halévy și Corneliu Secășanu, *Medaliile lui Constantin Brâncoveanu și gravorul lor*, în „Studii și cercetări de numismatică” I, 1957, p. 401). De altfel, chiar domnul le numește „galbeni”. La 24 decembrie 1713, aceste monede erau deja bătute la atelierele din Bălgrad (Alba Iulia). Potrivit *Catastihului*, se știe că domnul a cheltuit cu baterea lor 550 taleri. Presupunem că agentul domnului Pătru pisarul (sau Grener), la 22 noiembrie 1712, când a mers la Bălgrad, a perfectat executarea monedelor în atelierele de acolo, unde lucra și valorosul gravor, care le-a semnat, Carol Iosif Hoffman. Monedele de aur, emise în 1713, au constituit al nouălea cap de acuzare al mazărilii domnului Constantin Brâncoveanu de către otomani. Pentru prima dată, otomanii au contestat dreptul de a bate monedă al domnilor români. Uzurparea, fără nici un temel juridic, de către Poartă a dreptului regalian de batere a monedei trebuie legat de accentuarea dominației otomane în secolul al XVIII-lea. Acest fapt a anunțat intronarea domnilor fanarioți, adică uzurparea de către aceiași putere suzerană și a dreptului românilor de a-și alege conducătorii.

cuitul comercial de anvergură internațională, poziția independentă a acestui stat românesc situat între trei împărății „cu care formează o balanță”²⁷⁹ Prin emiterea unei monede proprii de către domnul Constantin Brâncoveanu, fapt rezultat din puternicele resorturi economice ale Țării Românești și ale instituției domniei, s-a afirmat încă un moment de măreție și independență românească în raporturile *sui generis* româno-otomane de-a lungul veacurilor XIV—XIX.

RÉSUMÉ

L'article est une présentation de a qui a été pour l'histoire de Roumanie l'époque du voivode Constantin Brancovan. Les auteurs ont beaucoup étudié les documents des Archives et ils ont écrit après cet étude qui comprend tout leurs conclusions.

PRÉCIS

This article is the fruit of the research of the authors concerning the period of the Romanian history called Constantin Brancovan epoch.

²⁷⁹ Del Chiaro, *op. cit.*, p. 99.